

UNIVERZITA KARLOVA



FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra Sociální a kulturní ekologie

Bc. Adam Hron

MEZI TMAVĚ ZELENOU A ŠEDOU: ZKOUMÁNÍ ABSOLVENTŮ
SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ EKOLOGIE NA FHS UK

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D.

Praha 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracoval samostatně, použil pouze uvedené prameny a literaturu a nevyužil tuto práci k získání jiného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK, v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

Adam Hron

Poděkování

Na prvním místě bych chtěl poděkovat svému vedoucímu, Bobovi Kuříkovi, Ph.D. za to, že mne vypustil do zcela neznámých vod a za jeho vstřícnost, s jakou byl ochoten mne v nich vést. Zároveň bych chtěl poděkovat vedoucímu katedry, PhDr. Ivanu Ryndovi, za svolení k výzkumu a poskytnutí kontaktů na absolventy oboru. Veliký dík patří i mé rodině, bez jejíž podpory by tato práce pravděpodobně vůbec nevznikla.

Abstrakt

Tato práce zkoumá absolventy katedry Sociální a kulturní ekologie na Fakultě humanitních studií UK. Výzkum vychází z Bourdieuho a Wacquantovy reflexivní sociologie. Řečeno bourdieuovskou terminologií v ní zkoumám habitus absolventů SKE před a po jejich studiu na katedře, ve vztahu k poli katedry SKE. Po vzoru Wacquantovy karnální sociologie nezastávám klasickou etnografickou pozici výzkumníka mezi křováky, neboť jsem jedním z těch, které zkoumám. Wacquantova pozorná participace byla hlavní metodou užitou v části výzkumu, která zkoumala pole katedry SKE. Pro druhou část výzkumu – zkoumání habitů absolventů – mi posloužil dotazník, který jsem kombinoval se znalostmi prostředí a jednotlivých absolventů, jichž jsem nabyl v první části výzkumu. Ve výzkumu se podařilo popsat pole SKE a identifikovat základní kontury habitů absolventů. Přesné vykreslení habitů by vzhledem k nárokům reflexivní sociologie vyžadovalo přímou etnografickou konfrontaci s respondenty dotazníků. Stávající výsledky práce tak ve snaze zůstat věrný reflexivní sociologii předkládám pouze jako vstupní bránu pro případné další zkoumání.

Klíčová slova: Absolventi, Sociální a kulturní ekologie, SKE, milieu, habitus, reflexivní sociologie, karnální sociologie.

Abstract

This research paper is a study of the alumni of the Department of Social and Cultural Ecology Programme on Faculty of Humanities, Charles University (or “SKE”). The research is grounded in Bourdieu’s reflexive sociology. In Bourdieu’s terms, it studies the habitus of the SKE alumni in relation to the field of SKE. Inspired by Wacquant’s carnal sociology, I do not put myself in the classical ethnographic position of “a researcher amongst bushmen”: I am one of those I study. The main method used for studying the field of SKE was the observant participation of Loïc Wacquant. In the second part of the research, a questionnaire in combination with qualitative methods was used to identify the habitus of the alumni. As a result of the research, the field of SKE was described and basic contours of habitus were identified. With regards to reflexive sociology demands, a straight ethnographic confrontation of respondents would have to be conducted in order to identify the precise parameters of habitus. Therefore, I present the actual results as mere portal to a future enquiry.

Key words: Alumni, Social and Cultural Ecology, milieu, habitus, reflexive sociology, carnal sociology.

OBSAH

ÚVOD	13
1. TEORETICKÁ ČÁST	15
1.1. Teoretické zakotvení	15
1.2. Výzkumný problém a výzkumné otázky	18
1.3. Zkoumání absolventů ske: dosažený stav poznání	19
1.4. Výzkumný proces a metody	21
1.4.1. Zkoumané pole a přiznaná pozice zúčastněného výzkumníka	21
1.4.1.1. Metoda zkoumání	22
1.4.2. Zkoumání habitu	23
1.4.3. Zajištění kvality výzkumu	24
1.4.4. Etické aspekty výzkumu	26
2. EMPIRICKÁ ČÁST	29
2.1. Pole: Prostředí katedry Sociální a kulturní ekologie	29
2.1.1. Specifika oboru Sociální a kulturní ekologie	29
2.1.1.1. Multidisciplinarita a komplexnost	29
2.1.1.2. Studijní plán a náročnost studia	30
2.1.1.3. Velikost katedry a atmosféra	31
2.1.1.4. Terénní praxe	32
2.1.1.5. Klíčové postavy katedry:	33
2.2. Habitus	36
2.2.1. Tvorba dotazníků, sběr dat, návratnost	36
2.2.1.1. Způsob práce s daty	38
2.2.2. Analýza dat	40
2.2.2.1. Sociodemografické údaje respondentů	41
2.2.2.2. Původ a současné bydliště	43
2.2.2.3. Typ a styl bydlení	45
2.2.2.4. Oblíbené aktivity v dětství	50
2.2.2.5. Aktivity rodičů vs. aktivity respondentů	51
2.2.2.6. Výchova a konflikty v dospívání	53
2.2.2.7. Studium na VŠ	57
2.2.2.8. Hodnoty – souborné porovnání respondenti vs. rodiče	59

2.2.2.9.	Prezidentské volby a oblíbení politici	59
2.2.2.10.	Povolání	63
2.2.2.11.	. Environmentální odpovědnost	69
2.3.	Syntéza	75
2.3.1.	Práce s daty	75
2.3.2.	Zkoumání environmentální odpovědnosti v kontextu bourdieuovského výzkumu	77
2.3.3.	Typy environmentální odpovědnosti	79
2.3.3.1.	Občanská odpovědnost	79
2.3.3.2.	Spotřebitelská odpovědnost	80
2.3.3.3.	Romantická odpovědnost	81
2.3.4.	Důsledky pro výzkum	82
2.3.5.	Kvantifikace environmentální odpovědnosti	83
2.3.5.1.	Úskalí zvoleného postupu	87
2.3.6.	Rodící se kontury habitů	88
2.3.6.1.	Angažovaná environmentální sféra	90
2.3.6.2.	Neangažovaná environmentální sféra	92
2.3.6.3.	Měšťanský mainstream	92
2.3.6.4.	Solitěři	94
3.	INTERMEZZO	98
3.1.	Trojí pojetí reflexivity Pierra Bourdieu	98
3.1.1.	Reflexe habitu výzkumníka	99
3.1.2.	Reflexe akademického pole	100
3.1.3.	Reflexe epistemologická	100
4.	ZÁVĚR	102
4.1.	Možnosti pro další zkoumání	103
BIBLIOGRAFIE		105
ELEKTRONICKÉ ZDROJE		108
SEZNAM GRAFŮ A TABULEK		109
SEZNAM ELEKTRONICKÝCH PŘÍLOH		109
PŘÍLOHY		110

ÚVOD

Tento výzkum se věnuje absolventům oboru Sociální a kulturní ekologie na Fakultě humanitních studií UK. Není to v žádném smyslu slova práce evaluačního rázu, ani práce chladně statistická. Naopak, byť to snad na první pohled nemusí být patrné, ji považuji za velmi osobní. Na jejím počátku stálo hledání mé vlastní pozice v rámci SKE a spolu s tím i moje první zkušenost s prací v oboru. Vedle sebezpytujících úvah jsem zároveň pozoroval ostatní studenty a zamýšlel se nad tím, jak se (mnohdy tíživé) poznatky ze studia environmentalistiky promítají do našeho jednání a praktik.

Environmentalistické obory, mezi něž SKE patří, jsou oproti většině jiných disciplín velmi specifické v tom, že kladou na badatele nárok vztahovat poznání i na sebe a své jednání: příčiny, důsledky a projevy environmentální krize lze jen s velkou dávkou osobní netečnosti pozorovat pouze zpoza okna, respektive přes tlusté sklo výzkumníkovy mikroskopu.

Škola je přitom na druhou stranu prostředí, které studentům poskytuje určité hájemství, a to tak, že mezi studenty a svět naopak určité sklo staví. Je to dáno jednak akademickým prostředím, které díky své svrchovanosti a tradiční odměřenosti dává člověku pocit odstupů. Za druhé je to pak dáno biografickou konstelací samotných studentů – často ještě nejsou odkázáni sami na sebe, jsou finančně podporováni od rodičů, škola by měla být jejich prioritním zájmem a svět práce na ně ještě nedolehl vší svou vahou. Všechny tyto aspekty jim ponechávají značnou svobodu. Svobodu, která má být užita k rozvoji, jehož výsledky budou ovšem doopravdy prozkoušeny až teprve ve chvíli, kdy alma mater nebohého studenta s diplomem v ruce vystrčí ven do světa.

Z toho důvodu jsem se rozhodl zaměřit svou pozornost ne na současné studenty, ale na absolventy, kteří již mají školu za sebou a ocitli se – vybaveni environmentalistickou erudicí – v realitě všednodenních starostí a světa práce.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1. TEORETICKÉ ZAKOTVENÍ

Tyto úvahy byly ve svých počátcích značně vágní a bylo je zapotřebí nějak konceptualizovat. Ale jak? Tradiční dichotomická paradigmatata, jako strukturalismus a konstruktivismus, objektivismus a subjektivismus nedávala smysl: nechtěl jsem se zabývat pouze vnitřními světy absolventů, ani je pouze zkoumat zvnějšku. Obojí by bylo moc kusé. Jejich svět je i mým světem. Nemohl jsem tedy zastávat svrchovanou pozici makrosociologa, který odkrývá vztahy v domnělé objektivní struktuře, ani introspektivní pozici etnometodologického badatele, který se soustředí na vnitřní realitu aktérů výzkumu. Můj výzkumný problém vyžadoval holistický přístup mimo myšlení buď anebo.

Jako výborný nástroj se ukázala reflexivní sociologie Pierra Bourdieuho, která překonává tradiční dichotomická a nutně redukcionistická paradigmatata. Bourdieuho pojetí sociologie jako totální, holistické vědy umožňuje prozkoumat daný problém do hloubky a aniž by se člověk dopustil redukcionismu, který nezbytně následuje, pokud zaujmeme jednu z dichotomických epistemologických pozic.

Síla reflexivní sociologie spočívá v tom, že kombinuje oba zmiňované paradigmatické přístupy: vědu o společnosti chápe jako „dvojdimenzionální systém *mocenských významových* vztahů mezi jednotlivými skupinami a třídami. Takto pojímaná sociologie musí společnost číst dvěma způsoby: ...Zaprvé na způsob *sociální fyziky*: jako objektivní strukturu, uchopovanou zvnějšku, jejíž projevy lze materiálně pozorovat, měřit a mapovat nezávisle na těch, kteří v ní žijí [tj. strukturalistické, objektivistické stanovisko]. Zadruhé, „společnost musí chápat jako neustále se rodící produkt poznávání, rozhodnutí a akcí jedinců, kteří žijí v jim důvěrně známém a významuplném světě [stanovisko konstruktivistické].” (Bourdieu & Wacquant, 1992: 7-11)

Tento amalgám nazývá Bourdieu praxeologií. Jejím úkolem je, popíšeme-li to již nyní bourdieouvským jazykem, „prozkoumat všechny struktury sociálního univerza, které se v něm vyskytují jako dva typy objektů: zaprvé jako různé formy kapitálu a jejich

distribuce a za druhé, jako mentální a tělesná schémata, která fungují jako symbolické vzory pro sociální praktiky aktérů.“ (tamtéž)

Tyto dva typy objektů nazývá Bourdieu pole a habitus. Pole (v klas. sociologii se do určité míry kryje s termínem milieu) je vnější struktura, „sestavující se ze sady objektivních, historických vztahů mezi pozicemi, které v poli ukotvuje jejich specifická forma moci (nebo kapitálu).“ (tamtéž: 16) Pole je uspořádání sociálních pozic aktérů,¹ které jsou výsledkem vzájemného působení mezi polem, různými typy kapitálu a habitus aktérů.

Habitus je internalizovaná vnější struktura, sada dispozic jedince vůči okolnímu světu, která vzniká vpisováním dispozic z různých polí – sociálních struktur, v nichž se jedinec vyskytuje (struktury třídní, generové, profesní...). Tyto struktury se ukládají do tělesných a mentálních schémat (tj. oněch dispozic) jedince ve formě kapitálů, s nimiž jedinec dále nakládá – podle toho, v jakých polích se pohybuje a jak si osvojil pravidla hry.

Habitus se tedy utváří v průběhu celého života jedince skrze praktickou, aktivní účast ve světě – byť v různé intenzitě, kterou Bourdieu ošetřuje typologizací tří habitů: primárního, sekundárního a terciárního. Primární habitus se utváří v období primární socializace v dětství. Je velmi úzce spojený se společenským postavením rodiny (tedy rodičů). Do značné míry je to habitus třídní, a jako takový je relativně stabilní. Sekundární habitus si člověk osvojuje v období dospívání zejména vzděláváním. Jedná se o internalizaci institucionálních dispozic. Terciární habitus je pak označuje následující změny habitu, k nimž dochází např. na základě změny povolání, přestěhování se, obecně změny prostředí, tedy pole.

Z formativního hlediska člověka nejvíce tvaruje habitus primární: např. konkrétně u mého výzkumu lze předpokládat, že životní etapa před nástupem na SKE je pro absolventa mnohem formativnější, než dispozice ze SKE – vždyť habituální dispozice z období před SKE zapříčinily, že si člověk studium na SKE zvolí.²

¹ Bourdieu (alespoň v angličtině, originální texty nejsem bohužel schopen posoudit) užívá termín „agent“, který v sobě obsahuje důraz na praktiky a jednání subjektu. Kvůli negativním konotacím slova agent v češtině rozhodl jsem se držet ve společenských vědách častějšího termínu aktér, který má stejný etymologický základ: agó, agere, égi, áctum (Kábrt et al., 2000).

² V tomto kontextu se nabízí otázka, zda dispozice ze SKE vnímat jako součást habitu sekundárního, či terciárního. Pětileté magisterské obory lze bez okolů zařadit do habitu sekundárního. U dvouletých magisterských oborů, je tato hranice mnohem méně zřejmá. To platí obzvláště pro obory jako je SKE, při

Jak je vidět, habitus není žádný askriptivní status, nic neměnného ani není pasivní nádobou sloužící pouhé a mechanické reprodukci sociálních struktur, jak je bourdieovskému pohledu často vytýkáno. Naopak je generativním principem, který je strukturován pozicemi, ale zároveň strukturujícími dispozicemi – jinými slovy, je to „strukturující mechanismus, který působí zevnitř aktérů.“ (tamtéž: 18)

Celý výše popsaný systém je velmi dynamický. Ve společnosti existuje nepřeborné množství různých polí, které jsou spolu ve vzájemném mocenském vztahu (což platí i o jednotlivých aktérech v rámci jednoho pole). Lze to ilustrovat na akademickém mikrokosmu: dodnes si vzpomínám na úvodní přednášku z úvodu do ekonomie na bakalářském studiu FHS: přednášející – ekonom z VŠE – prvních patnáct minut přednášky věnoval tomu, že nám dokazoval, že ekonomie je ta jediná opravdová společenská věda, protože čerpá z nevyvratitelných dat a čísel a jen ona pravdivě popisuje, jak to ve světě je, zatímco ostatní humanitní obory jsou z jejího pohledu jenom neukotvené povídačky. Není divu, že měl potřebu se takto vymezit – na FHS byl na cizí půdě. Pro pole FHS je přitom charakteristické, že se v něm pohybuje velké množství lidí (akademiků i studentů), kteří tuto svrchovanou pozici ekonomie neuznávají.³

Koneckonců to byla právě disparita mocenských pozic mezi Bourdieum a jeho akademickými kolegy, která mu umožnila tento aspekt vědecké sféry identifikovat a stala se díky tomu pravděpodobně jednou z příčin vzniku bourdieovské sociologie: Bourdieu pocházel z jižní Francie, byl syn pošťáka. Z hlediska svého primárního habitusu tak do elitářské francouzské akademické sféry 50. let vůbec nezapadal. Z toho jej přede všemi

nichž není problém zvládat práci na poloviční úvazek. Takový člověk pak studium již vnímá z perspektivy pracujícího, ne jako student, jehož úkolem je na plný úvazek studovat. V takovém případě jsou dispozice ze SKE spíše dispozicemi habitusu terciárního. Z uvedeného zároveň vyplývá, že se to u různých lidí může lišit, a sice v závislosti na tom, s jakým habitusem na SKE přicházejí a jak moc se do dění zapojují (jak z hlediska školní docházky, tak účastí na mimoškolních studentských aktivitách).

³ Je velmi příznačné, že ze společenských věd je to právě ekonomie, která se staví do této povýšené pozice. Za prvé tvoří dominantní výkladový rámec doby, v níž se vše poměřuje ekonomickými nástroji a měřítky, a to až zcela nesmyslně: často se poukazuje na absurditu HDP (Keller, 1995), či nesmyslnost srovnávacích indexů jako je PISA (Liessmann, 2009: 52-62), což je pouze jeden z mnoha příkladů principu vládnutí, který ekonom Michael Power nazval „společností auditu“ (Stöckelová, 2010), v němž je ekonomická kalkulace základním a jediným hodnotícím faktorem. Za druhé, paradigma neoliberální ekonomie jde zcela neproblematicky ruku v ruce s duchem doby: homo oeconomicus má všechny charakteristiky foucaultovského podnikatele se sebou samým. To zároveň znamená, že toto odvětví ekonomie žije v neproblematickém světě jediného správného výkladového rámce (tzn. má rysy metanarace). A jsou to právě ostatní společenskovědní obory, které prostřednictvím svých „povídaček“ tyto její aspekty rozkrývají.

navíc usvědčoval jeho gaskoňský přízvuk. „Entering the world of intellectuals a stranger and a misfit gave Bourdieu a definite distance from the illusions of those professors to whom the "regal vision" of the social world goes without noticing because it is the vision of their class of origin.“ (Bourdieu & Wacquant, 1992: 45) Je to zároveň i příklad toho, jak habitus strukturuje aktéra zevnitř (viz výše).

Habitus je tedy na jednu stranu polem strukturován, na druhou stranu prostřednictvím úkonů a praktik jedinců pole dále ovlivňuje. Habitus a pole tak tvoří vzájemně provázaný a dynamický celek.

1.2. VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Vzhledem k této teorii jsem mohl artikulovat výzkumný problém v mnohem jasnějších rysech. Cílem bylo tedy prozkoumat habitus absolventů vzhledem k poli SKE – to znamená: jejich dispozice z dřívějšíka, dispozice ze studia SKE a následně dispozice po SKE. Tomu jsem přizpůsobil výzkumné otázky – ptal jsem se, jaké jsou biografické trajektorie absolventů SKE, z jakého prostředí sem přicházejí, proč na SKE šli, zda kvůli němu prožívali nějaké konflikty, kam vedly jejich kroky po SKE, atd.

Z bourdieuovského hlediska je tedy klíčový výše popsáný trojúhelník pole – kapitály – habitus. Nicméně do bourdieuovské sociologie je možné vstoupit různými cestami – lze se například soustředit zejm. na kapitály (viz Bourdieu, 1998: 15), nebo na sociální pozice v kontextu moci (Bourdieu, 1992: 24; Thorpe, 2009) nebo na etnografické pitvání habitů (Wacquant, 2003). Pro mne je klíčová vazba pole SKE a habitus absolventů.

Výzkum jsem se rozhodl koncipovat jako dvoufázový. Úkolem první fáze bylo strukturalisticky prozkoumat dané pole z vnějšku: prostřednictvím dotazníků předběžně zjistit architekturu zkoumaného pole a načrtnout kontury habitů absolventů. Druhá, etnografická fáze měla za cíl skrze rozhovory s vytipovanými respondenty z dotazníkové fáze vstoupit do dimenze habitů, tj. prozkoumat pole zevnitř.

Souběžně s tím ovšem ještě probíhalo mé studium na SKE (pro výzkum jsem se rozhodl na konci prvního ročníku magisterského studia), které jsem se z etnografického hlediska rozhodl vnímat jako pobyt v terénu a zohlednit jej v samotné práci.

1.3. ZKOUMÁNÍ ABSOLVENTŮ SKE: DOSAŽENÝ STAV POZNÁNÍ

Studentům, potažmo absolventům katedry Sociální a kulturní ekologie se doposud věnovaly dva různé výzkumy. První z nich uskutečnili doktorandi z katedry environmentálních studií na FFS MU, kteří prostřednictvím kvalitativních rozhovorů zkoumali, jakým způsobem se magisterští studenti environmentálních kateder (tj. Sociální a kulturní ekologie na FHS UK a Environmentálních studií na FSS MU) vyrovnávají s tíživými poznatky ze studia, konkrétně ve spojení s konzumací masa. (Šedová et al., 2016) Význam tohoto výzkumu je s ohledem na jeho úzkou zaměřenost pro mou práci spíše okrajový.

Druhý výzkum uskutečnila Martina Jokešová na katedře SKE jakožto svou diplomovou práci. (Jokešová, 2016) V ní se věnuje přímo absolventům SKE, přičemž v ní zkoumá především profesní uplatnitelnost absolventů a to, jak se (především) vzhledem ke své současné práci zpětně ohlížejí na studium. Malá část otázek jejího výzkumu se věnuje i tomu, jak studium ovlivnilo osobní život absolventů stran jejich environmentální uvědomělosti (uvědomělá spotřeba a občanská angažovanost).

Jedná se tedy o ryze statistickou evaluaci absolventů, jejímž cílem je dát katedře zpětnou vazbu a případným zájemcům o obor poskytnout informace a usnadnit volbu. Vůči tomuto typu průzkumů mám dvě námitky, první epistemologickou a druhou spíše osobní.

Zprvce, z pohledu reflexivní sociologie vede tato badatelská snaha k velmi chudým výsledkům, které se snaží působit velmi neproblematickým a nezpochybnitelným dojmem. První problém je v tom, že se ptá uzavřeným způsobem: Předem si stanoví výzkumné otázky a hypotézy a na nich dále výzkum staví jako na běžícím pásu. Ale jak to, že právě tyto otázky nám mají pomoci rozkrýt zkoumanou realitu? Co když je pro zkoumané pole něco mnohem charakterističtějšího, co jsme zcela opomenuli? K tomuto u Bourdieuho slouží etnografická fáze a kombinace výzkumných metod, spolu s ustavičnou reflexí výzkumného procesu.

Stejný epistemologický problém se týká konstrukce samotných otázek: jakou vypovídací hodnotu má zjištění, že průměrné hodnocení předmětu Environmentální ekonomie je 2,91? Copak lze všechny aspekty daného kurzu shrnout jedním číslem? A i kdybychom se ptali detailněji, (např. na náročnost kurzu, osobnost vyučujícího,

oblíbenost, atd.) jakou výpověď má numerické školní hodnocení? Jak víme, že to, co myslel jeden respondent známkou 2, myslí tou samou známkou i respondent jiný?

Pokud pomineme možnost, že jsou výzkumné otázky položeny nešťastně, samotné odpovědi bez ohledu na to mají pramalou výpovědní hodnotu, pokud nevíme, kdo odpovídá – tj. jaký je jeho habitus a pozice v rámci zkoumaného pole. Tak např. ve výzkumu Jokešové celkem 10 % respondentů v sémantickém diferenciálu uvedlo, že studium jim přišlo příliš teoretické. (Jokešová, 2016: 107) Ale co je to platné, když nevíme, jestli to říká např. selský synek, který absolvoval střední zemědělskou školu a poté bakalářské studium lesního hospodářství na ČZU, nebo „matfyzák“, který se v absolventské práci věnoval kvantové mechanice?

Další výtky jsou pak již spíše otázkou názoru. Zaprvé, práci Martiny Jokešové vnímám v kontextu glajchšaltace vzdělávacího systému, která se rozmohla v posledních dvou dekadách. Tento proces má za úkol umožnit srovnání kvality a zároveň odpovědět na rychle se měnící poptávku na trhu práce. Ve výsledku však vede ke snížení úrovně školství, kdy se jedním z hlavních parametrů vysokoškolského vzdělání stává jeho užítkovost. (Liesmann, 2009)

Jokešová to ve své práci reflektuje, nicméně kloní se spíše k pragmatickému, instrumentálnímu pojetí vzdělávání – není zastánkyní nezávislých akademických hodnot. Její pozice, jak sama zmiňuje, je patrně dána tím, že již před nástupem na SKE i v době studia pracovala na téměř plný úvazek, což jí na studium oproti většině ostatních studentů dalo zcela jinou perspektivu.⁴ (Jokešová, 2016: 12)

Pro mne je však takový přístup typickým příkladem komodifikace vzdělávání, přičemž komodifikaci vnímám v širším kontextu jako jeden z neduhů kapitalistického systému, který přispívá k širokému množství environmentálních problémů jak přírodních, tak ryze společenských. (Foster et al., 2010) Osobně bych proto v tomto kontextu považoval pro obor za paradoxní a nešťastné, pokud by se uchazeči o studium měli rozhodovat na základě takovýchto statistik, ať už jakkoliv pracně a poctivě vyvedených.

⁴ Navzdory své kritice Martiny Jokešové bych chtěl na tomto místě dodat, že její pozici chápu, neboť jsem od druhého semestru svého studia na SKE taktéž pracoval na více než poloviční úvazek, což mou perspektivu na studium rozhodně ovlivnilo a zároveň to bylo i jedním z popudů pro vznik této práce. Toto s Martinou Jokešovou, i přes všechny rozdíly v přístupu, máme společné.

I přes tyto námitky jsem s prací Martiny Jokešové se snahou o zachování určité kontinuity pracoval a snažil se i využít její data pro svůj výzkum, což by v některých případech mohlo být prospěšné, bohužel se to však nepovedlo.

1.4. VÝZKUMNÝ PROCES A METODY

1.4.1. ZKOUMANÉ POLE A PŘIZNANÁ POZICE ZÚČASTNĚNÉHO VÝZKUMNÍKA

Má výzkumná snaha popsat habitus absolventů SKE se nemůže obejít bez popisu prostředí katedry (tj. oboru a ústředních postav, které zde působí). Jedná o pokus uměle zrekonstruovat *pole* v tom smyslu, jak o něm byla řeč výše: s ohledem na bourdieuvskou sociologii jsou studenti katedry a katedra samotná spojené nádoby: pole ovlivňuje aktéry, kteří v něm působí ale je jimi zároveň i spoluutvářeno. Dalším důvodem, proč je popis prostředí katedry sociální a kulturní ekologie důležitý, je reflexivita, která je nedílnou součástí bourdieuvského zkoumání a jíž je věnována samostatná část této práce.

Mluvím-li na tomto místě o *poli*, činím tak s určitou dávkou nepřesnosti, neboť výše popsany záměr má totiž už v samotném počátku dva základní nedostatky: prvním je fakt, že aktéři výzkumu jsou studenti celkem třinácti různých ročníků, které katedra v průběhu své existence odchovala. Jsou to tedy lidé, kteří se zde na katedře nevyskytovali nikdy najednou, ale jen po skupinách. Katedra samotná navíc za tuto dobu prošla řadou změn (systémových i personálních)⁵. O *poli* ve smyslu Pierra Bourdieu by šlo s absolutní přesností mluvit jen ve chvíli, kdybychom popsali vývoj na katedře (tj. studijní plány, předměty a vyučující) v postupu času a spolu s tím odpovídajícím způsobem rozdělili aktéry výzkumu do skupin na 2-3 ročníky tak, jak se reálně na katedře potkávali. Potom bychom mohli dostat mnohem přesnější – dynamický obraz pole (resp. polí), habitů a jejich vzájemného působení.

⁵ I když obsahový základ, tj. „naležvárna“ o tom, co je trvale udržitelný rozvoj, či např. globální environmentální problémy, zůstává víceméně neměnný. Jedná se svým způsobem o „velké vyprávění,“ (Lyotard) které je dáno tím, že je obor přiznaně ideologický (jak opakuje Ivan Rynda na přednáškách: „Sociální ekologie [potažmo udržitelný rozvoj] je environmentalismem = ideologií v nepejorativním slova smyslu...“)

Takový postup však nemá smysl z několika důvodů. Především (a po pravdě naštěstí) je zkoumaný vzorek příliš malý na to, abychom jej ještě mohli rozdělovat na části dle ročníků – data analyzovaná tímto způsobem by jen těžko mohla být reprezentativní. Za druhé, připustíme-li, že sesbíraný vzorek dat by byl mnohem širší (např. na jiné katedře) a tedy by takovou práci umožnil, bylo by to pravděpodobně nad rámec rozsahu diplomové práce.

Jistým ospravedlněním tohoto postupu je i to, že základ – tj. povaha oboru a klíčové postavy, které katedru tvoří, i přes změny, které za své existence prodělala, zůstávají víceméně stejné. Ústřední osobnosti oboru a jejich pole působení je dle mého názoru mnohem důležitější, než to, jestli je obor kupříkladu členěn na 3 povinně volitelná zaměření, či nikoliv. Kupříkladu z milovníků tvrdých dat a indikátorů se pravděpodobně stejně stanou spíše „moldanovci“ (rozuměj – frekventanti kurzů prof. Moldana resp. jeho zaměření) nežli „ryndovci,“ kteří před tvrdou vědeckou řeholí upřednostňují měkké společenskovední úvahy o světě.

Nejdůležitějším důvodem, proč se tohoto zjednodušení můžeme dopustit, je to, že mne v práci zajímá pozice habitů absolventů vzhledem k oboru SKE, ne k nim samotným navzájem. Navíc cílem práce není vyčerpávající popis habitů ani pole (resp. polí), nýbrž vytvoření obrazu, který je dostatečně různorodý a plastický, a zároveň celkově reprezentativní pro katedru SKE, a to tak, aby bylo možné jej případně porovnat s obdobným výzkumem absolventů jiných environmentálních oborů, či dotvořit etnografickým výzkumem s respondenty.

1.4.1.1. METODA ZKOUMÁNÍ

Východiskem pro zkoumání prostředí katedry mi byla Wacquantova *pozorná participace*, resp. "observant participation" (Wacquant, 2011) – metoda, která převrací důraz tradičního etnografického zúčastněného pozorování z pozorování na účast. Tato metoda pro mne jako studenta SKE nebyla otázkou volby. Podobně jako Wacquant, který se rozhodl zkoumat prostředí boxerů v chicagském černošském ghettu tím, že se sám zapsal do jejich tělocvičny, čímž si začal osvojovat habitus boxera, jsem si já začal osvojovat habitus studenta SKE, když jsem se zapsal ke studiu. Habitus studenta SKE mi přitom coby výzkumníkovi není pouze kazajkou, kterou si zkouším a poznávám, ale i *nástrojem poznání*. (Wacquant, 2011)

Jsou tu však dva podstatné rozdíly. Zaprvé, pro Wacquanta byl habitus boxera z černošského ghetta v porovnání s jeho dosavadním habitem (bělošský vědec ze střední třídy) naprosto rozlišný. V porovnání s tím lze u mého předchozího habitu a habitu osvojovaného na SKE pozorovat mnohem vyšší míru kontinuity.

Druhý rozdíl je pak v tom, že na rozdíl od Wacquanta u mne rozhodnutí zkoumat dané prostředí přišlo až ve chvíli, kdy už jsem byl součástí zkoumaného pole – tj. pokud bych nezačal se studiem na SKE, ani by mne nenapadlo zkoumat jeho absolventy. Z tohoto hlediska je moje pozice odlišná – a sice v tom, že účast předchází zkoumání, což umožňuje nahlížet zkoumané prostředí z jiné perspektivy. (Novák, 2015: 13-14). Na druhou stranu se s tím pojí i moje určitá zaujatost, kterou jsem popisoval v úvodu: Ke zkoumanému poli mám osobní vztah, jsem jím zároveň i ovlivněn což ilustruje fakt, že výzkum jsem se rozhodl podniknout z toho důvodu, že jsem se zamýšlel nad svou vlastní pozicí v rámci pole SKE a zajímalo mne, jak to mají ostatní. Tento aspekt rozvedu na konci práce v kapitole reflexe. Zde jen zmíním, že nemá být podnětem k subjektivizaci výzkumu – to by pak nemohla být řeč o reflexivní sociologii.

1.4.2. ZKOUMÁNÍ HABITU

Habity respondentů jsem původně zamýšlel zkoumat nejprve pomocí dotazníku, který měl sloužit pouze jako vstupní brána do zkoumaného pole, přičemž hlavní výzkumná fáze by se odehrála až následovně etnograficky, pomocí rozhovorů s vybranými respondenty dotazníků. Smyslem dotazníků přitom bylo rozřadit respondenty do skupin podle milieu, z nichž pochází (předpokládal jsem zde mnohem větší různorodost pozic, než jaká se následně ukázala), resp. do specifických skupin, z nichž by se každá jevila jako habituálně konzistentní. Na základě tohoto rozřazení bych pak oslovil respondenty pro etnografickou fázi. Předpokládal jsem přitom, že identifikované skupiny by se mohly lišit např. na základě toho, jak se staví k většinové společnosti a systému, tj. od naprosto konformních až po ojedinělé punkery či anarchisty, nebo na základě toho, jak se staví k oboru. Krom toho jsem předpokládal i značnou různorodost environmentální odpovědnosti, o níž bude řeč níže. Nakonec dotazníkové šetření mělo i zjistit výchozí témata, resp. oblasti pro rozhovory.

Hlavní etnografickou fázi výzkumu se však kvůli náročnosti vyhodnocování dotazníků nakonec bohužel nepodařilo uskutečnit, což je škoda, neboť předkládaná

diplomová práce z bourdieouvskeho hlediska nehotová a je ji nutno vnímat jen jako pilotní šetření.

Klíčovou částí výzkumu se tedy stala dotazníková fáze. Dotazník sledoval následující strukturu: první část se věnovala dispozicím z dětství a dospívání, druhá dispozicím ze SKE a třetí dispozicím po absolvování. Kompletní dotazník je možné nalézt v Příloze I. Dotazníkové šetření je do detailu rozebráno v empirické části práce.

1.4.3. ZAJIŠTĚNÍ KVALITY VÝZKUMU

Tradiční způsoby zajišťování kvality výzkumu, jako je modernisticky pojatý koncept reliability a validity, byly v minulosti zvláště z pozice konstruktivistického, naturalistického výzkumu kritizovány a nahrazovány (Seale, 2002). Přestože bourdieouvský typ zkoumání nemá na rozdíl od ryze kvalitativních přístupů s modernisticky pojatou kvalitou výzkumu problém, pro můj výzkum klasická kriteriologie není vhodná. Důvodem proto je již zmiňovaná situovanost dat. Habity respondentů se v průběhu času mění, za rok část z nich může dotazník zodpovědět jinak a my přitom zkoumáme absolventy, z nichž někteří absolvovali před rokem, jiní před deseti lety. Další věc je, že značná část otázek z dotazníku je sebereflektivního charakteru.⁶ Tyto aspekty výzkumu činí s ohledem na reliabilitu značné obtíže, neboť i přes tuto situovanost a introspektivnost (která je vlastní spíše právě konstruktivistickému přístupu), z pozice reflexivní sociologie odmítám relativistické pojetí reality jako pouhého konstruktů.

Výsledky výzkumu jsou díky jeho situovanosti sice jedinečné a nezopakovatelné, nicméně musí být reprodukovatelné a porovnatelné – to znamená, že výzkum tohoto typu s případnými mírnými obměnami musí být možné uskutečnit i na jiné katedře environmentalistiky, přičemž výsledky takového výzkumu musí být možné porovnat s těmi mými.

Zajištění kvality výzkumu se vzhledem k výše přiznaným obtížím se zkoumaným vzorkem snažím překlenout dvěma způsoby. První je ryze bourdieouvský – je jím "metodologický polyteismus," neboli již nastíněná kombinace kvantitativních a kvalitativních metod. Druhým pak je triangulace - specifický způsob aplikace těchto metod, a to v tom smyslu jak ji popisuje Blaikie:

⁶ např. uzavřená otázka "Jíte maso?" příklady možných odpovědí: "Ano, hodně a rád/a.", "Ano, ale neměl/a bych tolik," atd.

Samotný termín má evokovat analogii se zaměřováním či navigací, kdy se pozice na mapě určuje zaměřením dvou orientačních bodů, z nichž vedou přímky protínající se v místě pozorovatele. Pokud by pozorovatel zaměřil jenom jeden bod, dozvěděl by se pouze, že se nachází někde podél přímky. Triangulace v tomto smyslu předpokládá jedinou danou realitu, již lze objektivně poznat současným užitím několika metod sociálního výzkumu. (Blaikie, 1991)

V tomto smyslu pak kombinuji různé metody nejen ve snaze vyhovět bourdieuovskému antiredukcionismu, ale i z mnohem prostších důvodů - jako zpřesňování a kontrolu výsledků. Na rozdíl od Bourdieuho výzkumů jsou množství a rozmanitost mých dat značně omezené. Jednak respondenti, resp. absolventi SKE, představují ze sociologického hlediska značně stejnorodý vzorek (naprostá většina nižší střední, resp. střední měšťanská třída, dále řada podobných atributů díky SKE atd.), navíc někteří z nich v ojedinělých případech některé otázky dotazníku nevyplnili. Z těchto důvodů jsem byl nucen při výzkumu střídat metody a kombinovat relevantní data i ve smyslu triangulace.

Znalost zkoumaného prostředí, a to jak katedry SKE, tak části respondentů, je v tomto ohledu klíčová. S ohledem nazpět na tomto místě nyní musím přiznat, že zaměřit dotazník pouze na absolventy byla chyba, neboť data získaná od současných studentů, které znám, mohla být dalším důležitým úhelným kamenem pro kontrolu správnosti výsledků. Nicméně i tak z výsledného zkoumaného vzorku znám osobně celkem 13 respondentů (což je zhruba 20 %). Tito respondenti zároveň patří do různých ročníků SKE, od těch zcela nejstarších až po ty nejmladší.⁷ Některé z nich znám přímo ze školy, s dalšími jsem měl čest pracovat a dva znám už z dob svého dětství.

Metody zkoumání jsem navíc aplikoval i sám na sebe: sám jsem si dotazník vyplnil a v průběhu výzkumu s ním pracoval stejně, jako s ostatními. Tento postup spolu s kontrolou dat u mě známých respondentů mi umožnil odhalit některé nepřesnosti dotazníkové fáze výzkumu, na něž v průběhu práce upozorním, především mi však umožnil hrubě ověřit správnost mých závěrů při identifikaci habitů respondentů.

Ve snaze získat bohatší data jsem se navíc pokusil spárovat dotazníky svých respondentů s dotazníky, které sesbírala Jokešová. V případě, že by bylo na základě

⁷ Nutno přiznat, že z u těch, které znám, převažují pochopitelně mladší, rozvrstvení je následující: z ročníků 2001-2005 znám dva respondenty, z let 2006-2010 další dva a zbylých 9 patří do ročníků 2011-2014. Důvody pro dělení na ročníky tímto způsobem vysvětlím níže.

vybraných otázek (věk, pohlaví, délka studia, ročník studia, zaměstnání, atd.) možné bezpečně identifikovat dotazníky respondentů, kteří se zúčastnili obou výzkumů, bych jednak svá data mohl rozšířit o informace, na které se soustředila Jokešová, tj. kupříkladu výše finančních příjmů, či vybrané otázky hodnotící studium (zejm. zajímavé by bylo porovnat hodnocení praktičnosti/teoretičnosti studia respondentů v závislosti na jejich habitech). Z hlediska triangulace by také bylo zajímavé porovnat i otázky týkající se životního stylu absolventů.

Tento postup se bez ohledu na jeho časovou náročnost ukázal jako neproveditelný – vyzkoušel jsem jej u 10 respondentů, z čehož se mi bezpečně podařilo spárovat pouze tři páry dotazníků. U dalších tří respondentů jsem dotazníky Jokešové s jistotou přiřadit nemohl (v jednom z dotazníků chyběla např. otázka o profesi apod.). Zbylým čtyřem vybraným pak neodpovídal žádný z dotazníků Jokešové, z čehož usuzuji, že se tito jejího výzkumu nezúčastnili. Alespoň z tohoto hlediska měla tato snaha tedy svůj smysl: vedla ke zjištění, že oba výzkumy se ani zdaleka nezúčastnili titíž lidé.⁸ Lze tedy předpokládat, že část lidí, která se zúčastnila prvního výzkumu, při druhém již neměla vůli se něčeho podobného účastnit znovu, přičemž část z nich nahradili zcela noví respondenti, kteří se prvního výzkumu nezúčastnili.

1.4.4. ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU

Než se vrhneme do představení empirické fáze výzkumu, je ještě zapotřebí zmínit etické jeho aspekty. Většina otázek z dotazníku byla velmi osobního rázu, až jsem měl obavu, že to bude mít za následek malou návratnost. Dalším poněkud ne zcela tradičním rysem práce je, že jsem kvůli plánované etnografické části výzkumu potřeboval znát identitu respondentů, abych je v případě potřeby mohl oslovit kvůli rozhovorům. Navíc jsem z důvodů výše zmíněné triangulace potřeboval bezpečně identifikovat dotazníky osob, které znám. Vzhledem k tomu, že sesbírané dotazníky obsahují celou řadu choulostivých dat, bylo potřeba vynaložit zvláštní opatření chránící soukromí respondentů. Pro potřeby zpracovávání dotazníků každému dotazníku přidělil číslo a vytvořil jsem separátní soubor, který obsahoval jména respondentů přidržena k číslům dotazníků. Tento soubor jsem zahesloval a uložil do jiného úložiště než kde byly samotné dotazníky.

⁸ to potvrzuje i srovnání otázek po původu respondentů, viz dále

Pro potřeby prezentace výsledků výzkumu jsem se rozhodl podniknout ještě další opatření, vzhledem k tomu, že se dotazníky z důvodů transparentnosti přikládám k této práci jako elektronickou přílohu a budou tedy zcela veřejné, zvyšuje se tím riziko, že by vzhledem k velké míře osobních dat, která obsahují, by se mohlo někomu podařit tu a tam nějakého respondenta identifikovat (přeci jen – okruh zkoumaných lidí není velký). Z toho důvodu jsem v přikládaných dotaznících vymazal ještě rok narození, pohlaví respondentů případně v ojedinělých případech upravil údaj, který byl natolik unikátní, že by podle něho mohl být respondent identifikován.

Na tomto místě ještě dodám, že v textu rovněž z důvodů ochrany osobních údajů používám v souvislosti s respondenty generické maskulinum. Jen v ojedinělých případech, kde by to bylo proti zdravému rozumu, rozlišuji rody.

2. EMPIRICKÁ ČÁST

Tato část práce se dělí na tři hlavní kapitoly. V první z nich popisují prostředí katedry SKE, neboli ve smyslu Pierra Bourdieu sociologické pole, které ovlivňuje habitus studentů, respektive absolventů. Následující kapitoly se již věnují habitus respondentů. V první z nich je nejprve předložen souhrnný přehled dat, jejich základní vyhodnocení v grafech a tabulkách. Na základě tohoto rozboru se pak v následující, stěžejní kapitole celé práce pokouším o syntézu, jejímž cílem je zodpovědět výzkumné otázky.

2.1. POLE: PROSTŘEDÍ KATEDRY SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ EKOLOGIE

2.1.1. SPECIFIKA OBORU SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ EKOLOGIE

Obor Sociální a kulturní ekologie je v komprimované a velmi výstižné podobě popsán na webových stránkách katedry,⁹ dále jej zevrubně, ale velmi věcně popisuje i Jokešová.¹⁰ Nemá proto smysl zde omílat znovu to samé, co již bylo řečeno jinde a lépe. Cílem je uvést některé detaily, popsat *pole* Sociální a kulturní ekologie více zevnitř.

2.1.1.1. MULTIDISCIPLINARITA A KOMPLEXNOST

„Obor SKE má multidisciplinární a komplexní povahu, je tvořen směsicí měkkého – společenskovedního, a tvrdého – přírodovědného poznání, přičemž poznatky jednotlivých věd jsou z hlediska SKE uplatňovány vždy v celkovém kontextu, v holistickém smyslu.“¹¹ Tato směsice je však mnohem bohatší – dalšími, nevědeckými

⁹ Dostupné zde: <http://kske.cz/popis-studijniho-oboru> 9.6.2017 21:39:23

¹⁰ Jokešová, 2016: str.45

¹¹ parafráze výše citovaného webu katedry.

přísadami jsou filosofie, OSN politika (od politikum) trvale udržitelného rozvoje, právní gramotnost aj.

Úskalí takto koncipovaného oboru je v tom, že se zabývá množstvím rozličných věcí, ničím z toho ale pořádně: sociální a kulturní ekolog bude trochu rozumět přírodovědné ekologii, ale v očích ekologa se v rámci jeho oboru právem může jevit jako polovzdělanec. Stejně tak na druhé straně neobstojí ani v konfrontaci např. se sociologem, neboť jeho vzdělání v rámci sociologie bude příliš kusé. To, že je takto obor koncipován, má však svůj smysl - byť je jeho pozice obtížná v tom, že se na něj jednotlivé velmi úzce pojaté příbuzné obory mohou dívat spatra, jeho silná stránka je jinde: sice nedohlédne nikdy tam, kam vidí jednotlivé odborné disciplíny na svém poli, avšak na druhé straně díky tomu netrpí profesní slepotou. To, co jiné disciplíny nevidí, tedy to, co jim z povahy jejich úzké odbornosti (a někdy i zaujatosti) zůstává zastřené, právě ona sama vidět může – a to díky tomu, že nestojí nikdy zcela uvnitř, ale právě na pomezí. Tím pádem může být schopna přemostovat propasti mezi jednotlivými úzce specializovanými obory.

Na to je při studiu SKE často kladen důraz – studenti jsou opakovaně stavěni do situací, v nichž stojí uprostřed střetu dvou konzistentních odborných názorů a mají je posoudit. V praxi se může jednat např. o dílčí spor ochrany přírody, zda prosazovat daný ohrožený druh na úkor jiného, o spor ochrany přírody s lesníky (uměřeně a osvěceně těžit či ponechat vlastnímu vývoji a lesní produkci využívat minimálně) či například o odlišný pohled dvou radikálních (ale erudovaných a relevantních) světónázorů z opačné strany politického spektra.

2.1.1.2. STUDIJNÍ PLÁN A NÁROČNOST STUDIA

Studium je koncipováno jako dvouleté, plán se průběžně mění (několik let na katedře např. fungovala oborová zaměření – historické, společenskovední a přírodovědné. Ta byla však v roce 2015 zrušena). Jádrem však zůstává stejné – zhruba polovina předmětů je povinná, druhá polovina je povinně volitelná. Nepovinně volitelné předměty výhradně určené pro studenty SKE z kapacitních důvodů vypisovány zpravidla nejsou (výjimku tvoří několik blokových kurzů, exkurzní seminář či např. kurz Krajinné scénáře, který je vypisován po domluvě se studenty jen v případě, že je dostatečný zájem). Zápis kurzů z cizích kateder je samozřejmě možný, není však ze strany vedení vyloženě podporován.

Týdenní rozvrh výuky je situován do prvních tří pracovních dnů, čtvrtky a pátky jsou většinou volné, případně vyhrazené pro volitelné blokové kurzy a povinné terénní praxe. Při této formě prezenčního studia (kombinované ani dálkové studium nabízeno není) není pro většinu lidí nikterak problematické při škole zvládnout práci na poloviční úvazek.

Pokud jde o náročnost jednotlivých kurzů, tu je těžké hodnotit – mají totiž značně rozličnou povahu, od filosofických, přes společenskovední, až po přírodovědné. Každému jde něco jiného, a co jednomu přijde těžké, je pro jiného snadné a naopak. Obecně však platí, že od zkoušek bývá vyhazován spíše minimální počet studentů a drtivá většina je splňuje bez nutnosti opakování. Stejně tak od studia bývá v jeho průběhu pro nesplnění vyhozeno jen minimum studentů. Dle statistiky studijního oddělení z května 2016 studium úspěšně dokončí 75 % studentů zapsaných ke studiu.¹² Za mého studia na katedře to byli pouze 2 lidé z ročníku (z celkového počtu 20), k čemuž došlo v důsledku jejich vlastní laxnosti při plnění studijních povinností, nikoliv v důsledku nadměrných požadavků či nedostatku intelektu. Obdobné je to s přijímacími zkouškami – vzhledem k pravidelným nízkým počtům uchazečů je zde malý převis mezi počtem přijatých a celkovým počtem uchazečů.

2.1.1.3. VELIKOST KATEDRY A ATMOSFÉRA

Toto je jedno z hlavních specifik oboru – do ročníku je každoročně přijímáno kolem 20 studentů. Na celé katedře panuje komorní, místy až rodinná atmosféra, kterou krom nízkého počtu studentů také vysoké množství předmětů, které mají společné. Krom toho studenti povinně dvakrát až čtyřikrát¹³ do roka jezdí na čtyřdenní terénní praxe, které jsou dalším výrazným faktorem stmelujícím kolektiv. V neposlední řadě je tu pak postava vedoucího katedry, PhDr. Ivana Ryndy, který je pověstný svým pro některé až přílišným osobním přístupem ke studentům a snahou je studiem provést.

¹² Vyplývá to z dat M. Jokešové (2016: 58)

¹³ Praxe se konají za akademický rok zpravidla čtyři, což je i počet, kterého se musí student během celkové doby studia povinně zúčastnit.

2.1.1.4. TERÉNNÍ PRAXE

Terénní praxe jsou dalším klíčovým aspektem oboru, který je docela nevšední. Součástí studijního plánu je povinná účast na čtyřech čtyřdenních terénních praxích,¹⁴ které se vždy odehrávají v jedné z našich chráněných krajinných oblastí či národních parků. Tyto akce se konají v průběhu akademického roku zpravidla tři až čtyři. Navzdory náročnému programu a časovým požadavkům se mezi studenty praxe těší velké oblibě.

Program zpravidla vypadá následovně: od rána do pozdních odpoledních až večerních hodin probíhá celodenní exkurze v terénu, kterou vedou místní průvodci, zpravidla zaměstnanci AOPK ČR, kteří v oblasti působí a dobře ji znají. Večer pak následuje přednáška či debata, typicky opět s místním členem správy, případně jiným místním odborníkem z příbuzného oboru, význačného pro danou oblast (např. lesnictví, rybníkářství). Poté následuje volný večerní program, který se v čilé družbě za občasných velmi důrazných protestů ze strany vedení katedry nezřídka protahuje až do brzkého rána, ve výjimečných, ojedinělých případech pak i volně přechází do programu následujícího dne. Z toho je zjevné, že terénní praxe kromě funkcí vzdělávacích hrají mimoděk i další důležitou roli, specifickou pro katedru SKE: vytvářejí mimoškolní prostor pro studenty, kde se mohou lépe poznat a navazovat vztahy.

Povinností studentů prvního ročníku je poznatky a zážitky na praxi zapisovat do improvizovaných terénních deníků a následně z nich kolektivně sestavit kroniku. Praxe jsou pro studenty zdrojem důležitých odborných poznatků, ale řadu z nich zásadně ovlivní v jejich dalším směřování. Někteří studenti se zde inspiroují pro svůj další profesní i osobní kroky.

To potvrzují jednak má vlastní pozorování a neformální rozhovory se studenty na praxích. Konkrétně např. několik studentů v rozhovorech bezprostředně i s odstupem po exkurzi na biofarmě uvedlo, že jim došlo, jaká je to dřina, a že to není pro ně. Obecně lze říci, že jediní, kteří si tímto způsobem nenechali zkazit ideály, byli ti, kteří je ani neměli – alespoň tedy ne v onom romanticky snílkovském smyslu slova – zemědělskou praxi totiž již na vlastní kůži znali a vnímali ji realisticky. Dalším příkladem je studentka z našeho ročníku, kterou praxe ovlivnily natolik, že se rozhodla po SKE vystudovat přírodovědný magisterský obor, aby následně mohla vykonávat správcovskou profesi v jedné z českých chráněných oblastí. Nutno dodat, že před SKE studovala obor humanitní, tedy se jedná o značný životní zvrát.

¹⁴ jedna letní škola, dvě klasické terénní praxe a jedna praxe krajinné ekologie

Dalším dokladem tohoto tvrzení jsou i dílčí výsledky výzkumu Jokešové (2016), z nichž vyplývá, že absolventi bez ohledu na profesní uplatnění terénní praxe označují jako bezkonkurenčně nejpřínosnější pro jejich osobní rozvoj, ale i vysoce přínosné pro jejich pracovní uplatnění. V porovnání s ostatními kurzy na katedře získaly terénní praxe s ohledem na přínos pro osobní rozvoj nejvyšší hodnocení, s ohledem na uplatnění poznatků v profesním životě pak hodnocení silně nadprůměrné.¹⁵

2.1.1.5. KLÍČOVÉ POSTAVY KATEDRY:

Smyslem této kapitoly není vypracovat vyčerpávající životopisné medailonky ústředních pedagogických osobností, nýbrž popsat dané osobnosti z pohledu studenta SKE, tj. co dané osobnosti studentům bezprostředně předávají. Níže popsané postavy zároveň reprezentují čtyři odlišné typy lidí, z nichž každý má pro obor environmentalistiky svou důležitost a význam, přičemž dohromady přispívají k jedinečnému charakteru katedry SKE v celé její rozmanitosti.

Tato kapitola se zároveň nemůže obejít bez určitých badatelských kontroverzí. Zde, více než kde jinde, se projevuje moje rozpolcená pozice zaujatého výzkumníka, který zaměřuje svou pozornost na *pole*, v němž se sám pohybuje. Tuto nejistou pozici, o níž byla řeč již výše, zde navíc ještě ztěžuje aspekt disparity mocenských pozic mezi mnou, studentem-výzkumníkem na jedné straně a popisovaným prostředím (tj. zde vedením katedry) na straně druhé.

Přesto bych nerad, aby tato pasáž byla vnímána jako jednostranná nebo nekritická. Je to výsledek mého ambivalentního postoje výzkumníka a studenta zároveň. Přesto, že zde zohledňuji to, jak dané postavy vnímají ostatní studenti (kolegové z mého ročníku a ročníku nad námi), nejedná se v o obraz, který by byl výsledkem výzkumu mezi studenty. O tom by šlo mluvit jen ve chvíli, kdybych uskutečnil hlavní etnografickou fázi výzkumu a s respondenty vedl i rozhovory na téma vedení katedry.

Další věc je, že cílem zde není podrobit klíčové osobnosti katedry kritickému zkoumání, nýbrž zprostředkovat pohled na ně očima studenta SKE, který si dobrovolně zvolil právě jejich kurzy, respektive zaměření, čímž vstoupil do části *pole*, které je výrazně ovlivněno a tvarováno jejich habitem. To je pravým důvodem pro tuto pasáž: analýza sociologického pole musí začít identifikací jeho pozice vzhledem k poli moci.

¹⁵ Viz Jokešová, pp.111-116.

(Bourdieu & Wacquant, 1992: 120) To konkrétně znamená, že pozice pole absolventů, resp. studentů, je výrazně ovlivňována pozicí dominantního pole vedení katedry – z hlediska logiky moci je pro toto komorní prostředí jednoznačně více charakteristická weberovská charismatická autorita případně mísící se s autoritou tradiční (u otců zakladatelů), nežli autorita byrokratická. (Weber, 1929) Pro ilustraci: v minulosti, kdy bylo po určitou dobu studium děleno na povinná zaměření, byli občas studenti jednotlivých zaměření přezdívaní dle vedoucího daného zaměření (tj. Matouškovci, Moldanovci, Ryndovci). Tato žertovná označení v sobě přitom krom pouhého slangového označení skrývala právě i mocenský aspekt: ocitli se v „područí“ vedoucího daného zaměření, museli vychodit stanovené povinné kurzy a zároveň i museli přijmout i jednostrannost zaměření a jeho oborovou zaujatost (zaměření ze své povahy nemůže být všestranné či nestranné).

Popis klíčových postav katedry je důležitý i z toho hlediska, že většina ze zde popisovaných osob je součástí českého environmentálního hnutí, přičemž v určitých etapách svého života byli velmi občansky angažovaní. Je to tedy i doklad toho, že environmentalistika není před světem uzavřená akademická tvrz poznání, ale obor, v němž se osobní angažovanost a účast na zkoumaných problémech mísí s vědeckostí. Je přitom v povaze oboru, že tuto angažovanost a osobní zúčastněnost sám vyvolává či podporuje (vyžaduje značnou dávku netečnosti, pokud člověk řeší environmentální problémy pouze akademicky a přitom je nevztahuje sám na sebe a vlastní jednání).

PhDr. Ivan Rynda: Spolu s prof. Bedřichem Moldanem zakladatel katedry. Od jejího počátku v roce 2001 zároveň působí i jako její vedoucí. Zároveň je hrdým nositelem titulu „Duchovní otec SKE,“ který mu udělili studenti starších ročníků. Tento titul má však s ohledem logiku moci i určité trefné konotace: s nadsázkou ho lze z hlediska autority označit za patriarchy katedry. Jak již bylo naznačeno výše, je bytostný pedagog, který se snaží své studenty otcovsky vést a vychovávat. Zároveň se s nimi snaží vést partnerský dialog (např. pořádá pravidelné třídnické hodiny na terénních praxích, jejichž cílem je získat od studentů zpětnou vazbu o oboru). Jeho osobitý a osobní přístup ke studentům je dalším z důležitých faktorů, které utváří specifickou atmosféru katedry. Na druhou stranu je nutné také zmínit, že tento jeho přístup se v některých případech neobejde bez konfliktů, které, pokud se opakují, dotyční studenti často vnímají jako podjatost. Má výjimečnou zkušenost z vysoké české i mezinárodní politiky počátků devadesátých let. Politicky se angažuje celoživotně. Vede společenskovední kurzy, jejichž charakteristickým leitmotivem je politika coby odpovědnost všech k věcem veřejným.

V porovnání s ostatními postavami katedry ztělesňuje typ tradičního angažovaného intelektuála.

Prof. PhDr. Václav Matoušek, CSc. Od roku 2012 je garantem oboru. Na katedře vede kurzy s environmentálně-historickým zaměřením a příležitostně i vícedenní blokové kurzy v terénu. Je to archeolog proslulý svou schopností číst terén a odkrývat jeho historické vrstvy. Ke studentům má zdánlivě odměřený postoj, který však ti, kteří jsou pravidelnými posluchači jeho kurzů a sdílí jeho zápal pro obor, popisují jako svrchní skořápku. Představuje typ neangažovaného, uměřeného vědce, vysoce specializovaného experta, který má silnou vášeň pro svůj obor a ostatní obory vnímá spíše okrajově.

Prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., d.h.c. Od vzniku katedry až do roku 2012 garant oboru. Jako jediný ze zde zmiňovaných postav je ryzí přírodovědec. Krom toho, že je předním českým odborníkem v oboru ochrany životního prostředí, má také zcela jedinečnou historickou zkušenost – zúčastnil se postupně všech velkých mezinárodních summitů a konferencí OSN o životním prostředí a udržitelném rozvoji. Kromě toho se po roce 1989 také angažoval ve vysoké československé a následně české politice. Z povzdálí působí dojemem majestátního, konzervativního a přísného titána. Avšak studenti, kteří měli možnost poznat ho blíže (není jich mnoho), jej popisují jako velmi citlivého, vřelého člověka, který předmět svého oboru (environmentální krizi) vnímá mimořádně osobně a zúčastněně. Zosobňuje typ vysoce kvalifikovaného angažovaného přírodovědce, kterého v jeho bádání nežene pouze touha po poznání, ale stejnou měrou i silná potřeba věci ochraňovat a zachovávat. Zúčastněnost a osobní emocionální vklad, s nimiž to činí, nejsou ve vědecké sféře zrovna pravidlem.

Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, Ph.D. Na katedře vyučuje kurzy environmentální sociologie. Na rozdíl od výše zmíněných postav jej nelze označit jako vysoce specializovaného experta, srostlého s akademickou půdou, ani bytostného pedagoga, oddaného školním škamnám. V porovnání s I. Ryndou a B. Moldanem nemá ani zkušenost s vysokou politikou, naproti tomu však má zcela jedinečnou zkušenost s environmentálním aktivismem – účastnil se environmentálně-aktivistických akcí v 90. letech, tedy v době, kdy se český environmentální aktivismus ještě rozvíjel. Spíše než vědec či intelektuál v tradičním smyslu slova je aktivista, jehož na akademickou sféru přivedl jeho přirozený sklon k reflexivitě a hledání systémových alternativních řešení. Je anarchista a jeden z výrazných představitelů českého squattingu. V roce 2015 stál u zrodu Autonomního a sociálního centra Klinika. Zároveň je i vynikající sociální vědec, na což ukazují jeho publikované práce. Reprezentuje typ akademika u něhož je poznání zcela neodmyslitelné od činu a boří tradiční představu akademie coby rezervovaného, nezúčastněného badatelského prostředí.

2.2. HABITUS

Tato část je věnována hlavnímu výzkumnému procesu, jehož cílem je načrtnout kontury habitů absolventů Sociální a kulturní ekologie. Má dvě části, analýzu, v níž budou představena základní sesbíraná data po jednotlivých otázkách, případně porovnány výsledky otázek souvisejících. Následuje syntéza, v níž se na základě předchozí části načrtnu identifikované habitusy absolventů.

2.2.1. TVORBA DOTAZNÍKŮ, SBĚR DAT, NÁVRATNOST

Sběr dat k tomuto výzkumu proběhl téměř velmi obdobně, jako u výzkumu Jokešové – jednalo se o osvědčený postup, který nebylo třeba měnit. Pro tvorbu a rozesílání dotazníků byl zvolen webový nástroj Click4Survey¹⁶ v placené formě Basic,¹⁷ která je v tomto případě nutností, neboť poskytovatel u neplacených verzí nástroje neumožňuje rozesílání dotazníků e-mailovou kampaní, ani kladení pokročilých typů otázek (jako např. sémantický diferenciál, baterie atd.), které byly pro účely výzkumu nezbytné. Nástroj Click4Survey zároveň umožňuje sledování souborů cookies a IP adresy respondentů, díky čemuž je možné vygenerovat jedinečný dotazník pro danou e-mailovou adresu a zároveň i zpětně mailovou adresu přiřadit k vyplněnému dotazníku. Pro výzkum tohoto typu, kdy badatel své prostředí a i nezanedbatelnou část zkoumaného vzorku zná je tato funkce velmi důležitá, neboť umožňuje kombinaci výzkumných metod a zároveň kontrolu badatelských výsledků, čímž celkově zpřesňuje výzkum. Tomuto detailu bude ještě věnována pozornost v kapitole Syntéza.

Vytvořené dotazníky byly rozeslány na seznamy kontaktů, které pro účely výzkumu vstřícně poskytl vedoucí katedry. Jednalo se o kontakty na veškeré studenty, zapsané ke studiu na katedře Sociální a kulturní ekologie od počátku jejího vzniku. Z těchto seznamů byly odstraněny a kontakty na respondenty, kteří ještě obor nemohli absolvovat.

Celkem bylo rozesláno 295 dotazníků. V tomto seznamu se však nacházely ještě duplicitní kontakty, tj. alternativní e-mailové adresy na téhož absolventa. S obavou, abych tak nesnížil návratnost, jsem se rozhodl obeslat dotyčné absolventy na obě jejich uvedené

¹⁶ Dostupné z: <https://www.click4survey.cz> 9.6.2017 12:34:25

¹⁷ Poskytovatel si za tuto službu při 70% studentské slevě účtuje 359Kč/měsíc.

adresy. Celkově tedy bylo obesláno 270 lidí. Dotazník otevřelo celkem 87 lidí, z čehož 9 se vyřadilo na první otázce ("Jste absolventem SKE?") jejímž cílem bylo vyčlenit ty, kteří ještě nedostudovali, a dalších 10 nedokončilo. Zbylo mi tedy celkem 68 vyplněných dotazníků. Z těchto jsem však ještě vyřadil jeden, který nebyl vyplněn seriózním způsobem a další tři, jehož respondenti byli stále ještě studenty oboru a patrně si nevšimli, že je výzkum směřován pouze na absolventy.

Tímto způsobem mi zbylo výsledných 64 dotazníků. To je v porovnání s výzkumem Jokešové o poznání nižší číslo (v jejím případě se podařilo nasbírat celkem 83 dotazníků), což je částečně způsobeno tím, že můj dotazník byl značně dlouhý a obsahoval velké množství introspektivních otázek, či otázek, které vyžadovaly značnou dávku zamyšlení. Nesnadnost vyplňování dotazníku dokládá také vysoká doba jeho vyplňování – respondentům dotazník v průměru zabral 37 minut, což je téměř dvojnásobná doba oproti standardu. Fakt, že jej i tak vyplnil takový počet respondentů, ukazuje na jejich velkou trpělivost a pravděpodobně motivaci poskytnout katedře zpětnou vazbu. Také vzhledem k tomu, že z celkového počtu otevřených dotazníků jej nedokončilo pouze 10, ukazuje taktéž na vůli respondentů jej dokončit a zároveň na to, že celkový počet dotazníků byl náročností šetření ovlivněn jen v malé míře. Celkově nižší návratnost než u Jokešové tedy lze přisoudit spíše tomu, že se jednalo v poměrně krátké době již o druhý takový výzkum.¹⁸ Je tedy důvodné předpokládat, že u případných dalších výzkumů rozesílaných absolventům katedry bude návratnost ještě o poznání nižší, a doporučoval bych tedy dát absolventům nyní na nějaký čas oddech.

Dle statistiky studijního oddělení za celou dobu existence katedry od roku 2001 až do začátku roku 2016, kdy proběhl sběr dat, studium absolvovalo celkem 178 lidí. To při celkovém počtu 64 dotazníků činí návratnost 36 %, což je sice o poznání nižší číslo než u Jokešové (50 %), na druhou stranu jsem se však obával, že výsledné číslo bude ještě o poznání nižší.¹⁹

¹⁸ Rozesílka dotazníků Jokešové proběhla v květnu 2016, svou moje rozesílka o 7 měsíců později, počínajíc 3. lednem a 3. únorem končíc. Postupně jsem rozeslal ještě dvě upomínky, a sice 15. ledna a 29. ledna.

¹⁹ Pokud by k tomu bývalo došlo, byl bych nucen přizpůsobit tomu další výzkumný postup. Tuto možnost jsem měl v záloze – v tom případě bych bez dalšího zdlouhavého detailního vyhodnocování přešel rovnou do chystané hlavní etnografické fáze výzkumu. V té chvíli, kdy by návratnost dotazníků byla nízká či vzorek by nebyl reprezentativní, např. z toho důvodu, že by byl velmi málo diverzifikovaný a nezúčastnili se jej kupříkladu žádní absolventi z nejstarších ročníků SKE, bych metodou sněhové koule a skrze klíčové informátory postupně vzorek budoval až do fáze jeho nasycení. Výsledný výzkum by pak měl nutně zcela

2.2.1.1. ZPŮSOB PRÁCE S DATY

Data byla po uzavření průzkumu vyexportována do souborné excelové tabulky a do individuálních PDF souborů. Export do PDF nebyl zdánlivě nutný, neboť většina práce s daty probíhala právě v programu MS Excel. Bez ohledu na to jsem jej však stejně provedl, abych si uchoval možnost efektivně pracovat s dotazníky jako s individuálními biografiemi.

Záhy jsem byl velmi rád, že jsem tak učinil, neboť se ukázalo, že program Click4Survey vyexportoval do excelové tabulky část otázek z dotazníků způsobem, který data z původních otázek pozměnil, resp. vyexportoval jen jejich numerickou část, čímž se ztratila zásadní část informace.²⁰ Tyto informace jsem pak musel u každé z otázek pro daného respondenta zdlouhavě doplňovat manuálně z PDF dotazníků. Vzhledem k vysokému riziku vzniku chyb při takové operaci jsem celý proces s odstupem času prošel pro kontrolu znovu, abych případné chyby eliminoval.

S daty jsem, jak bude prakticky vidět v dalších částech práce, pracoval následovně: nejprve jsem zpracoval jednotlivé otázky z dotazníků do grafů a tabulek. Tam, kde to bylo možné a smysluplné, jsem je porovnal s výsledky, které představila ve své práci Jokešová (2016). Dále jsem hledal korelace mezi různými otázkami, jako je například udávané hodnotové založení rodičů v porovnání s dětmi, hodnotové založení rodičů s ohledem na bydliště či povolání.²¹ Výsledkem tohoto procesu je následující kapitola. V této části

jiné rysy, byl by ryze kvalitativní a nikoliv smíšený, což by vzhledem k teoretickému zakotvení výzkumu nebylo úplně žádoucí, nouzový postup si však vyžaduje své oběti.

²⁰ Konkrétně se to týká sémantických diferencíálů, v nichž měli respondenti za úkol se na numerické škále přiklonit k té či oné významuplné hodnotě (např. „rodina“ vs „kariéra“ atd.). Škálu jsem označil „|3|2|1|0|1|2|3|“, což pro export do excelové tabulky nebylo vhodné, neboť se tak při exportu numerických hodnot ztratila informace, jestli hodnota „3“ u daného respondenta znamená příklon např. ke smysluplné práci, nebo k výdělku. Nejsem si však jistý, jak bych tento problém v budoucnu elegantně obešel. Označení škály způsobem „|-3|-2|-1|0|1|2|3|“ nepovažuji za vhodné z toho důvodu, že může na respondenty při vyplňování působit dojmem, že sémantický diferencíál apriorně mezi danými dvojicemi vždy vnímá jednu stranu jako kladnou druhou jako zápornou. Jedna z možností by byla označit škálu písmeny, např. „|a|b|c|d|e|f|g|“ v tomto případě to zase mírně ztěžuje respondentům orientaci v dané otázce, která je už tak poměrně komplikovaná. Při vyhodnocování v Excelu by pak stejně bylo lepší vyexportovaná data pro lepší orientaci převést na numerické hodnoty, i když to už jednoduchá a časově nenáročná operace.

²¹ Korelací rozumím vzájemný vztah mezi dvěma proměnnými, respektive sadami proměnných. Bourdieuhovy výzkumy například ukazuje korelaci mezi profesí rodičů a dětí, kdy šance, že dítě bude zastávat kvalifikovanou profesi, výrazně klesala s úrovní kvalifikace jeho rodičů. (Bourdieu, 1984: 132) Podobné je to u vzdělání. (Bourdieu, 1967: 30) pro můj výzkum spočívá význam v tom, že pokud se mi podaří

výzkumu pracuji s daty velmi obdobným způsobem, jako Jokešová, přičemž některé otázky v dotaznících jsme měli totožné či podobné. Tam, kde to má smysl, budu tedy data srovnávat.

Souběžně s tím jsem se snažil identifikovat v datech skupiny respondentů, kteří na různé signifikantní otázky odpověděli stejným způsobem. Cílem tohoto procesu bylo induktivně identifikovat a popsat habitus absolventů. Tato část práce s daty byla poměrně bolestná a zdlouhavá, vyzkoušel jsem několik různých postupů, u nichž se zprvu vždy zdálo, že je vše na dobré cestě, aby se celý proces nakonec rozsypal jako domeček z karet. Nakonec se jako jediná schůdná cesta ukázalo vyhodnotit celkovou environmentální odpovědnost respondentů a následné habitus hledat na základě míry této odpovědnosti. Tento proces je detailně i s výsledky popsán v kapitole Syntéza.

identifikovat skupinu lidí s podobou korelací na základě dvou či více proměnných a vedle toho případně i další skupinu, která má korelaci daných proměnných opačnou (tj. například lidé z venkova s ní o životě v rodinném domě, ale poblíž velkoměsta, neboť nemají romantické iluze o venkově, a naopak lidé z velkoměsta mají romantickou představu života na vsi), může to být indicií, které vykreslují jejich habitus.

2.2.2. ANALÝZA DAT

V této části představím základní postup práce při vyhodnocování dat z dotazníku. Než se do toho však pustíme, je ještě třeba krátce vysvětlit logiku stavby dotazníku. Dotazník je složený z celkem 65 otázek, z nichž některé byly uzavřené, ojedinělé otevřené a pak zde byla celá řada baterií otázek a též několik sémantických diferenciálů. Otázky v dotazníku byly rozdělené do několika okruhů, které měly za úkol prozkoumat postupně pole primárního habitus respondentů, tj. jejich dětství, a rodinné zázemí, další se týkaly habitus sekundárního, tj. období dospívání a školy (včetně SKE) a třetí část otázek se věnovala současnosti. Logika tohoto postupu vychází z toho, že „habitus proposes that human agents are historical animals who carry within their bodies acquired sensibilities and categories that are the sedimented products of their past social experiences.“ (Wacquant, 2011: 81)

Nicméně nebudu v této části představovat všechny otázky z dotazníku. Jedná se jednak o otevřené otázky,²² které neměly pro úvodní výzkumný proces valný význam – ty zohledním v části následující. Zadruhé však se jedná o celou řadu otázek, které se ukázaly pro výzkum jako zcela zbytečné, buď z důvodu jejich nesprávné formulace²³, nebo z toho důvodu, že se jejich význam ukázal jako naprosto marginální.²⁴ Celkově lze tedy říci, že by velmi prospělo, jak výzkumníkovi, tak trpělivým respondentům, kdyby byl dotazník kratší.

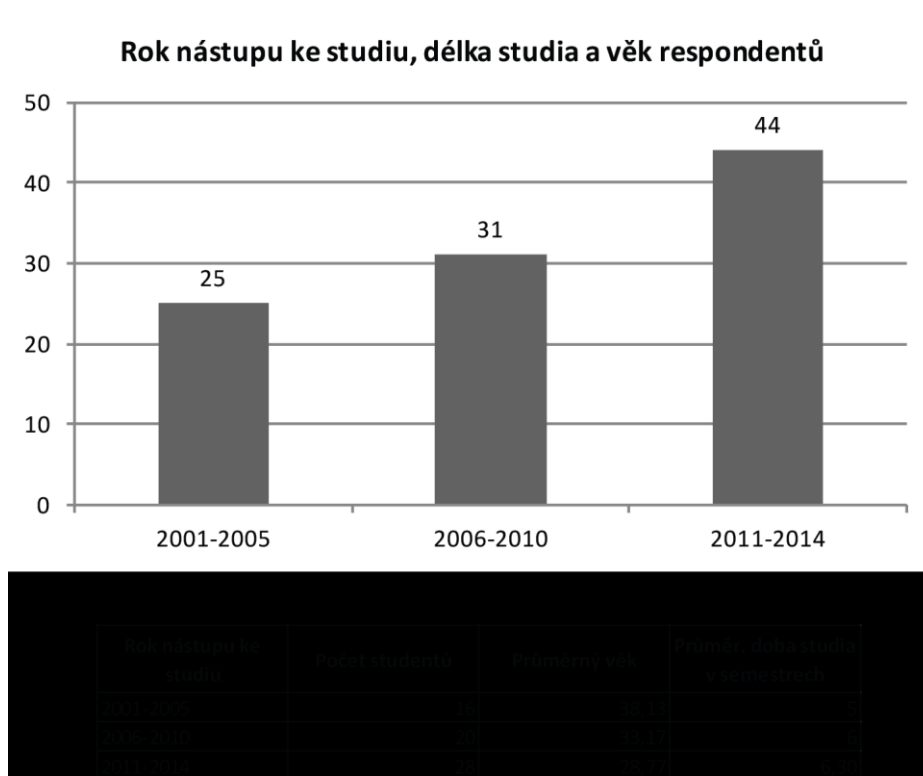
²² Např. „Uveďte prosím stručně, na jaké prázdniny z dětství či dospívání vzpomínáte nejradši (jmenujte prosím konkrétní místa, aktivity atd.)“

²³ Nejlepším příkladem je zcela špatně položená otázka: „Zvolte ty činnosti, které nejlépe vyjadřují charakter vztahu Vašich rodičů k přírodě (nemusí je přitom přímo vykonávat).“ Je to příliš vágní, nejasné a příliš introspektivní. Respondenti u ní v naprosté většině volili činnosti jako houbařství a odpočinek, příp. sport, což naznačuje, že ji pochopili jako otázku po praktikách rodičů. Podobný způsob dotazování není vhodný.

²⁴ Například otázka „Jak často jste doma slýchali, že na něco nejsou peníze?“

2.2.2.1. SOCIODEMOGRAFICKÉ ÚDAJE RESPONDENTŮ

Z grafu č. 1 je vidět, že největší počet respondentů nastupoval ke studiu mezi roky 2011-2014, starší ročníky jsou logicky zastoupeny méně. Průměrný věk respondentů se při jejich nástupu ke studiu nemění. Zajímavé však je, že se postupně prodlužuje průměrná doba studia – v počátcích oboru (ročníky 2001-2005) to bylo v průměru 5 semestrů, přičemž 88 % respondentů z těchto ročníků studium ukončilo ve standardní době, tedy 2+1 rok. U prostředních ročníků (2006-2010) to bylo již jen 75 % studentů. U nejmladších ročníků (2011-2014) se doba studia prodloužila na 6,3 semestru, přičemž studium ve standardní době dokončí jen 71 % studentů, ostatní jej prodlužují.

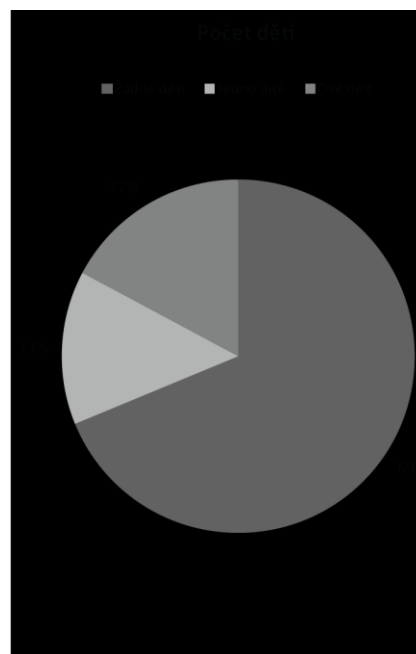
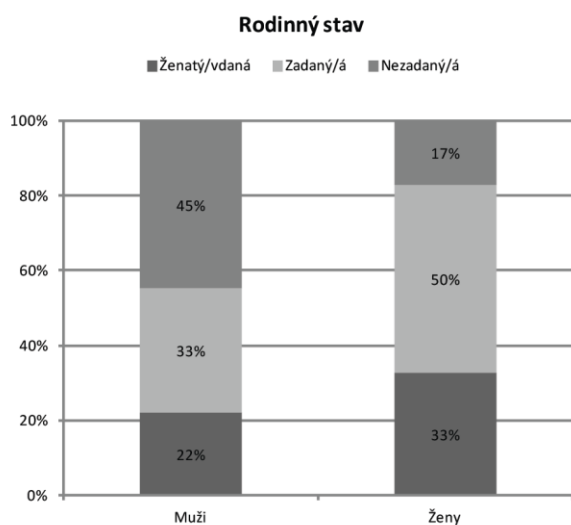


Graf č. 1: Rok nástupu ke studiu, délka studia a věk respondentů

Na rozdíl od Jokešové tato data neuvádím po jednotlivých ročnících, ale po skupinách. Důvodem pro tento postup je (nikterak překvapivé) zjištění, si respondenti často rok svého nástupu pletou – vyplynulo to jednak při mých neúspěšných pokusech o spárování dotazníků, především však při kontrole dotazníků respondentů, jež osobně

znám. Důsledné dělení na jednotlivé ročníky je tedy zbytečné a matoucí, pro orientaci stačí hrubé rozdělení do těchto tří skupin.²⁵

V kontrastu s tím však zmíním ještě jednu výraznou věc, a sice že jak u Jokešové, tak u mne byl nejvíce početně zastoupen ročník 2011 (u Jokešové 14 % a u mne dokonce 20 %). Účast zbytku ročníků, i těch mladších, je však v obou výzkumech již výrazně nižší. Kolektiv daného ročníku osobně bohužel neznám, z těchto dat však lze usuzovat, že se jedná o ročník, v němž je více lidí, kteří mají ke katedře kladný vztah, díky němuž byla motivace dotazník vyplnit větší, než u jiných respondentů.



Graf č. 2: Rodinný stav

Graf č. 3: Počet dětí

Z respondentů jsou 72 % ženy a 18 % muži. Celkově 30 % respondentů uvedlo, že žije v manželství, dalších 45 % je zadaných. Pouze čtvrtina v současnosti nemá partnera. Tyto údaje s odchylkou maximálně několika málo jednotek procent odpovídají výzkumu Jokešové. Rozdělení respondentů podle pohlaví je vidět na grafu č. 2. Z něho je patrné, že

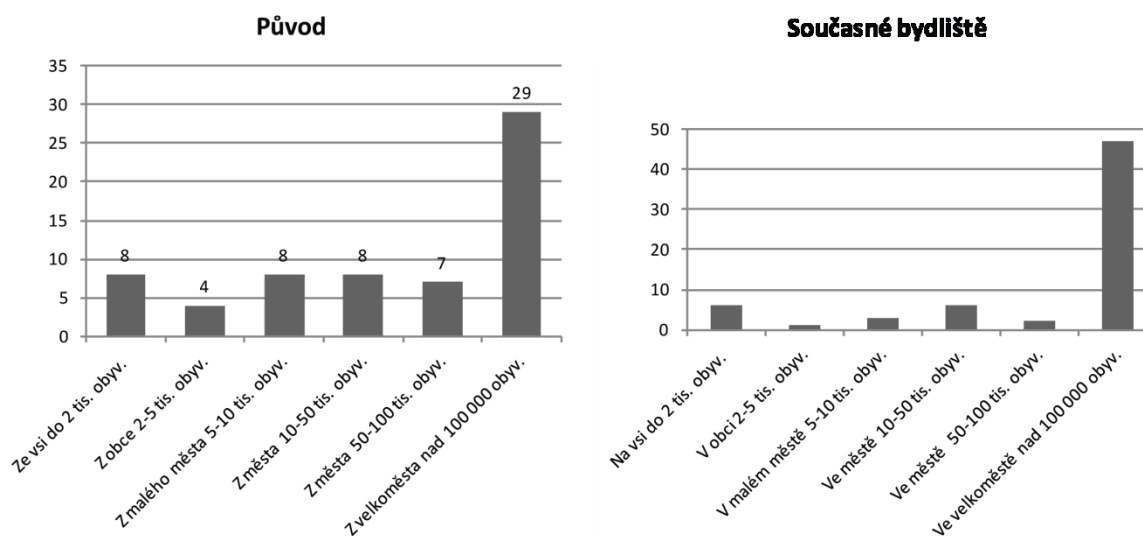
²⁵ V případě hlubšího kvalitativního zkoumání, které bylo již nad mé síly a možnosti, by přitom bylo možné s jednotlivými respondenty poté pracovat i v rámci těchto skupin a zohlednit případně i vývoj katedry, o tomto postupu jsem se též krátce zmínil v úvodní části kapitoly Pole: prostředí katedry Sociální a kulturní ekologie.

ženy – respondentky mnohem častěji žijí v partnerských svazcích než respondenti z řad mužů – z nich celých 45 % uvedlo, že jsou svobodní. Počet dětí znázorňuje graf č. 3.

2.2.2.2. PŮVOD A SOUČASNÉ BYDLIŠTĚ

Naprostá většina respondentů pochází s velkých měst. Z velkoměsta nad 100 000 obyvatel pochází celých 45 % respondentů, dalších 22 % pochází ze středních a větších měst (10 – 50 000 obyv.). Tato data taktéž odpovídají i výsledkům Jokešové.

V souladu se současným megatrendem růstu měst, která jako magnet stahují ze svého okolí veškeré typy kapitálu, je počet respondentů, kteří žijí ve velkých městech v současnosti, ještě vyšší. Porovnání původu respondentů se současným bydlištěm v absolutních číslech vidět na grafech 4 a 5:



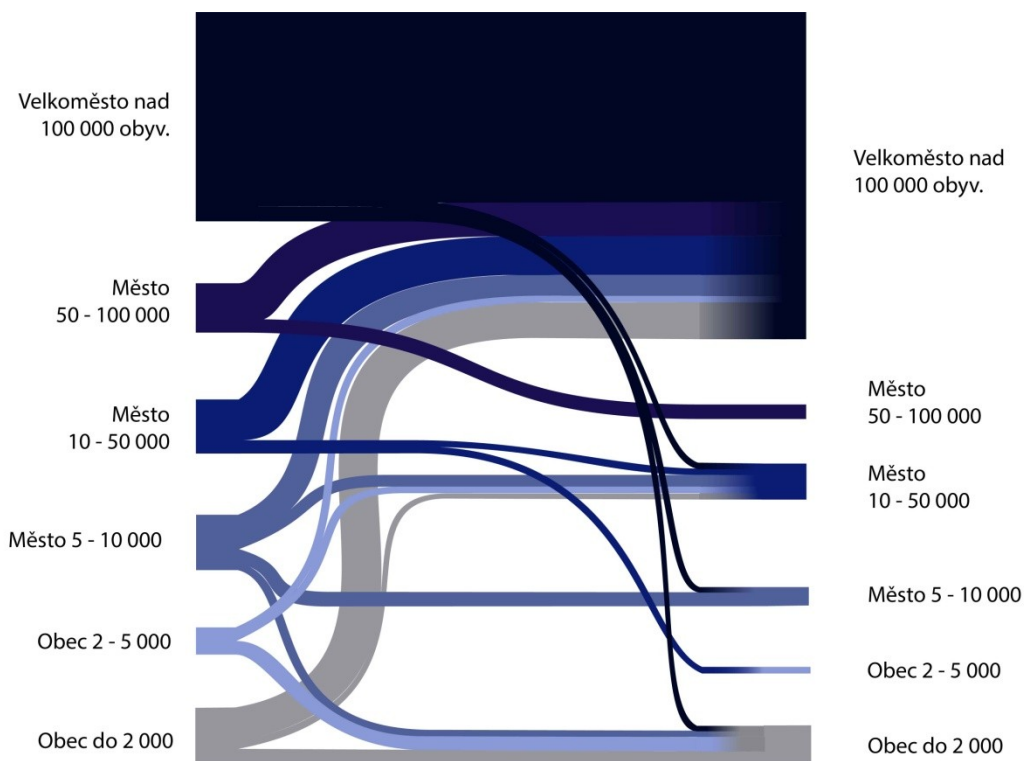
Graf č. 4: Původ

Graf č. 5: Současné bydliště

Je zde značná část respondentů, kteří po studiu zůstali ve velkoměstě, což není nikterak překvapující. Zároveň ale nelze určit, kolik z těchto respondentů zůstalo po studiu v Praze a kolik se přestěhovalo do jiného velkoměsta – nicméně pro účely výzkumu to nepovažuji za důležité.

Trochu matoucí je počet respondentů, kteří dnes žijí na vsi. Z udaného počtu šesti v současnosti na vsi žijí s jistotou čtyři, u zbylých dvou o tom lze mírně pochybovat – první z nich se živí jako učitel jazyků a za prací podle všeho s největší pravděpodobností dojíždí do Prahy. Druhý z nich se živí prací v PR (konkrétně uvádí psaní), kterou lze jednoduše vykonávat i z domova přes internet, nicméně současně s tím i uvedl, že bydlí v činžovním domě, což také spíše odpovídá městskému typu života.

Graf 6 znázorňuje migrační pohyb respondentů. Je z něho patrné, že naprostá většina respondentů se přestěhovala do většího sídelního útvaru. Největší odliv zaznamenala města s 5 až 10 000 obyvateli, a velká města s 50 až 100 000 obyvateli. Obyvatelé velkoměst velikost sídla změnili pouze ve třech případech. Celkově se do sídla jiné velikosti přestěhovalo 47 % respondentů.

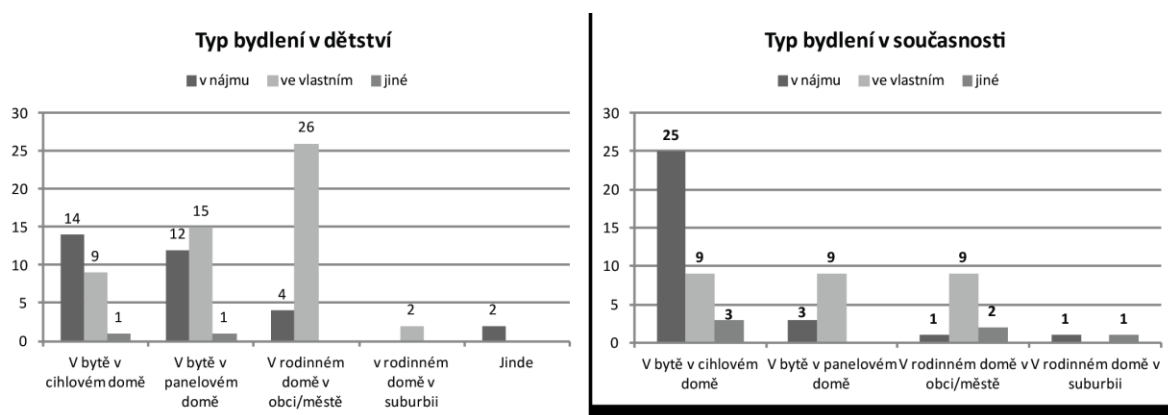


Graf č. 6: Migrace respondentů

2.2.2.3. TYP A STYL BYDLENÍ

V této kapitole rozebereme typ bydlení absolventů v dětství a současnosti, styl, jakým popisují své současné bydlení, a zároveň i jejich představy o ideálním bydlení. Tyto představy následně porovnáme s tím, jak žijí ve skutečnosti.

Data o typu bydlení v dětství a v současnosti jsou shrnuta v grafech 7 a 8. Graf 7 je mírně zkreslený tím, že se část respondentů v dětství stěhovala, tudíž označili několik typů bydlení. Z toho zároveň můžeme usoudit, že stěhování v dětství zažilo nejméně 22 % respondentů.²⁶ Dále z grafu vyplývá, že celkem 70 % respondentů v dětství bydlelo v nemovitosti, kterou měli rodiče v osobním vlastnictví (malá část respondentů se dokonce přestěhovala z vlastního do vlastního, to však v tomto případě považuji za duplicitu a tudíž to nepočítám). Nejčastěji je zde zastoupen rodinný dům v osobním vlastnictví (40 %).



Graf č. 7: Typ bydlení v dětství

Graf č. 8: Typ bydlení v současnosti

²⁶ „Nejméně“ z toho důvodu, že samozřejmě nelze vyloučit, že se přestěhovali do stejného typu (např. z nájmu v cihlovém domě do nájmu v jiném cihlovém domě). Otázka, zda se v dětství stěhovali, nebyla součástí dotazníku, více tudíž zjistit nelze, nepovažuji však tyto nuance pro účely výzkumu za nikterak podstatné.

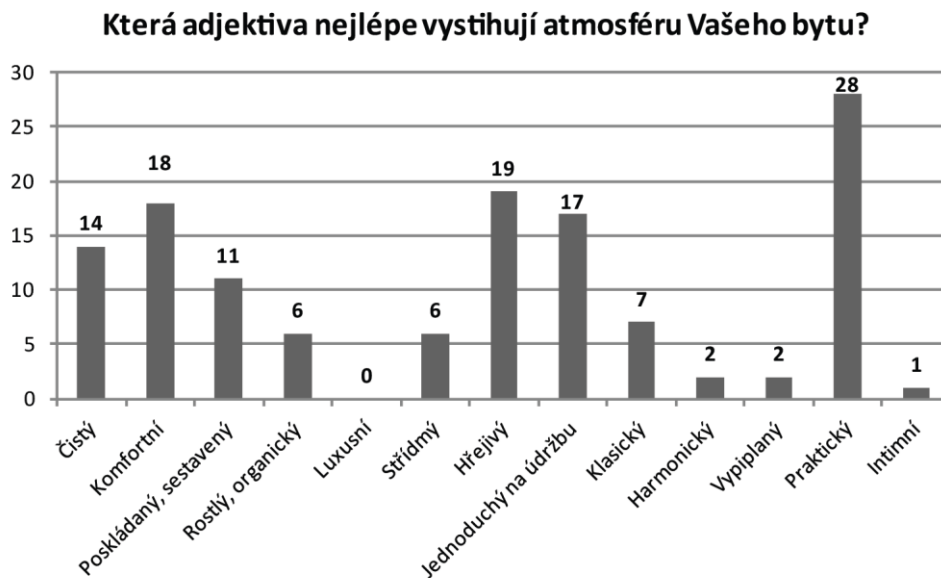
Toto ostře kontrastuje s tím, jak bydlí respondenti dnes (graf 8). Suverénně převládá nájemní bydlení v bytech (44 %), přičemž ve vlastním bydlí v současnosti pouze 42 %, což je téměř poloviční počet. Přirozeně se nabízí hypotéza, že je to dáno tím, že respondenti ještě často nejsou ve věku či životní situaci, kdy by se chtěli vázat (případně si hypotéku nemohou dovolit). Nicméně toto se nepodařilo potvrdit (ani vyvrátit) žádnou silnou korelací. Kupříkladu z těch respondentů, kteří již založili rodinu, žije ve vlastním pouze zhruba polovina, což není nijak signifikantní číslo. Navíc i průměrný věk respondentů, kteří žijí ve vlastním, dost přesně odpovídá celkovému průměru všech respondentů.

Další součástí dotazníku byly otázky na styl bydlení. Respondenti byli požádáni, aby z vybraných adjektiv vybrali tři, která vystihují nejlépe atmosféru jejich bytu.²⁷ Výsledná data jsou shrnuta v grafu č. 9, na němž je vidět, že respondenti nejčastěji své byty popisují jako praktické, příp. jednoduché na údržbu, dále byl nejčastěji volen komfort a hřejivost. Naopak žádný respondent nepopsal svůj byt jako luxusní, velmi málo hlasů získala i adjektiva harmonický, vypiplaný a intimní.

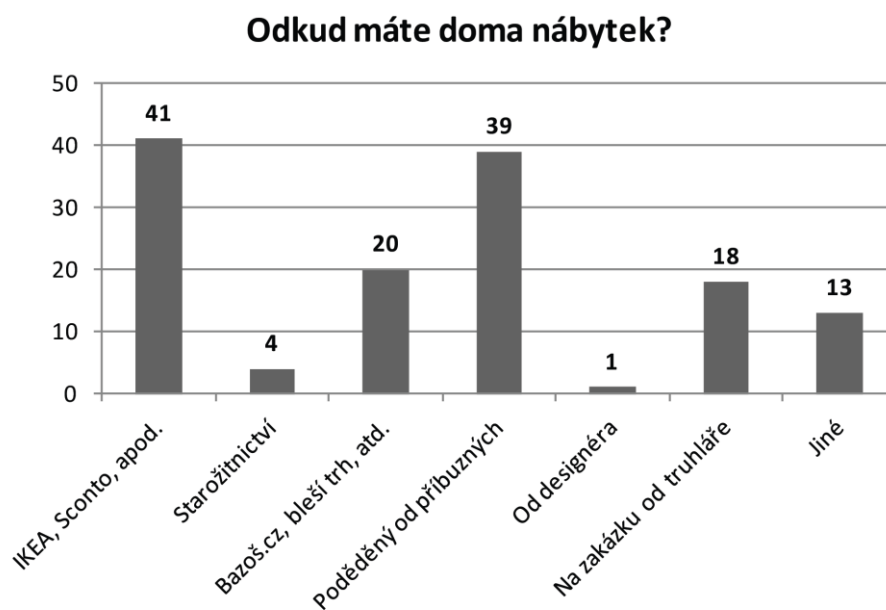
Graf č. 10 popisuje původ nábytku respondentů.²⁸ Nejvíce respondentů uvádí, že nábytek mají z IKEA (64 %), případně že jej podědili od příbuzných (39 %). Na druhé straně dražší možnosti, jako je starožitnictví či nábytek od designéra zvolilo naprosté minimum respondentů.

²⁷ Tuto otázku jsem víceméně zkopíroval z Distinkce (Bourdieu: 1984: 600) a nepovažuji ji zrovna za šťastnou. Pro Bourdieuho výzkum měla evidentně smysl, protože pracoval se širokým a značně diverzifikovaným vzorkem. Vzhledem k tomu, že toto není můj případ, bývalo by bylo možná lepší nechat otázku otevřenou, podobně, jako jsem to udělal u otázky o vysněném bydlení. Dalším problémem této otázky bylo, že celkem 9 respondentů v ní označilo více než tři odpovědi. Tyto respondenty jsem do vyhodnocování této otázky nezahrnul.

²⁸ Tato otázka obsahovala v dotazníku drobnou chybu: neumožňovala v případě volby „Jiné“ otevření nové otevřené otázky, v níž by respondent mohl odpověď upřesnit. Na toto mne upozornil jeden respondent v průběhu sběru dat s tím, že má doma i nábytek, který si udělal sám. V té chvíli již však nešlo tuto chybu bohužel napravit.



Graf č. 9: Která adjektiva nejlépe vystihují atmosféru Vašeho bytu?

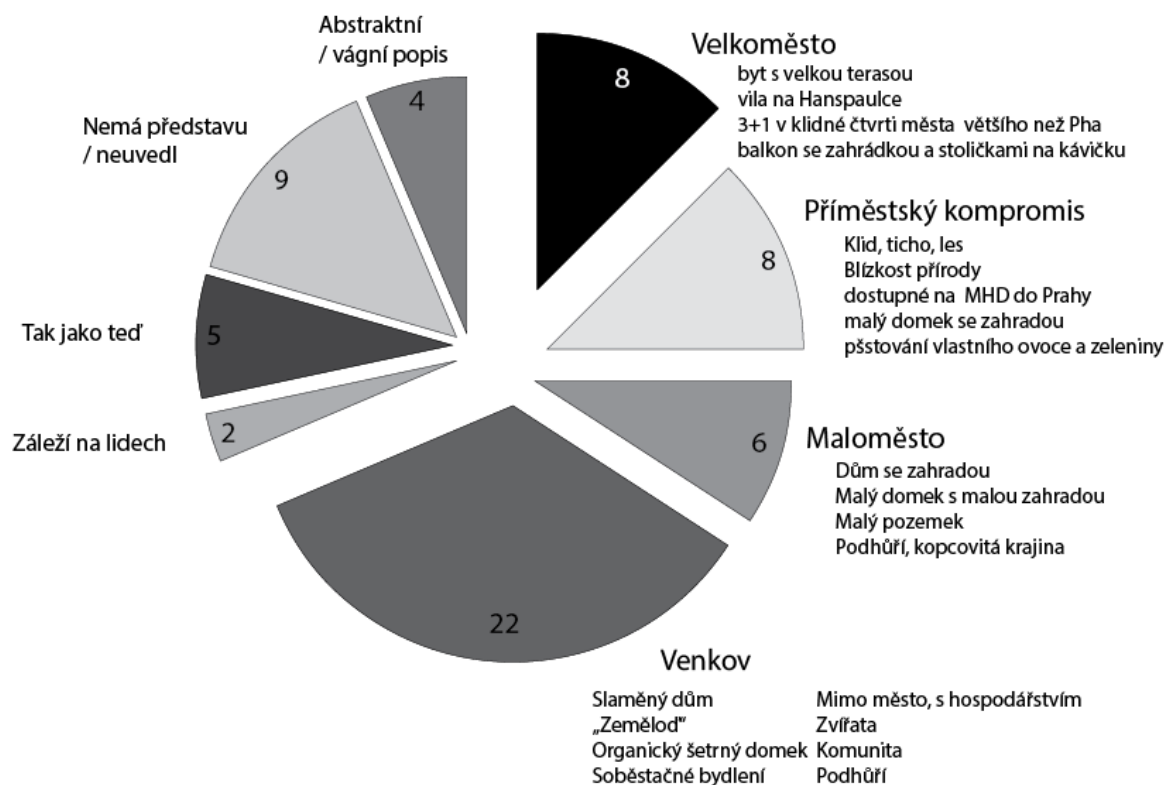


Graf č. 10: Odkud máte doma nábytek?

V další otázce dotazníku byli respondenti vyzváni, aby stručně popsali bydlení svých snů. Tato otázka byla na rozdíl od předešlých otevřená. Při následném vyhodnocování (kódování) vyšlo najevo, že se zde nejčastěji vyskytují čtyři základní typy charakteristik (viz též graf č. 11):

- 1) Bydlení ve velkoměstě. 75 % lidí z této skupiny sní o bydlení ve vlastním bytě, zbytek by chtěl rodinný dům nebo vilu se zahradou. Často se opakuje požadavek na klid („v klidné části města,“). Naproti tomu zcela chybí požadavek na blízkost přírody (nepočítáme-li ty, kteří sní o rodinném domě se zahradou). Častěji je naopak zmiňován požadavek na komfortní nadstandard bytu – terasa, balkon. Lidé, kteří jsou v této skupině, jsou s městem zcela sžití a život mimo něj by jim chyběl.
- 2) Kompromisní bydlení – v přírodě, ale v blízkosti Prahy či velkého města. 75 % lidí z této skupiny sní o domku se zahradou. Třetina z nich přitom výslovně zmiňuje, že by na zahradě pěstovala zeleninu a ovoce. Zbýlých 25 % nezmiňuje konkrétní typ bydlení, ale požadavek na přírodu a klid.
- 3) Dům na maloměstě. Tato skupina je poměrně stejnorodá jak v představách, tak ve způsobu popisu: všichni lakonicky zmiňují rodinný dům s pozemkem či zahradou. Krom toho se zde objevuje požadavek na kopcovitou krajinu, podhůří (dva z celkových šesti respondentů)
- 4) Bydlení na venkově. Toto je nejpočetnější skupina ze všech (22 respondentů). Všichni tito respondenti sní o bydlení venkovského typu, upřednostňují tedy jednoznačně blízkost přírody před výhodami městského života. Zároveň celých 36 % z nich popisuje vysněné bydlení jako přírodní či z přírodních materiálů („slaměný dům,“ „organický,“ „zeměloď“). Další 23 % sní o tradičním zemědělském či chalupnickém stavení, k němuž patří i zvířata a malé hospodářství. Dva respondenti zmínili požadavek na komunitu – lidi, kteří budou společně pořádat sdílet věci (pěstování, výpomoc) a organizovat akce pro veřejnost.
- 5) Záleží na lidech: Tuto skupinu tvoří jen dva respondenti, kteří shodně uvedli, že na věcech nebo prostředí nezáleží, hlavní jsou osoby, které mají rádi: „Domov je tam, kde mám někoho, na kom mi záleží.“ „S lidmi, které miluji.“

- 6) Nezařaditelný zbytek: tuto skupinu tvoří devět lidí, kteří buď neuvedli nic, nebo přímo uvedli, že nemají žádnou představu. Dále jsem sem zařadil pět respondentů, kteří uvedli, že v současném ideální bydlení již žijí.²⁹ Další čtyři lidé, kteří sem spadají, neuvedli žádnou konkrétní představu, jen vágní abstraktní charakteristiky, které víceméně opakovaly předchozí odpovědi („Jednoduché,“ „funkční,“ „praktické,“ „hřejivé,“ „útulné.“ Jedná se tedy ve všech případech o charakteristiky, které byly v otázce na atmosféru současného bydlení zmiňovány nejčastěji.)



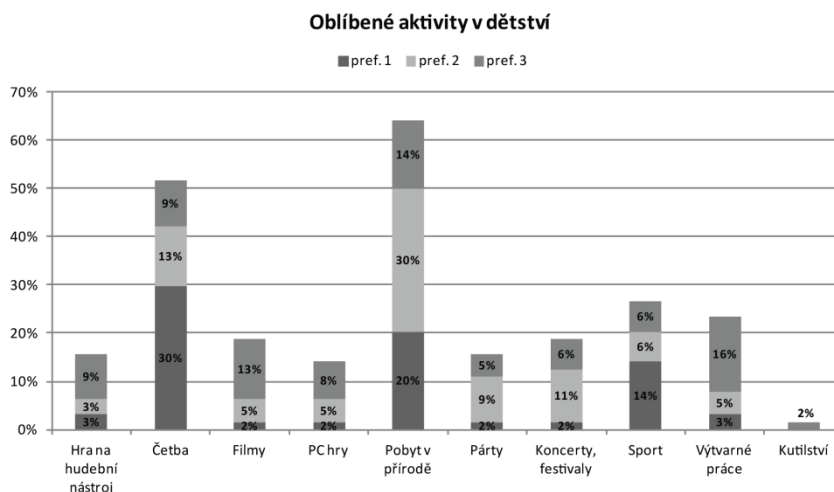
Graf č. 11: Vysněné bydlení

²⁹ Čímž mi zároveň znemožnili, abych je eventuálně zařadil do jedné ze skupin, protože o jejich bydlení toho díky tomu moc nevíme.

2.2.2.4. OBLÍBENÉ AKTIVITY V DĚTSTVÍ

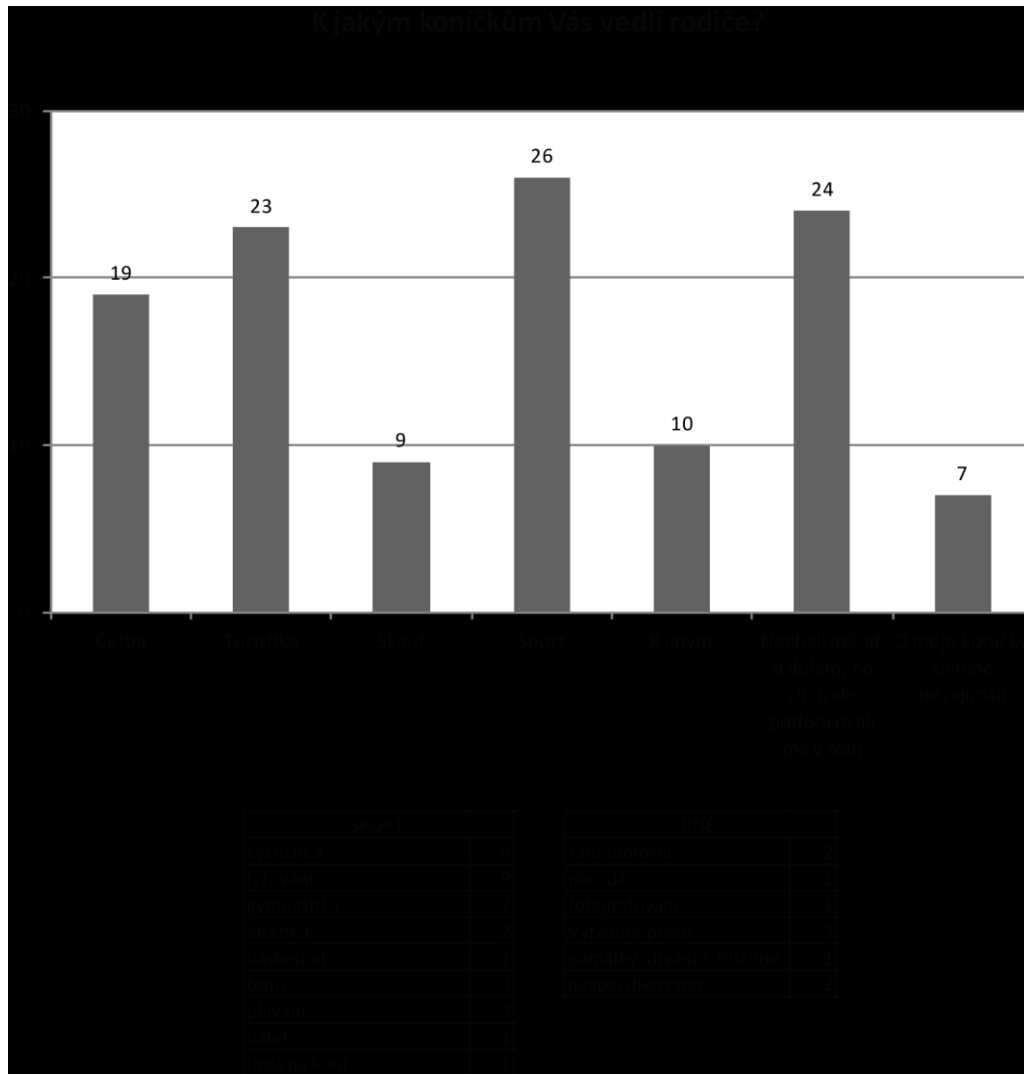
Následující grafy shrnují otázky týkající se aktivit v dětství. Na grafu č. 12 jsou vidět nejoblíbenější aktivity respondentů dle preferencí (mohli označit pouze tři aktivity od nejoblíbenější po nejméně oblíbenou). Jak je vidět, V absolutních číslech vítězí pobyt v přírodě (bez ohledu na preferenci jej označilo celkem 64 % respondentů). Nicméně se na graf podíváme z hlediska absolutně nejpreferovanější činnosti, pak vítězí četba (30 % respondentů ji označilo na prvním místě). Ostatní aktivity jsou zastoupeny více méně vyrovnaně, až na kutilství, které volil jen jediný respondent.

Aktivity, k nimž respondenty vedli rodiče, jsou vidět na grafu č. 13.³⁰ K tomu jen zdůrazním, že celkem 38 % respondentů uvedlo, že je rodiče příliš nevedli, ale zato je v jejich koníčcích podporovali. Oproti tomu bez zájmu o koníčky respondentů bylo celých 11 % rodičů. Konkrétní sporty a položky z kategorie „Jiné“ jsou uvedeny v přidružených tabulkách. Zde je zajímavé, že naprostá většina zmiňovaných sportů je individuálního charakteru, a české národní sporty (fotbal, hokej) zastoupeny nejsou vůbec. S ohledem na další zkoumání jsem se i snažil identifikovat prestižní sporty (tenis, balet, jízda na koni atd.), nicméně nepovedlo se mi najít žádnou směřodatnou korelaci. Zároveň jsou tyto sporty zastoupeny tak málo, že i kdybych nějakou korelaci našel, nemělo by smysl ji považovat za spolehlivou.



Graf č. 12: Oblíbené aktivity v dětství

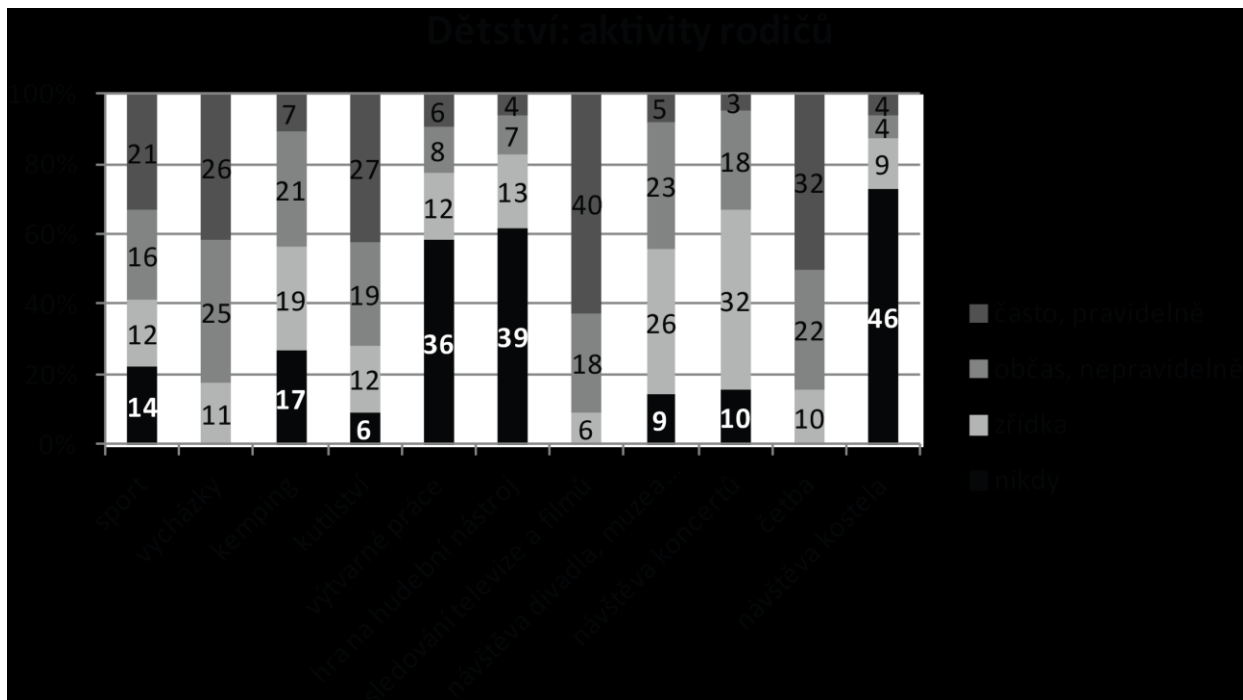
³⁰ Uvedená možnost „skaut“ není zrovna šťastná. mnohem lepší by byla např. možnost „Skaut, pionýr či podobné mládežnické organizace.“ Jak se ukázalo při dalším zkoumání, počet respondentů, který byl v mládí členem takových organizací, je o něco vyšší než by naznačovala tato otázka.



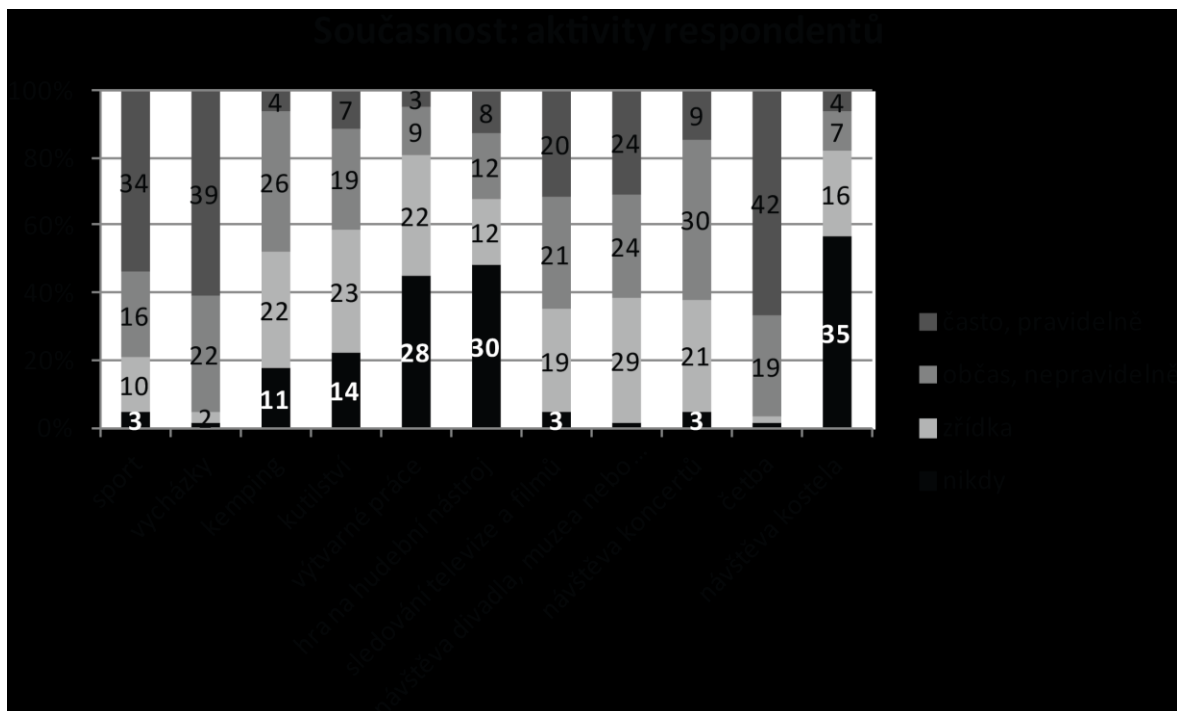
Graf č. 13: Koníčky, k nimž respondenty vedli rodiče

2.2.2.5. AKTIVITY RODIČŮ VS. AKTIVITY RESPONDENTŮ

Zde porovnáme současné aktivity respondentů oproti aktivitám jejich rodičů z doby, kdy respondenti dospívali. Aktivity rodičů mohou být dalším z ukazatelů, který rýsuje rodinný habitus respondentů v dětství. Zároveň samotné srovnání mezi rodiči a respondenty může naznačovat určitý generační posun. Výsledky jsou vidět na grafech 14 a 15. Popisky v grafech zde uvádím v numerických hodnotách, procentuální hodnoty znázorňují osy grafu.



Graf č. 14: Aktivity rodičů, když byli respondenti ještě děti



Graf č. 15: Aktivity respondentů v současnosti

Respondenti celkově sami sebe označují jako aktivnější, než jsou jejich rodiče. To může být způsobeno jednak tím, že sami neměli o aktivitách rodičů buď takový přehled, případně si to nepamatují, daleko spíše ale, že rodiče byli v době jejich dětství zaměstnání výchovou a péčí o děti. Největší rozdíl v aktivitách rodičů a respondentů je zřejmý u sledování televize. To může být dáno právě tím, že byli doma s dětmi, takže se nevěnovali jiným koníčkům, zároveň to i ukazuje na mezigenerační rozdíl: v současnosti – v době internetu – již televize není tolik sledovaným médiem, jako byla v 80. a 90. letech.³¹

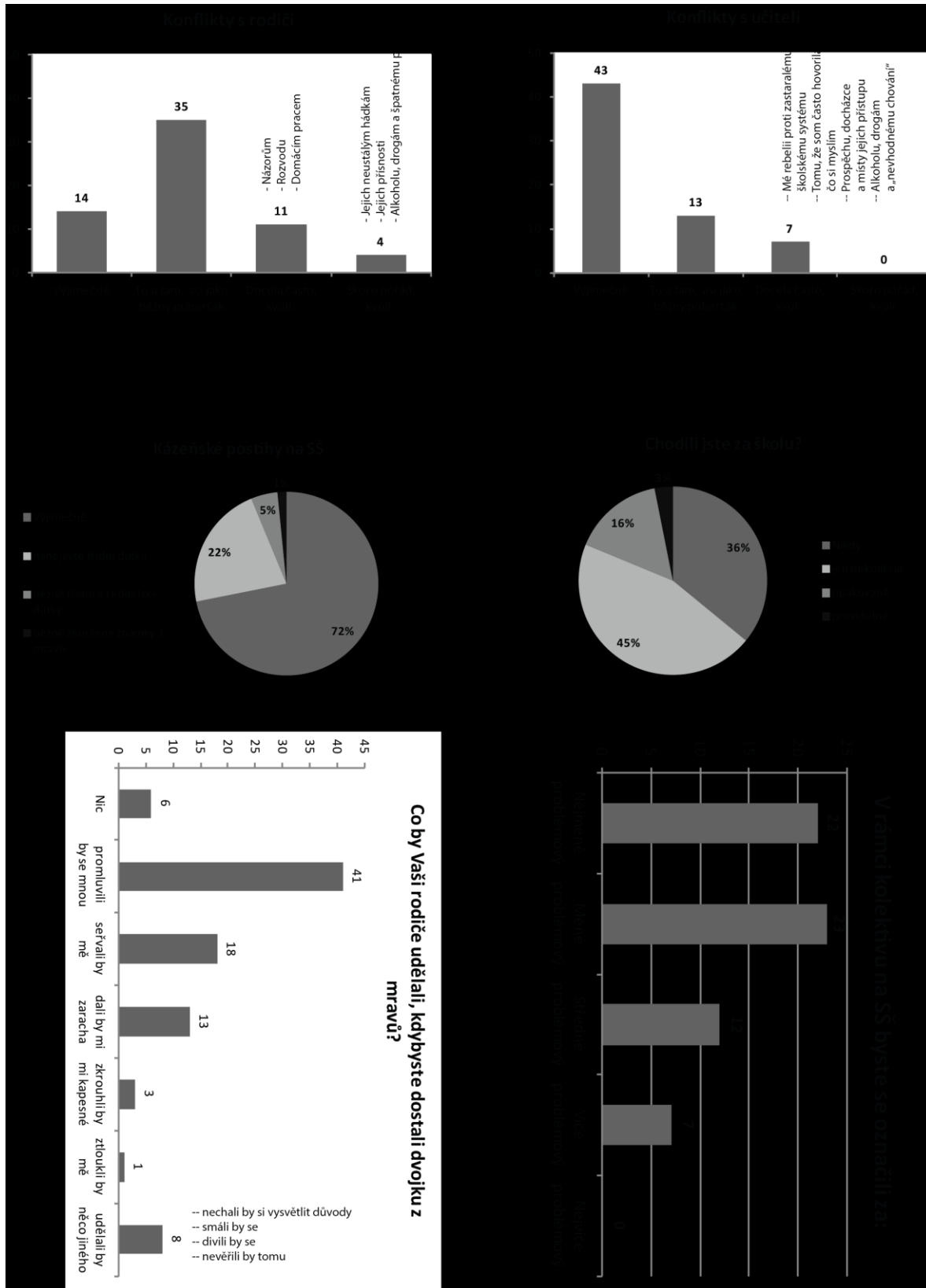
Překvapivé je, že v úhrnu respondenti chodí častěji do kostela než jejich rodiče. Přitom porovnáme-li konkrétní respondenty s jejich rodiči, zjistíme, že jen minimum z těch, jejichž rodiče údajně v dětství chodili do kostela pravidelně, to má v současnosti stejně – u většiny nastal výrazný pokles. Vedle toho ti, kteří uvedli, že jejich rodiče do kostela chodili jen občas, tuto možnost zvolili i u sebe. Většina z těch respondentů, kteří do kostela alespoň občas zajdou, však uvedla, že sem chodí častěji než jejich rodiče.

2.2.2.6. VÝCHOVA A KONFLIKTY V DOSPÍVÁNÍ

Tuto oblast pokrývá hned několik otázek, které jsou shrnuty v grafech na kartě č. 1. Data v grafech uvádím v numerických hodnotách, zde v textu uvedu pro přehlednost hodnoty procentuální. Jak je vidět, absolventi SKE v době dospívání neměli ve většině případů větší konflikty ani s rodiči, ani ve škole. Většina respondentů uvedla, že konflikty s rodiči měli jen „jako běžný puberták“ (54 %). Další 22 % uvedlo, že ke konfliktům s rodiči docházelo zcela výjimečně. U častějších konfliktů („často“ a „pořád“ uvedlo dohromady 23 % respondentů) zmiňují respondenti nejčastěji jako důvod hádky mezi rodiči, případně rozvod, dále přílišnou přísnost rodičů („všechno mi zakazovali“) a neshody názorové. Konflikty kvůli kázeňským prohřeškům zmínil jen jediný respondent.

Výchovné prostředky rodičů jsou ve většině případů liberální, resp. mírné. 64 % respondentů uvedlo, že v případě dvojky z mravů by s nimi rodiče „promluvili“. Další 28 % uvedlo, že by seřvali. Celkem 13 respondentů (z obou těchto skupin) zároveň uvedlo, že by spolu s tím dostali i „zaracha.“. Celkem 13 % respondentů explicitně

³¹ V souvislosti s tím by bylo zajímavé porovnat, jak často tráví respondenti čas na internetu a sociálních sítích. Na druhou stranu by tato data s nejvyšší pravděpodobností nikterak nepřispěla k záměrům výzkumu.

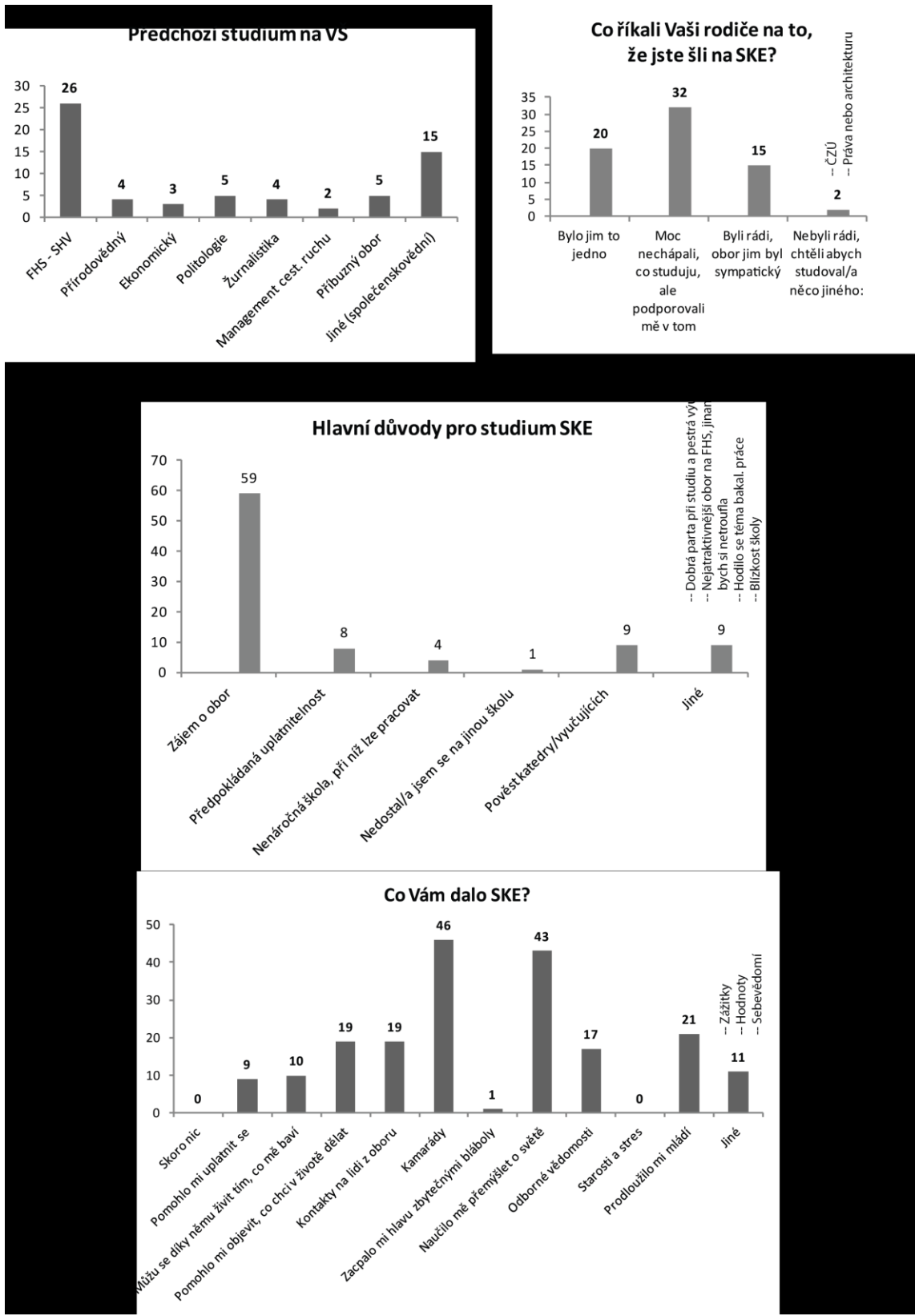


Karta č. 1: Výchova a konflikty

uvedlo, že by rodiče udělali něco úplně jiného, přičemž většinou by reagovali údivem (či dokonce smíchem).

Ve škole měli respondenti dle svých slov ještě méně konfliktů než doma – celých 67 % uvádí, že konflikty s učiteli měli výjimečně. Častější konflikty uvedlo pouze 11 % respondentů. Obdobně jako u neshod rodinných se ani zde v drtivé většině nejednalo o konflikty kvůli vážným kázeňským prohřeškům (opět pouze jen jediný respondent, a sice ten samý, o němž již byla řeč výše), spíše kvůli tomu, že dotyční měli svou hlavu a nebáli se říkat svůj názor.

Tomu také dobře odpovídá množství kázeňských postihů a prohřešků. Lze samozřejmě usuzovat, že reálné množství porušení školní kázně je vyšší, než jaké dokládají sesbíraná data. Někteří respondenti totiž neuvedli žádné prohřešky, protože se nedopustili ničeho, na co by se přišlo (přímo to takto uvedli tři respondenti). Z toho zároveň (nepřekvapivě) vyplývá, že množství kázeňských postihů nevypovídá zcela přesně o kázni jako takové. Nicméně konkrétních udaných prohřešků je opět minimum a většina z nich je spíše dokladem vlastní hlavy než chuligánství a nevychovanosti. Z toho lze dovodit, že respondenti v naprosté většině byli spíše vzornými a slušnými žáky. Patrně snad největším dokladem toho může být, že 34 % respondentů samo sebe považuje za nejméně problémové žáky v rámci třídního kolektivu, v dalších 36 procentech případů se pak považují za žáky méně problémové než průměr třídy.



Karta č. 2: Studium na VŠ

2.2.2.7. STUDIUM NA VŠ

Této oblasti se věnují otázky vyhodnocené na kartě č. 2. V otázce po důvodech studia na SKE respondenti v 92 % případů odpověděli, že ze zájmu o environmentální problematiku. To sice není překvapivé, nicméně jak bude vidět dále, signifikantní je, že tuto poněkud vágní odpověď již jen v ojedinělých případech doplňovali jinými důvody, které by poukazovaly na jasnou promyšlenost osobní životní trajektorie či cílevědomou cestu určitým směrem.

Odpovědi na otázku „co říkali Vaši rodiče říkali na to, že jste šli na SKE?“ naznačují, že rodiče respondenty ve volbě studia příliš neovlivňovali a nechali jim úplnou volnost. Naprosté minimum rodičů mělo svou vlastní představu o tom, co by respondenti měli studovat (3 %). Naproti tomu celá polovina respondentů uvedla, že je rodiče ve studiu sice podporovali, ale zároveň obor studia byl mimo jejich zorné pole („Moc necháпали, co studuju...“). Celých 31 % respondentů v odpovědi na tuto otázku uvedlo, že to rodičům „bylo jedno.“

Na otázku „Co Vám dalo SKE?“ celých 72 % respondentů odpovědělo, že „kamarády,“ dalších 67 % pak, že „je naučilo přemýšlet o světě“. Oproti tomu další odpovědi, které se často týkají kariéry, profesního růstu a odbornosti, byly voleny mnohem méně. Pouhých 14 % respondentů uvedlo, že jim SKE pomohla se uplatnit na pracovním trhu.

Tato skutečnost je pozoruhodná, neboť možností, jak se uplatnit už při studiu na SKE, mají studenti v porovnání s mnoha jinými obory dost. V první řadě je zde Centrum pro otázky Životního prostředí (COŽP), s nímž katedra po celou dobu své existence úzce spolupracuje (Ředitelem COŽP je prof. Moldan, až donedávna garant oboru SKE). Pracovníci COŽP jsou otevření přijímat studenty se zájmem o stáž. Dále katedra pravidelně rozesílá/přeposílá nabídky práce (zejm. od NNO, ale i státní správy). Situace na trhu práce je nicméně proměnlivá a množství nabídek může často kolísat. V každém případě však studenti, kteří projeví zájem o stáž, mají často dveře otevřené (nejen v COŽP, ale i jinde – katedra v tomto ohledu rozhodně nedává studentům špatnou vizitku). Záleží tedy na jejich vlastní motivaci, příležitostí není málo.³²

³² Tyto závěry vyplývají jednak z mých vlastních zkušeností, též i pozorování kolegů z mého ročníku a ročníku 2013. Prakticky všichni, kdo se chtěli uplatnit a něco pro to udělali, si práci v oboru našli. Je fakt, že zrovna v době našeho studia byla situace na trhu práce velmi příznivá – rozjíždělo se značné množství nových projektů v NNO i státní správě. Nicméně zaznamenal jsem i případy studentů, kteří když nenašli

Na druhou stranu u vyhodnocení povolání respondentů ještě ukážu, že celkový počet absolventů, který nějakým způsobem pracuje v oboru, je mnohem vyšší, než nasvědčují výše uvedené odpovědi.

Dále je z grafů vidět, že nejvíce absolventů (celých 41 %) před SKE studovalo obecné bakalářské studium na FHS. Vzhledem k obecné a liberální povaze tohoto studia (studenti mají jen minimální počet povinných předmětů, naprostou většinu si volí sami) jsou jeho absolventi často nevyhranění – toto studium je charakteristické svou šířkou, nikoliv však hloubkou záběru a oborová nevyhraněnost je jeho nevyřčeným krédem. Tito studenti tedy většinou nemají hlubší oborové znalosti, a po nástupu na SKE se určitou část studia pouze rozkoukávají. Z příbuzných bakalářských oborů jde na SKE pouze menšina – takže pro ně teze o rozkoukávání platí taktéž.

V souladu s výše nastiněnými charakteristikami jsou i moje pozorování ze samotného studia. V ročnících, s nimiž jsem přišel do styku, bylo jen minimum lidí, kteří by měli již předchozí hlubší oborové znalosti z období před SKE. Také zde byla jen menšina lidí, kteří na SKE přišli a z profesního hlediska měli již jasně vytyčenou oblast zájmu a směřování. Pro většinu spíše platilo, že si cestu volili až za jízdy, než že by ji plánovali dopředu.

Celkově se z těchto dat tedy zdá, že pro většinu studentů SKE není příliš charakteristické cílevědomé směřování či jasně artikulované ambice, které by souvisely např. s názorovou či profesní vyhraněností. Naopak se zdá, že podstatná část lidí, kteří na SKE jdou, jsou nepříliš vyhranění: nejdou sem, jak ukazují grafy, ani tak z profesních důvodů, ani aby získali odbornost (či utilitaristicky jen titul a zvýšili si šance na uplatnění), nýbrž snad spíše ze snahy o „sebeaktualizaci“ (Fits et al.: 1971).³³ Jinými slovy kvůli osobnímu rozvoji, který přitom nespojuje primárně s kariérou.

placené místo tak zažádali o neplacenou stáž, přičemž v dané organizaci/instituci po určitém čase, kdy se finanční situace změnila, místo našli.

³³ Psychologický termín sebeaktualizace (self-actualisation) zde užívám ve smyslu Carla Rogerse jako „hledání svého ideálního já.“ Důraz zde kladu na *hledání*, ne na Maslowovské psychologické konotace a implikace, které od Rogerse nelze odmyslet (tj. plné uskutečnění vlastního potenciálu organismu).

V intencích Bourdieuho bych termín definoval jako hledání svého habitu, snahu dát mu jasnější rysy.

2.2.2.8. HODNOTY – SOUBORNÉ POROVNÁNÍ RESPONDENTI VS. RODIČE

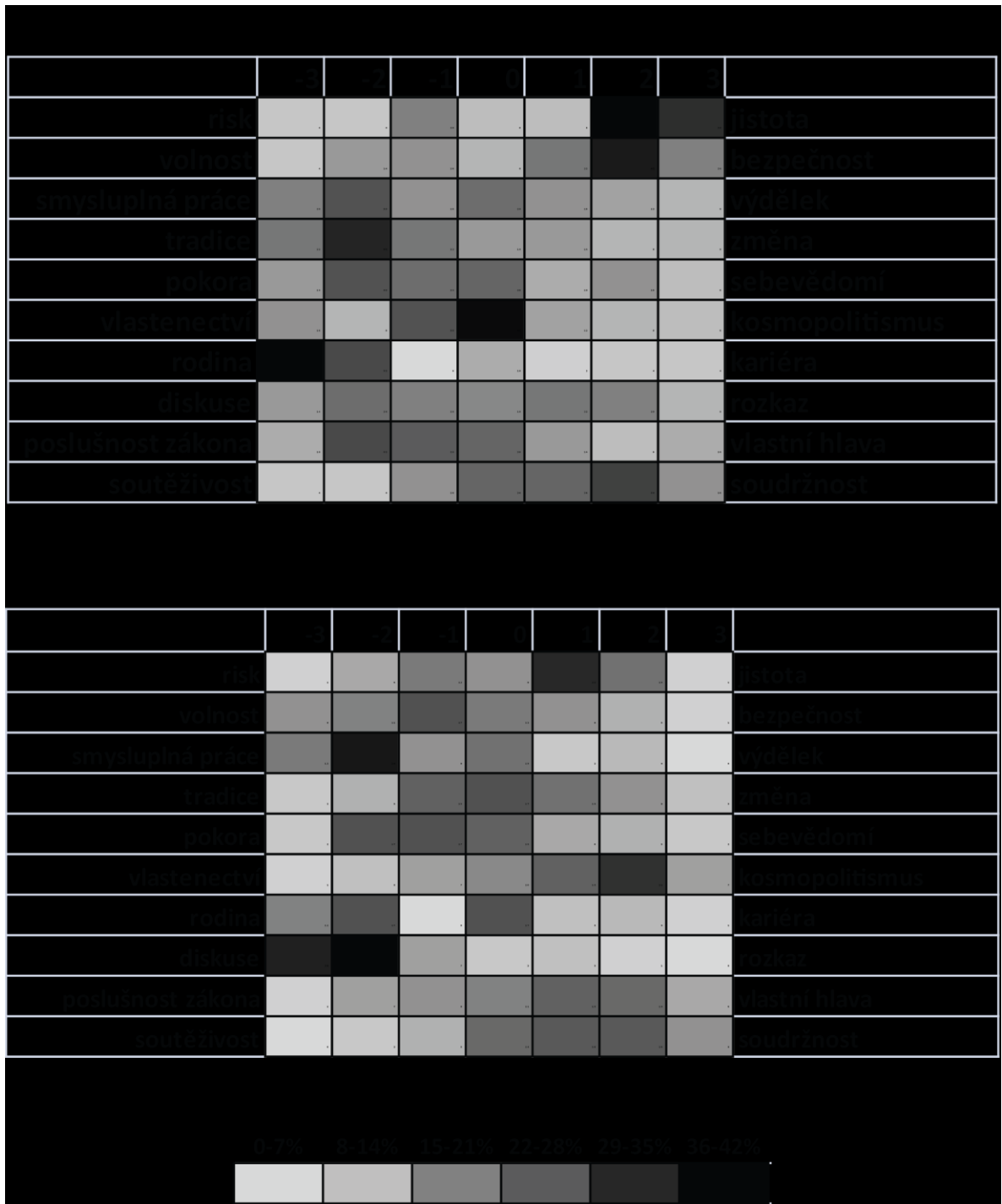
Otázka zjišťující hodnotovou orientaci se v dotazníku vyskytovala celkem třikrát – v prvních dvou případech se týkala rodičů respondentů³⁴ a následně respondentů samotných. Výsledky shrnují tabulky na kartě č. 3. Je z nich vidět, že dle respondentů jejich rodiče vyznávají většinou konzervativní hodnoty. Silně preferují jistotu před riskem, bezpečnost před volností, tradici a rodinu před změnou a kariérou (více než 65% většina). Naproti tomu respondenti sami při volbě mezi těmito hodnotami tak jasně vyhranění nebyli a mnohem častěji volili někde uprostřed. Oproti rodičům také mnohem více inklinují ke kosmopolitismu (místo vlastenectví) a téměř ve všech případech upřednostňují diskusi před rozkazem, v čemž u rodičů žádná velká shoda nepanuje. Dále je pro naprostou většinu respondentů důležitější smysluplná práce než výdělek.

Tyto otázky jsem se pokoušel vyhodnotit ještě různými dalšími komplexnějšími způsoby. Například stejným způsobem, jako jsou srovnány hodnoty respondentů a rodičů jsem se pokoušel srovnat hodnoty rodičů, kteří bydleli na vsi a v menších městech a hodnoty rodičů z měst. Dále jsem porovnával i hodnoty rodičů dle jejich profesí. Překvapivě zde ani v jednom případě žádný signifikantní rozdíl. Dále jsem také vyhodnotil míru shody mezi respondentem, každým z rodičů a mezi rodiči navzájem. Vzhledem k tomu, že se mi však nepodařilo k těmto datům identifikovat v odpovědích na jiné otázky žádné korelace, nebudu je zde představovat.

2.2.2.9. PREZIDENTSKÉ VOLBY A OBLÍBENÍ POLITICI

Vzhledem k neustále narůstající krizi zastupitelské demokracie (Pehe, 2006) jsem se rozhodl nezkoumat politické preference klasickým způsobem, tj. ptát se respondentů na to, jaké politické strany volí, pokud vůbec. Místo toho jsem se jich ptal, koho oni a jejich rodiče volili v přímých prezidentských volbách a dále, jací politici jsou jim názorově nejbližší. Výsledky jsou shrnuté v grafech 16 a 17. Zohledňují i to, že malá část respondentů pochází ze Slovenska.

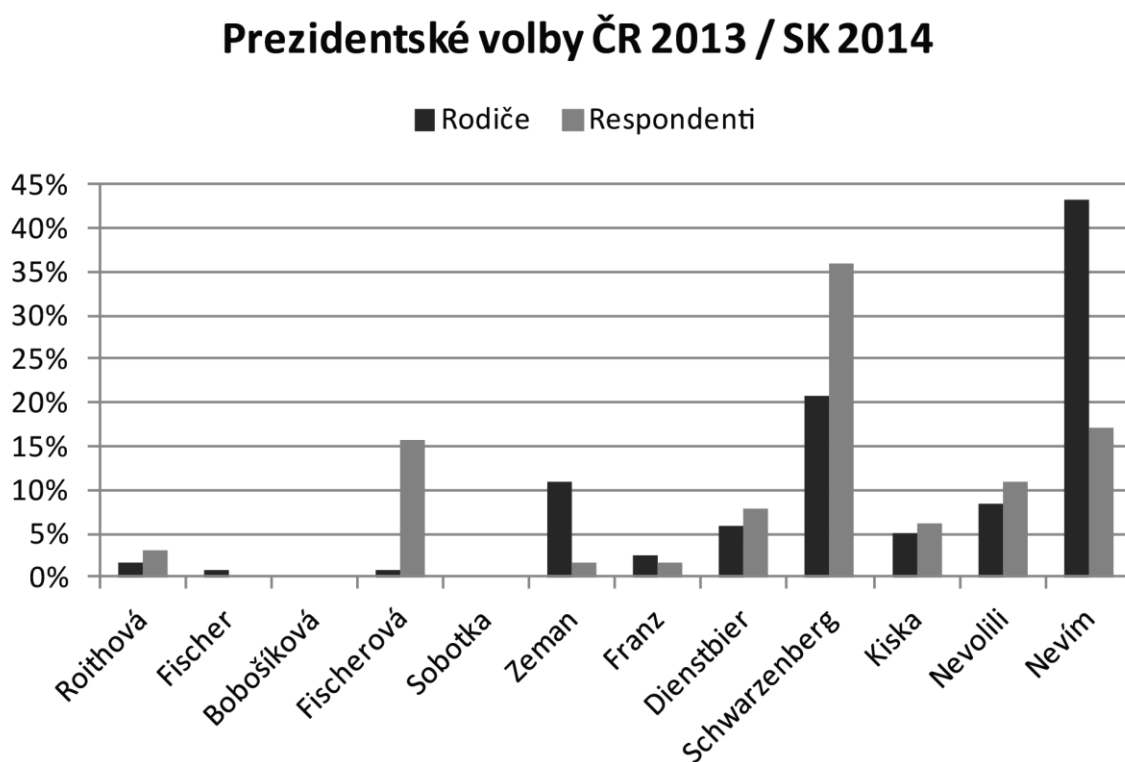
³⁴ Otázky po hodnotách rodičů nebyly formulovány zcela vhodně. Ve snaze nepůsobit příliš vyzvídačsky jsem tde rodiče označil anonymně – ne jako matka/otec ale rodič A/rodič B. Do jaké míry to byla chyba nelze posoudit, neboť je možné, že kdybych to neudělal, některé respondenty by formulace otázky odradila. Na druhou stranu jsem se díky tomu připravil o možnost rodiče rozlišit (důležité třeba v souvislosti s otázkou po profesi rodičů) a tudíž jsem s nimi následovně musel pracovat jako s jednou jednotkou.



Karta č. 3: Hodnoty rodičů vs. hodnoty respondentů

U obou otázek se odpovědi mezigeneračně velmi lišily. Částečně je to dáno tím, že řada respondentů nebyla schopna otázku za rodiče zodpovědět. Nicméně i tak zde bylo možné identifikovat několik rozdílů. Pokud jde o prezidentské volby, zde dle respondentů rodiče v 21 % volili Karla Schwarzenberga, ve 12 % Miloše Zemana. Na třetím místě se umístil Jiří Dienstbier ml. (6 %). Ostatní kandidáti jsou zastoupeni již zcela minimálně. Slovenská menšina zmínila pouze Andreje Kisku.

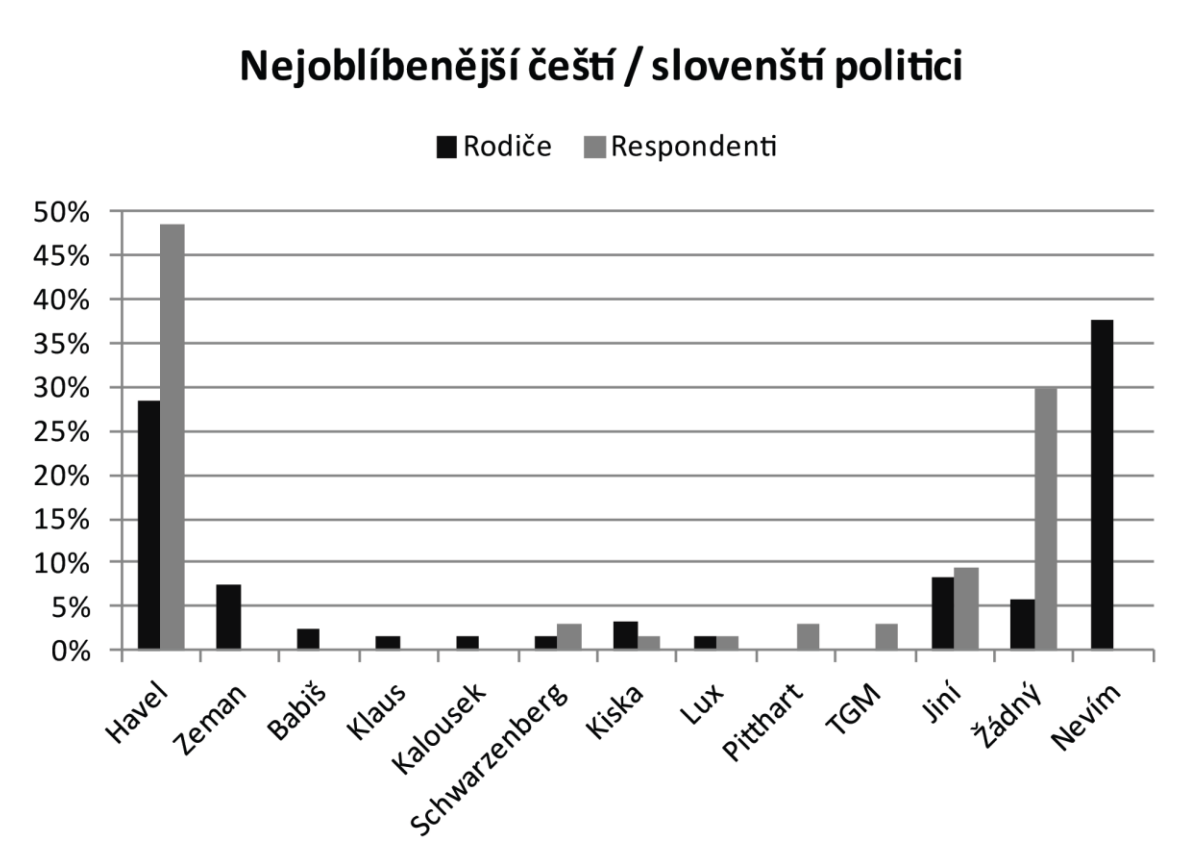
V porovnání s tím u samotných respondentů mnohem drtivěji zvítězil Karel Schwarzenberg (36 %). Miloš Zemana volili jen 2 respondenti, zato celkem 16 % hlasů získala Taťana Fischerová.



Graf č. 16: Prezidentské volby

Zajímavé, je i vyhodnocení otázky o oblíbených politicích (graf č. 17).³⁵ Překvapivá je zde velice nízká různorodost zmiňovaných osobností. U rodičů s jasnou převahou zvítězil

U samotných respondentů jsou výsledky ještě méně rozmanité: Václav Havel zvítězil téměř v 50 % případů. Dalších 30 % respondentů uvedlo, že jim názorově blízký není žádný, nebo že nevědí. Ostatní osobnosti získaly vždy jen jeden, maximálně dva hlasy. Jen tři respondenti zmínili i zcela neznámé lokální či regionální politiky. Tato data lze v zásadě interpretovat několika způsoby: buďto svědčí o názorové jednotnosti respondentů, nebo o malé znalosti a zájmu respondentů o konkrétní politické



Graf č. 17: Nejoblíbenější politici

³⁵ Otázku jsem formuloval takto: „Jaký český nebo slovenský politik je Vám názorově nejbližší? Můžete uvést i zemřelé osobnosti.“ Snaha byla vyhnout se formulaci „nejoblíbenější“ či „oblíbený“ protože to má nádech určité identifikace s danou osobností, k níž se Češi často neradi hlásí (o specificky českém protikladném mísení kolektivismu s individualismem v české identitě viz Holý, 2001: 145-155). I přes tuto formulaci řada respondentů uvedla, že „se neztotožňuje“ s žádným, či dokonce, že s žádným z nich „necítí niterné sblížení.“

osobnosti. Třetím je pak celková skepse vůči politikům obecně. Vzhledem k tomu, že celkem třetina respondentů na tuto otázku odmítla odpovědět (resp. uvedla, že jí není blízký žádný politik) a také vzhledem ke specificky českému skepticizmu vůči politické sféře a stranickosti (Holý, 2001), bych spíše než první usuzoval druhé dvě možnosti. Je důvodné se domnívat, že řada respondentů, kteří uvedli Václava Havla, tak učinila z prostě z toho důvodu, že je nenapadl nikdo jiný vhodnější.

Podobně jako u jiných otázek jsem se i zde snažil najít korelace s jinými otázkami, kupříkladu zda rodiče z venkova a malých měst spíše volili Miloše Zemana, což se hypoteticky nabízelo vzhledem k regionálním výsledkům prezidentských voleb, nicméně korelace se mi ani zde nepodařilo najít.

2.2.2.10. POVOLÁNÍ

Součástí dotazníku byly i otázky na povolání, a to jak rodičů, tak respondentů. U respondentů mne navíc zajímaly i pracovní pozice, které zastávali již při škole a také aby uvedli, která ze zmíněných prací byla nejlepší a proč.

Paleta vykonávaných profesí, které respondenti uváděli, je pochopitelně velmi různorodá. U rodičů respondentů to platí dvojnásob. Z toho důvodu bylo nutné vytvořit nějakou typologii profesí. Nejprve jsem se pokoušel převzít typologie cizí – konkrétně nejprve Bourdieuho typologii, kterou užívá v *La Distinction* (např. Bourdieu: 1984, 136) a dále také dle mezinárodního socioekonomického indexu statutů povolání (ISEI). Ani jedna z těchto cest se neukázala jako vhodná. ISEI se ukázal jako zcela nevhodný - je příliš obsáhlý, navíc je mezinárodní a tudíž nezohledňuje případná specifika pro ČR. I u Bourdieuho typologie jsem narážel taktéž na pro své účely přílišnou strukturovanost (Bourdieu pracoval s mnohonásobně většími vzorky) a navíc nemožnost aplikovat ji na současná povolání respondentů – vzhledem k době vzniku této typologie je obtížné ji aplikovat na mnohé současné nové typy profesí,³⁶ což mi bylo podmínkou, neboť jsem potřeboval typologii, která mi umožní porovnávat navzájem profese rodičů s profesemi dětí. Nakonec jsem se proto rozhodl vycházet z Bourdieuho typologie s tím, že jsem si

³⁶ Předně z pohledu většinové společnosti zcela marginální pracovní pozice z neziskového sektoru – např. „koordinátor projektu,“ dále pak zcela nová odvětví jako IT (konkrétně ve výzkumu např. manažerka v digitální agentuře) nebo PR a HR (Public Relations & Human Resources). Krom toho tu je spousta nových patvarů a paprofesí, které taktéž vyhodnocování značně ztěžují (např. za termínem „office manager,“ se může skrývat prakticky cokoliv od vedoucí kanceláře, přes sekretářku, až po recepční).

vytvořil vlastní strukturu, která jednak není tolik členitá a zároveň profese rozděluje na typy dle požadavků na erudici, vzdělání, potažmo zvláštní schopnosti a vlastnosti. Výsledná typologie zpracována na kartě č. 4 – seznam je strukturován tak, že čím vyšší pozice (resp. nižší číslo položky), tím vyšší odbornost a s vysokou pravděpodobností i společenský status, resp. v intencích Bourdieuho vyšší kulturní a symbolický kapitál (tj. vzdělání a uznání). Ekonomický a sociální kapitál zde nezmiňuji, protože jejich míru moje typologie neodráží).

Díky této typologii bylo dále možné s daty pracovat komparativním způsobem. V první řadě jsem porovnal profese obou rodičů každého respondenta. Jak se ukázalo, typologicky se v drtivé většině (95 %) neliší o více než dva stupně a v celé polovině případů se liší maximálně o 1 stupeň. To znamená, že rodiče v naprosté většině nezastávali či nezastávají profese, mezi nimiž by byl propastný rozdíl v kvalifikaci a s ní i souvisejícím společenským statutem.

Pro další zkoumání jsem se rozhodl, že s oběma rodiči každého respondenta budu pracovat jako s jednou jednotkou,³⁷ přičemž v potaz budu brát vždy jen tu z profesí, která se v mé typologii nachází na vyšší pozici. Tento postup je, domnívám se, z teoretického hlediska ospravedlnitelný z toho důvodu, že všichni moji respondenti jsou vysokoškolsky vzdělaní lidé. To jednak znamená, že sami mají oproti většinové společnosti nadprůměrný kulturní a symbolický kapitál a zároveň, že sami měli ambice tento kapitál získat. Tyto ambice přitom často pocházejí přímo z rodiny. Například v rodině středo- či vysokoškolského profesora se bere jako samozřejmé, že dítě půjde na gymnázium a dále na VŠ. To zkrátka patří k dispozicím, které jedinec získává v rodinném prostředí, přičemž pro tyto dispozice je důležitější profese toho z rodičů, který má vyšší dosažené vzdělání a zastává odbornější profesi, či profesi s výrazně vyšším kulturním a symbolickým kapitálem. Díky tomuto faktu je v praxi minimum vysokoškolských profesorů, kteří se rekrutují z dělnických rodin a naopak velmi málo dělníků, kteří pochází z rodin vysokoškolských profesorů (Bourdieu: 1984, 132).³⁸

³⁷ toto bylo nutné už kvůli již zmiňovanému faktu, že jsem se připravil o možnost identifikovat, jaké hodnoty vyznával který z rodičů.

³⁸ Pro úplnost dodám – a nezmiňuji to ovšem v souvislosti se samotným Bourdieuem, nýbrž jen s mým vlastním výzkumem – že tento postup má jednu skulinu. Tou je fakt, že nezohledňuje rozdíly mezi pohlavími a z nich vyplývající socio-psychologické důsledky: typicky, že dcera si bere za vzor spíše matku a syn naopak otce. S ohledem na mé respondenty – jen jediná respondentka uvedla, že je ženou v domácnosti. Zajímavé přitom je, že to je model, který má z rodiny: v domácnosti byla i její matka (také

Tímto způsobem jsem tedy dospěl k datům, která lze vzájemně porovnávat. Výsledná data jsou vidět v grafu č. 18 a na kartě č. 4.³⁹ Z nich je patrné, že rodiče respondentů vykonávali či vykonávají v úhrnu častěji profese odbornější, než respondenti samotní. Děti rodičů, kteří vykonávali nejobornější profese, velmi často v současnosti zastávají profesi s nižší odborností. Na druhou stranu je zde i patrná vzestupná tendence, a to u dětí rodičů, kteří vykonávali profese s menší odborností.

Zdá se tedy, že empirické výsledky odpovídají teoretickému východisku, které jsem popsal výše, jen částečně. To lze interpretovat několika způsoby, přičemž všechny mají na pravdě svůj podíl. Zaprvé, většina respondentů je oproti svým rodičům stále na začátku své profesní kariéry či alespoň ve věku, kdy mají její většinu ještě před sebou (průměrný věk respondentů je 33 let). Lze tedy očekávat, že alespoň někteří se v průběhu své profesní dráhy posunou v dané typologii o nějaký stupeň výše.

Dalším důvodem je povaha oboru SKE, rozebraná v kapitole „Pole“. Tady vidím jasnou spojitost mezi výsledky zde prezentovaných grafů a výše popsanou kombinací multidisciplinarity oboru, jeho širokým záběrem a nevyhraněností studentů: Tyto faktory s vysokou pravděpodobností souvisí s tím, že mezi absolventy je tak nízké procento těch, kteří zastávají profese vyžadující nejvyšší odbornost (jen 8 % respondentů u typu profese č. 1) a zároveň velmi vysoké procento těch, kteří zastávají profese, jež vyžadují odbornost nízkou (48 % respondentů u typu profese č. 4). Posledním důvodem je obecně vysoký, resp. narůstající počet absolventů vysokých škol a zejména humanitně zaměřených oborů, který u odborných profesí vytváří převis nabídky nad poptávkou. V souvislosti s tím se nabízí, že to může být i tím, že většina respondentů jsou ženy, čemuž by i data částečně nasvědčovala – celkem dvě třetiny mužů (11 ze 17) pracují v oboru, zatímco u žen je to méně než polovina. Na druhou stranu nelze říci, že by jedno z pohlaví inklinovalo zastávat spíše odbornější profese či naopak (karta č. 5).

jako jediná matka z celého vzorku). Vzhledem k tomu, že většina respondentů jsou ženy, nabízí se samozřejmě úvaha, nakolik to, zda inklinují spíše ke kariéře či k založení rodiny nějak odráží i jejich rodinný model z dětství (zmiňuji specificky respondentky, neboť muži s ohledem na kariéru děti plánovat nemusí). To by však vyžadovalo další (spíše kvalitativní) zkoumání a data a není to ani primárním cílem této práce.

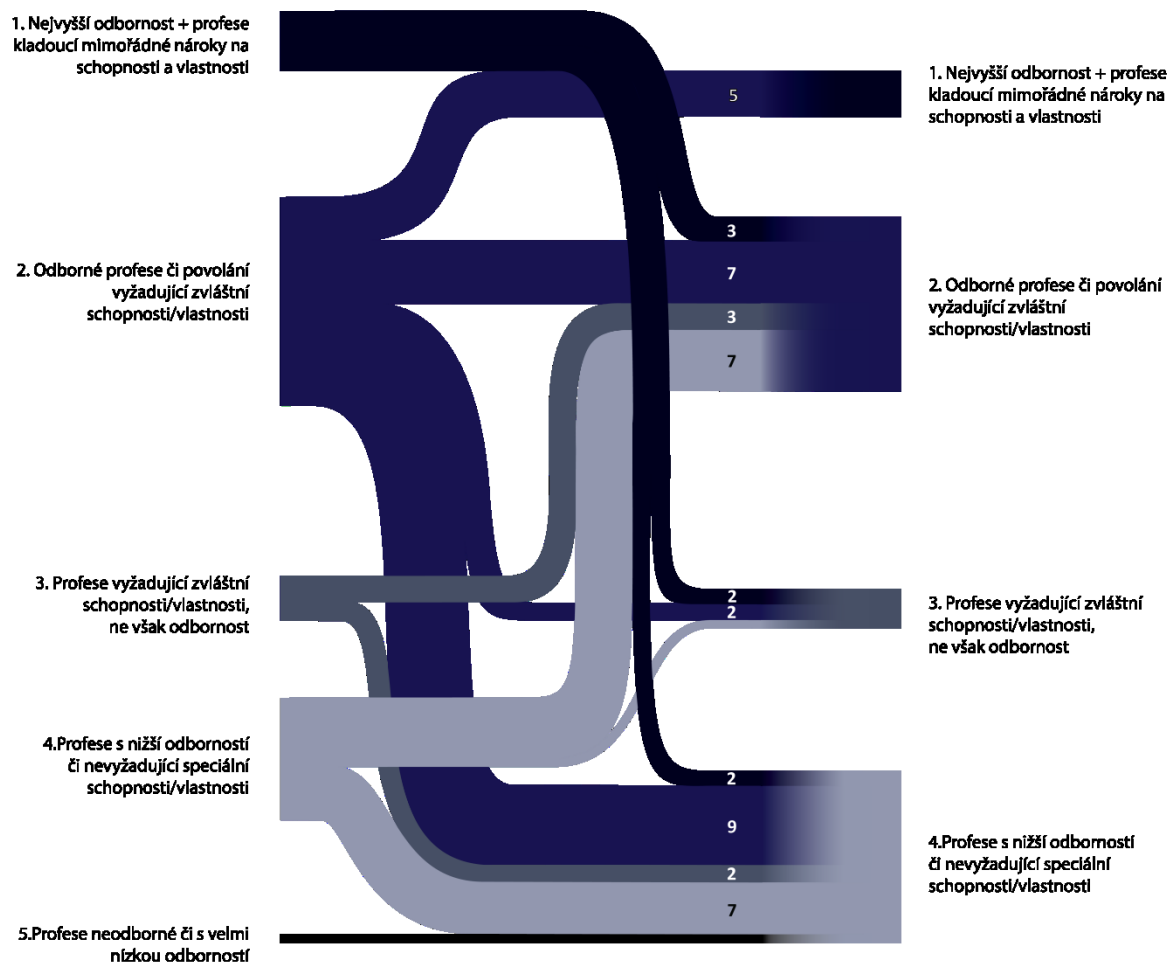
³⁹ Do grafu 28 jsem nezanesl ty respondenty, kteří jsou v současnosti nezaměstnaní, jsou na mateřské či neudali buď svou, nebo profesi rodičů. Dohromady to je celkem 13 respondentů.

Typy profesí rodičů:	Typy profesí respondentů:
<p>1. Vysoká odbornost / profese (lékaři)</p> <p>2. Nízká odbornost / povolání (výrobci, zemědělníci)</p> <p>3. Profese (učitelé)</p> <p>4. Profese (advokáti)</p>	<p>1. Nízká odbornost / profese (lékaři)</p> <p>2. Nízká odbornost / povolání (výrobci, zemědělníci)</p> <p>3. Profese (učitelé)</p> <p>4. Profese (advokáti)</p>
<p>5. Odborná profese / povolání vyžadující zvláštní schopnosti / vlastnosti</p> <p>6. Nízká odbornost / povolání</p> <p>7. Profese (učitelé)</p> <p>8. Profese (advokáti)</p>	<p>1. Odborná profese / povolání vyžadující zvláštní schopnosti / vlastnosti</p> <p>2. Profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti)</p>
<p>9. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>10. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>11. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>12. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>
<p>13. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>14. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>15. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>16. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>
<p>17. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>18. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>19. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>20. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>
<p>21. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>22. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>23. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>24. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>
<p>25. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>26. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>27. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>28. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>
<p>29. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>30. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>31. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>32. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>
<p>33. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>34. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>35. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>36. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>
<p>37. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>38. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>39. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>40. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>	<p>1. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>2. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p> <p>3. Profese (advokáti) / profese (lékaři) / profese (učitelé)</p>

Karta č. 4: Typologie profesí

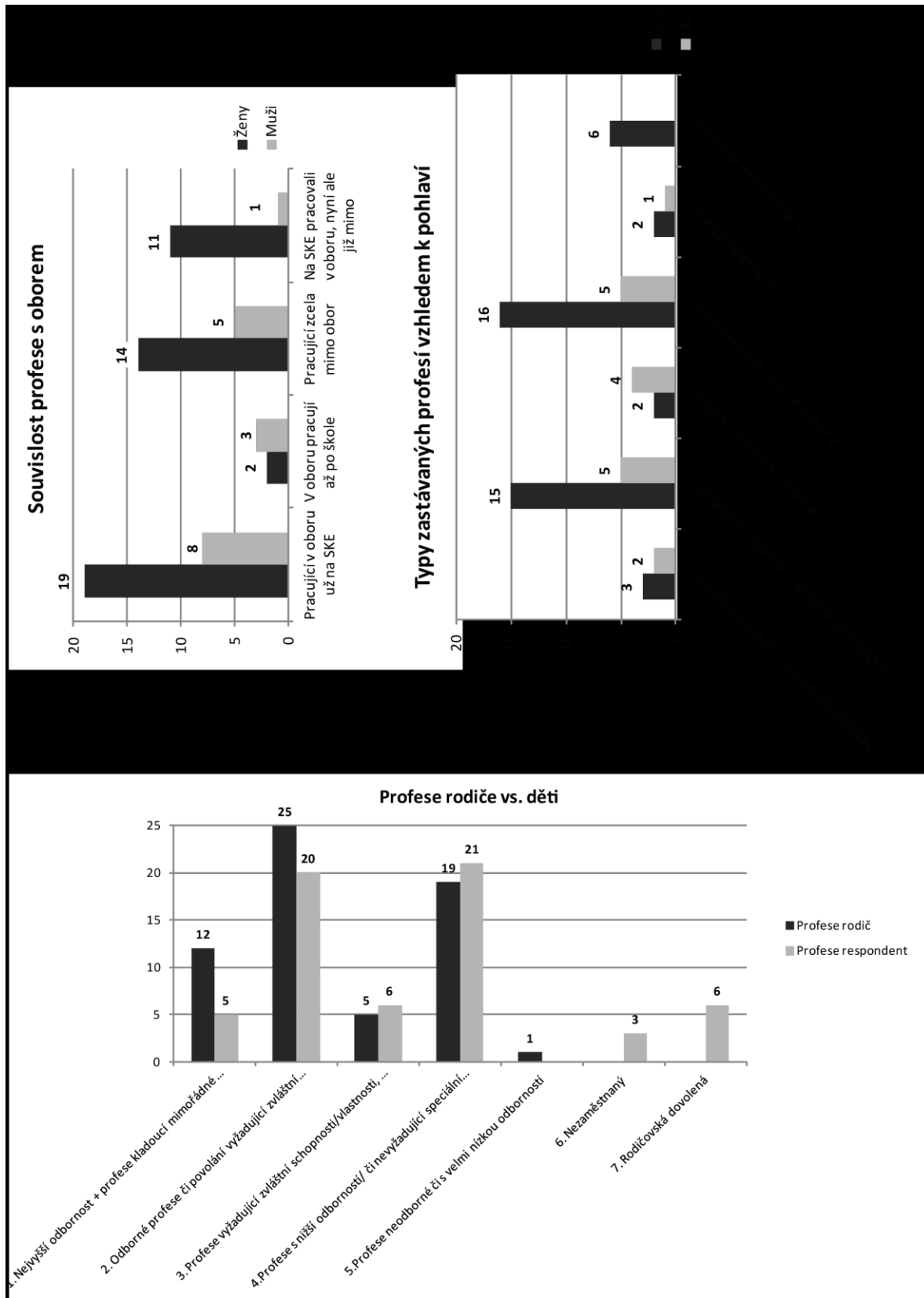
PROFESE RODIČŮ

PROFESE DĚTÍ



Graf č. 18: Profese rodičů a profese dětí v jednotlivém porovnání

Třetí důvod jsem již zmínil výše a vyplývá z mého pozorování studentů i z dat z dotazníků: zdá se, že studenti SKE zpravidla nesrší ambicemi po profesním uplatnění, naopak to vypadá, jejich pozice je vůči němu často laxní – profesi zkrátka nemají v žebříčku hodnot postavenou nejvýše.



Karta č. 5: Souvislost profese s oborem, typy profesí vzhledem k pohlaví, souborné porovnání s rodiči

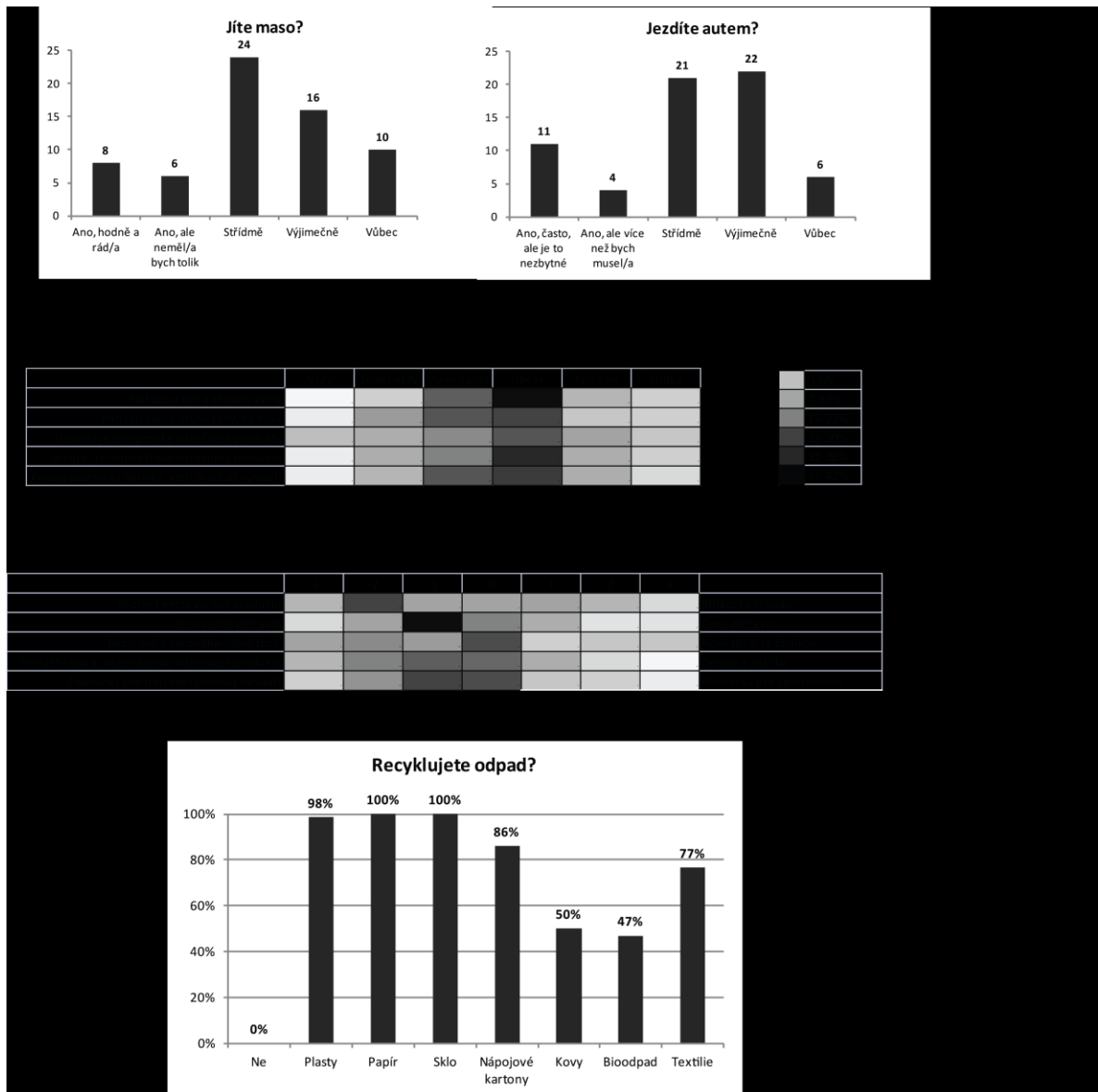
2.2.2.11. ENVIRONMENTÁLNÍ ODPOVĚDNOST

Environmentální odpovědnosti se budu detailněji věnovat ještě v následující části práce, zde tedy jen zběžně. V dotazníku se jí týkala celá řada otázek. Lze je rozdělit na otázky zkoumající spotřební vzorce, respektive spotřebitelskou (případně romantickou) odpovědnost. Zbylé otázky se týkají občanské angažovanosti, čili se týkají odpovědnosti občanské. Tento druhý typ otázek jsem navíc ve pokládání respondentům dvakrát – jednou se vztahovaly k jejich studiu na SKE a podruhé na současnost.

Výsledky šetření jsou vidět na kartách č. 6 a 7. Karta č. 6 shrnuje spotřební vzorce respondentů. Jak je vidět, zhruba 22 % respondentů svou osobní spotřebu, pokud jde o konzumaci masa a jízdu autem neomezuje (zahrnují sem nejen odpovědi „hodně a rád“, ale i „hodně, ale neměl bych tolik“). Přísnými vegetariány je pouhých 16 % respondentů. Celkem čtvrtina však maso téměř vůbec nejí („výjimečně“) a celých 38 % udalo, že svou spotřebu masa omezují (odpověď „střídmě“).⁴⁰ U otázky na jízdu autem jsou odpovědi poměrově podobné, s tím rozdílem, že je zde výrazně méně respondentů, kteří „nejezdí vůbec“, a zároveň je tu o mnoho více respondentů, kteří jezdí „výjimečně“.

Další otázky pátraly po tom, jakými principy se respondenti řídí při výběru zboží. První z nich zkoumala frekvenci určitých environmentálně šetrných rozhodnutí, druhá formou sémantického diferenciálu zkoumala spotřební zásady. Jak je vidět, respondenti ve většině případů volili středové hodnoty. Tzn. u otázky po frekvenci vítězů s převahou odpovědi „občas“, případně „často“, na druhou stranu zpravidla nikdo nevolil odpověď

⁴⁰ Tyto výsledky lze srovnat s výzkumem Jokešové (2016) a Šedové et al. (2016), u nichž je množství těch kteří prohlásili, že maso nejedí vůbec, zhruba čtvrtinové. U Jokešové přitom tento výsledek může být dán tím, že se absolventů specificky ptala, zda jsou vegetariáni/vegani. Lze se přitom domnívat, že část vegetariánů by na mou otázku odpověděla, že si maso výjimečně dají (osobně takových vegetariánů několik znám). Utázka, kterou respondentům pokládala se svým týmem Šedová, byla naopak položena obdobně, jako má – ptali se po frekvenci. Jejich výsledky lze interpretovat tím způsobem, že procento lidí, kteří uvedli, že maso nejedí vůbec, bylo vyšší z proto, že zkoumaný vzorek se skládal ze studentů, ne absolventů. Lze předpokládat, že část respondentů po absolvování změní prostředí a tím se změní i jejich habitus. to ilustruje i prohlášení jednoho z respondentů výzkumu Šedové: „Když člověk přišel na SKE, byla tady taková vlna, jakože všichni najednou přestali jíst maso.“ (Šedová et al., 2016) Považuji to sice za přehnané tvrzení, v ročnících, s nimiž jsem přišel do styku, jsem žádnou takovou výraznou vlnu nepozoroval, na druhou stranu mírné posuny v individuální environmentální odpovědnosti byly časté. Velmi to záleží na konkrétním kolektivu lidí – tj. na poli, které působí na habituální proměny.



Karta č. 6: Spotřební vzorce respondentů

„vždy“, zatímco odpovědi „zřídka“ získaly kolem 5 % hlasů. Celkově lze říci, že respondenti více volili odpovědi ukazující na nižší frekvenci spíše než na vyšší.

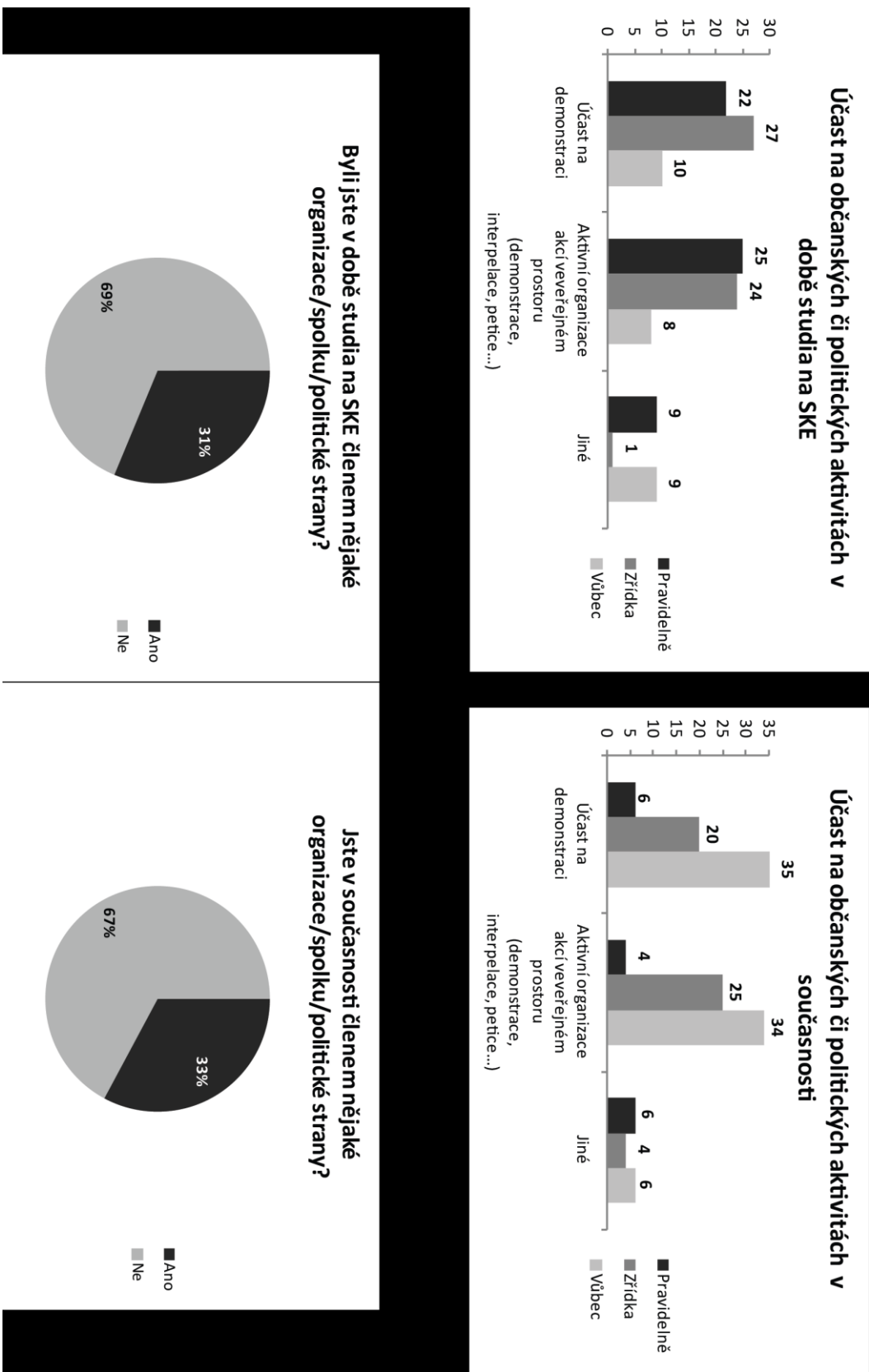
Odpovědi v sémantickém diferenciatu zkoumajícím spotřební zásady se liší: je vidět, že většině respondentů velmi záleží na blízkosti místa výroby, dále naprostá většina z nich upřednostňuje biokvalitu potravin před cenou. Podobné je to i s energetickou a materiálovou náročností produktů, které jsou pro respondenty důležitější než design a značka. Nicméně všude se zde najdou i respondenti, kteří spíše upřednostňují svá vlastní hlediska než environmentální zátěž (zde např. celkem 17 % respondentů upřednostňuje spíše design a značku).

Nakonec je zde otázka zkoumající, jak respondenti třídí odpad. Tato otázka je spíše doplňková, neboť jsem předpokládal vysokou míru třídění odpadu, což se také potvrdilo (bylo by zajímavé, kdyby se někteří respondenti přiznali k tomu, že netřídí vůbec, to se však nestalo)

Na kartě č. 7 jsou vidět výsledky otázek zkoumajících občanskou angažovanost. Jak se dalo předpokládat, míra angažovanosti respondentů při studiu SKE byla podstatně vyšší, než je v současnosti: Dnes se většina respondentů neúčastní (aktivně ani pasivně) žádných občanských aktivit (uvedlo to celkem 55 % respondentů). Členství v organizacích je oproti tomu víceméně konstantní. Do této statistiky jsem nezapočítal spolky, organizace či sdružení, které evidentně nemají občanský přesah (například horolezecký rakouský spolek Alpenvereerein, nebo ochotnický divadelní spolek atd.).

Co se týče otázky zkoumající pasívní účast na občanských aktivitách, zcela záměrně jsem se v této otázce neptal respondentů na podepisování petic (oproti otázce zaměřené na aktivní organizaci akcí). Podepsání petice je totiž zpravidla pouze jednorázová akce, ke které se člověk nechá přesvědčit náhodou na ulici, nebo prostřednictvím e-mailu od známého, přičemž tato aktivita pak obnáší pouze několik kliknutí myší, případně podpis. Je to zpravidla jednorázová věc, která po člověku nevyžaduje hlubší promyšlení ani vědomé jednání lidé si ji často odbudou tak nějak mimoděk.

S občanskou odpovědností souvisí i profesní život respondentů, neboť celá řada z nich vykonává povolání, která nějakým způsobem pečují o *polis*. Tento aspekt jsem již zmínil, když jsem psal o povolání respondentů a budu se mu ještě dále věnovat v následující části.



Karta č. 7: Občanská angažovanost respondentů

Celkově se z analyzovaných dat nezdá, že by většina respondentů svou environmentální odpovědnost řešila radikálním způsobem: Studenti SKE, jak se zdá, nejsou v žádném případě environmentální „nerdi,“ pro něž je environmentalismus vyhraněným životním stylem. Nejsou to radikální „tmavě zelení“ (Novák, 2009), kteří úzkostlivě hlídají na každém kroku svou ekologickou stopu a svůj osobní život rozpouští ve víru občanské angažovanosti a aktivismu.

To potvrzují i má pozorování z dob studia na SKE: na první pohled působí většina studentů SKE často spíše nevyhraněným dojmem co do stylu, respektive vkusu i smýšlení (podobně jako u profesní a oborové nevyhraněnosti). Ku příkladu v našem ročníku byl jen jeden zapřísáhlý vegan, vegetariáni tvořili zhruba polovinu. Byla zde i nemalá část lidí (celkem čtyři v ročníku, tj. cca 20 %), kteří maso měli ve velké oblibě a ani za nic by se jeho konzumace nevzdali, přičemž tento pohled se v průběhu jejich studia nezměnil. Podobné to bylo i s postoji studentů k automobilismu – radikální odmítání či spory o ježdění autem se téměř nevyskytovaly, většina studentů k němu měla spíše neutrální, respektive utilitární postoj. Čtyři studenti dokonce přiznávali vřelý vztah k řízení a cestování autem, či dokonce zálibu v určitých specifických druzích aut.

Občansky se většina studentů za mého pobytu na katedře příliš neangažovala, nanejvýše nepravidelně zašli na demonstraci, případně podepsali petici. Stěžejních environmentálních akcí ve veřejném prostoru, které se kolem nás v době našeho studia odehrávaly, se zúčastňovalo jen minimum studentů.⁴¹ Cíleně a pravidelně se tímto směrem angažovali pouze dva lidé z celého ročníku, u drtivé většiny ostatních byly tyto záležitosti spíše mimo jejich zorné pole. V souladu s tímto pozorováním jsou i výsledky výzkumu Jokešové. (2016)

Pro ilustraci ještě dodám, že v době dokončování této práce (konec června 2017) proběhl Klimakemp 2017, organizovaná akce občanské neposlušnosti, jejímž cílem bylo poukázat na environmentální důsledky spojenými s využíváním fosilních paliv. Výsledkem této akce bylo dočasné zastavení provozu ve třech mosteckých dolech.⁴² Tato akce byla výjimečná v tom, že z hlediska organizace velmi přiblížila západnímu

⁴¹ Řeč je o protestech proti prolomení těžebních limitů na Mostecku v roce 2015, manifestacích při příležitosti vyjednávání Pařížské klimatické dohody na COP 21 v Paříži a také o podpoře Autonomního a sociálního centra klinika

⁴² Během akce, 25. června 2016, zhruba 140 aktivistů zablokovalo důl Bílina, doly ČSA a Vršany byly téhož dne již dopředu z bezpečnostních důvodů kvůli obavám z akce odstaveny. (Zdroj:

<https://limityjsmemy.cz/press/> citováno 29.6.2017 12:26:19)

aktivistickému modelu (inspirace v německé EndeGelände). Akce se zúčastnili jak anarchističtí aktivisté a radikální „zelení“, tak i představitelé uměřenější části environmentální sféry (jinak nepříliš angažovaní studenti či lidé z neziskovek). Z prvních výpovědí přímých účastníků (jak organizátorů, tak řadových účastníků, kteří však mají dlouholetou zkušenost s aktivismem) se zdá, že by se mohlo jednat o další milník v českého aktivismu.⁴³ Akci organizovala skupina Limity jsme my, jejíž organizační jádro se z velké části skládá ze studentů a absolventů brněnské environmentalistiky na FSS MU. Dle výpovědi přímého účastníka se protestu zúčastnil pouze jediný současný student SKE. I toto zjištění je tedy plně v souladu s mým vlastním pozorováním a daty z dotazníků.

I přes tyto výsledky je třeba podotknout, že angažovanost či vyhraněnost jednotlivých studentů se může ročník od ročníku výrazně lišit. Zároveň je však fakt, že k určité obecné nevyhraněnosti studentů přispívá dvouletá koncepce studia a zároveň to, co jsem zmiňoval výše: na SKE jdou často lidé, kteří dříve studovali výrazně jiný obor. Lze očekávat, že například na katedře environmentálních studií FSS MU v Brně, kde se na navazující magisterský obor často hlásí studenti, kteří zde vystudovali environmentalistiku v bakalářském studiu, je tato situace značně odlišná.

⁴³ Navzdory tomu, že mediální dopad akce byl velmi slabý, samotní účastníci její význam v souvislosti s propracovaností a způsobem organizace hodnotí jako zásadní. Akce je významná i svou otevřeností: účastnili se jí lidé z různých kruhů, od radikálů až po uměřené. Již nyní se navíc mluví o tom, že se v akce bude v příštích letech opakovat, přičemž vzhledem. Je také velmi pravděpodobné, že se zkušenosti z letošního Klimakempu promítnou i do dalších aktivistických protestů v ČR.

2.3. SYNTÉZA

V této části se konečně dostáváme k tomu, co bylo cílem práce – totiž zjistit a popsat habitus absolventů SKE. Na tomto místě však musím znovu zdůraznit, že vzhledem k tomu, že se nepodařilo uskutečnit rozhovorovou fázi výzkumu, nelze zde mluvit ještě o habitusech v pravém slova smyslu, spíše o prvotních rysech habitů, neboť teprve rozhovorová fáze měla tato data dokreslit.

2.3.1. PRÁCE S DATY

Předtím, než představím samotné výsledky zkoumání, je nejprve nutné popsat způsob práce s daty a výzkumný proces. V předchozí části jsem ukázal výsledky základního postupu vyhodnocování dat. Jednotlivé otázky jsem vždy vyhodnotil v grafech a výsledky jsem následně porovnával, hledal převažující jevy, případně trendy (trendem mám zde na mysli ojedinělý fenomén či fenomén zakládající se na několika otázkách zároveň, jako např. že většina respondentů se aktivně ani pasivně neúčastní občanských aktivit). Data výše představená mi tedy sloužila jen jako ukazatele, resp. dílky mozaiky.

Následně jsem se snažil hledat v identifikovaných jevech souvislosti a korelace. V tomto procesu jsem potřeboval identifikovat skupinu (případně skupiny) otázek, respektive odpovědí, které jsou signifikantní pro určitý typ habitus – přesněji řečeno, které by mohly ukazovat na to, že jejich respondenti mají navzájem podobný habitus, neboť cílem bylo identifikovat habitus induktivně. Byla to dosti zdlouhavá práce, při níž jsem byl nucen postupovat heuristicky, ne podle předem stanovených kolejí. V průběhu tohoto procesu jsem měl často pocit, že se točím v bludném kruhu, z něhož není cesty ven. Tento postup mi navíc znesnadňoval i fakt, že zkoumaný vzorek je z makrosociologického hlediska poměrně málo různorodý. Byla zde samozřejmě možnost, že jsem dotazník navrhl špatně – tj. že mi neposkytuje dostatečně rozmanitá data, která by k identifikaci habitů mohla vést. V takovém případě bych byl nucen data vyhodnotit pouze zběžně a postupovat dále etnograficky: zvolit si klíčové informátory, vzorek konstruovat metodou sněhové koule a habitus identifikovat na základě rozhovorů.⁴⁴

⁴⁴ Zkoumaný vzorek by musel zaručovat rozmanitost: nabízelo by se například vybrat ty, kteří se uplatnili v oboru, kteří jsou vyhraněně zelení, a ty, kteří zakotvili zcela mimo pole oboru a jejich habitus už na první pohled nemá s oborem mnoho společného. Tuto základní identifikaci dotazník samozřejmě umožňoval,

V průběhu tohoto procesu jsem vyzkoušel řadu možných kombinací otázek, z nichž některé jsem zmiňoval: v první řadě jsem zkoumal, zda nelze najít nějaké rysy v rodinném prostředí, které by spojovaly respondenty, kteří mají zároveň i současnosti cosi společného (např. povolání rodičů a typ profese respondenta; původ respondenta, současné bydliště a představa ideálního bydlení, atd.). Dále jsem zkoumal hodnoty respondentů, kdy jsem se snažil identifikovat různé skupiny na základě toho vyznávání podobných hodnot. Tyto jsem pak dále i s hodnotami s jejich rodičů a také vzhledem k dalším veličinám, jako práce, angažovanost, představy o bydlení, trávení dovolené atd.

Tímto způsobem se mi podařilo identifikovat pouze dvě poměrně malé skupiny lidí, kteří se oproti zbytku vzorku výrazně odlišovali. První z nich byli lidé, kteří v sémantickém diferenciatu hodnot silně upřednostnili kariéru před rodinou a zároveň výdělek před smysluplnou prací. Tito lidé zároveň v otázkách zkoumajících environmentální odpovědnost vykazovali oproti zbytku značnou netečnost. Druzí byli lidé, kteří uvedli, že navštěvují alespoň jednou za čas kostel či jinou modlitebnu z duchovních důvodů. Podstatná část těchto lidí také v dětství byla členem nějaké církevní organizace, přičemž i toto bylo s ohledem na zbytek vzorku výjimečné.

Zbytek respondentů se stále jevil jako značně nerozlišený. U různých jedinců sice bylo možné identifikovat tu a tam signifikantní rysy, které je spolu s jinými odlišovaly od zbytku, tyto rysy však nebyly v porovnání se zbytkem dat tak zásadního charakteru, aby na jejich základě bylo možné označit dotyčné respondenty jako skupinu. Postupně tedy začalo být jasné, že si identifikace habitů v takto málo různorodé skupině vyžaduje komplexnější postup.

Souběžně s tím jsem se snažil vyhodnotit míru environmentální odpovědnosti respondentů, tak, abych je mohl vzájemně porovnat mezi sebou. Postupně mi přitom začalo docházet, že pokud je nějaký způsob, jakým se mohu pokusit habitů respondentů v základních rysech vykreslit, pak musí nutně zahrnovat i environmentální odpovědnost

nicméně výběr respondentů bych pravděpodobně vedl i skrze klíčové informátory, tj. osoby, které přišli do styku s celou řadou studentů z několika ročníků, a to i těch starších. Pro tuto možnost jsem měl vytipovaných několik studentů starších ročníků a vybrané zaměstnance katedry, obecně lidí, kteří mají přehled a kontakty s řadou lidí z různých ročníků. Nicméně zde je třeba zmínit, že takový postup by z hlediska Bourdieuho vyžadoval velkou dávku obezřetnosti: etnograf by si měl od dominantních aktérů ve zkoumaném poli spíše udržovat odstup, jinak mu hrozí, že přijme jejich prizma (Bourdieu & Wacquant, 1992: 45). Úkol etnografa je ale právě opačný: dominantní výkladové rámce identifikovat a zpochybňovat (Stöckolová & Ghosh, 2013: 12).

respondentů jako celek – to znamená, že jsem potřeboval najít způsob, jak otázky, jež se dílčím způsobem dotýkají environmentální odpovědnosti, uchopit jako celek.

2.3.2. ZKOUMÁNÍ ENVIRONMENTÁLNÍ ODPOVĚDNOSTI V KONTEXTU BOURDIEUOVSKÉHO VÝZKUMU

Environmentalistika je velmi specifický obor, a sice v tom ohledu, že na badatele klade zvláštní nároky v tom ohledu, že se musí chtít nechtít osobně ve svém životě vyrovnat s tíhou svého poznání. Dokládá důkladem toho je i zmiňovaný výzkum Šedové (2016), na němž bylo vidět, že studenti environmentalistických oborů si sami na základě odborných poznatků často kladou etické otázky související s jejich osobními konzumními vzorci.

Ale nejde jen o mladé studenty, plné sil a ideálů. Je to vidět i u již letitých akademiků, kteří se věnují vrcholné a často úzce specializované vědě – nezdá se, že narazíme na lidi, kteří si předmět svého bádání berou velmi niterně a osobně. Příklady je mnoho, jako zástupce uvedu představitele ze samého čela: Bedřich Moldan, Hana Librová či Josef Vavroušek. Na jejich příkladu je vidět, že pro environmentalistiku není typická vědecká odtažitost, ale naopak osobní zúčastněnost, která se promítá do jednání a praktik. Na základě této skutečnosti jsem se proto rozhodl v kontextu pole SKE (respektive v širším kontextu environmentální sféry, do níž SKE patří) vnímat environmentální odpovědnost respondentů jako nedílnou součást jejich svědomí.

S ohledem na to je tedy třeba zde environmentální odpovědnosti věnovat patřičnou pozornost a nějak ji konceptuálně uchopit. Z hlediska teoretického zakotvení mé práce by bylo ideální postupovat induktivně, tj. na základě vyhodnocení a interpretace konkrétních dat vyvozovat obecné závěry. Na konci tohoto procesu bych pak mohl identifikovat určité typy environmentální odpovědnosti, z nichž každý by byl charakteristický tím, jak se daný člověk v kontextu pole SKE staví k občanské angažovanosti, jak řeší svou osobní spotřebu, které otázky z environmentalistické etiky jsou pro něho zásadní a které méně, a v neposlední řadě i to, jakým způsobem si v případě konfrontace ospravedlňuje či omlouvá své vlastní environmentalistické prohřešky.

Bohužel tento postup data kvantitativního typu (která mám já k dispozici) neumožňují – k tomu je zapotřebí přímého kontaktu s respondentem v rámci rozhovoru. Je to dobře vidět v porovnání s výzkumem Šedové.(2016) Její kvalitativní data

z rozhovorů se studenty environmentálních kateder alespoň v zárodcích takovou typizaci umožňují, byť to nebylo cílem výzkumu.⁴⁵ Já se naproti tomu nacházím v situaci, kdy tento induktivní proces nemohu podniknout: data k němu potřebná by musela být mnohem komplexnější a rozmanitější, než jaké lze získat pomocí dotazníkového šetření. Zde se opět projevuje nutnost kombinovat kvantitativní metody s etnografickým zkoumáním.

Jak bude vidět v zápětí, byl jsem z těchto důvodů nucen postupovat obráceně: deduktivně si stanovit obecný rámec, do něhož následně konkrétní data zasadím. Především však, že se jedná o nouzové řešení, které může postačit nanejvýše pro načrtnutí habitů, nicméně aby byl můj výzkum z bourdieuovského hlediska plnohodnotný, pak by tento postup musel být kriticky přezkoumán v etnografické fázi výzkumu.

Jakožto obecný rámec, který mi umožní konceptualizovat mé otázky týkající se environmentální odpovědnosti respondentů jsem se rozhodl použít práci Lukáše Kaly (2009), jejímž cílem je „vymezit pojem environmentální odpovědnost a jeho zakotvení v širších společenskovedních teoriích.“ (Kala, 2009: 80) Kala to činí na základě hermeneutické interpretace vybraných textů. Jedná se tedy o práci ryze teoretickou.

Kalu jsem se rozhodl využít ze dvou důvodů. Zaprvé proto, že jeho práce je velmi důkladná a snaží se environmentální odpovědnost uchopit v její celistvosti, tj. nebyť redukcionistická (čemuž i odpovídá metoda zkoumání). Za druhé z důvodu, který zmiňuje i autor sám: pojem environmentální odpovědnost se v environmentálním diskurzu „vyskytuje velmi často, jen zřídka je však doprovázen explicitní definicí toho, o čem se vlastně jedná.“ (Kala: 2009, 16) V praxi se tak často setkáváme s tím, že jednotliví autoři se většinou věnují jen určitým typům, resp. výsekům environmentální odpovědnosti (např. uvědomělá spotřeba či záměrná skromnost), ne však v její celistvosti. Pro můj výzkum je nezbytné nejprve environmentální odpovědnost identifikovat v celé její šíři, nereduktivně, a až následně vybrat její aspekty, které jsou podstatné pro můj výzkum.

⁴⁵ Například principiální odmítnutí konzumace masa nebo naopak připuštění, že je to v pořádku, pokud jsou splněny určité etické standardy při chovu zvířat (Šedová et al., 2016) by se z mého hlediska mohlo stát dílčí součástí určitých typů environmentální odpovědnosti, kterou mohou mít různí lidé společnou.

2.3.3. TYPY ENVIRONMENTÁLNÍ ODPOVĚDNOSTI

Kala ve své práci vychází z celkem pěti filosofických pojetí odpovědnosti, pomocí nichž se snaží najít odpověď na otázku, „jaké typy individuální environmentální odpovědnosti je možné ve společnosti nalézt.“ (Kala, 2009: 72) Jsou to: odpovědnost politická, správcovská, občanská, romantická a odpovědnost tržního jednání, neboli spotřebitelská. Pro svou práci jsem se rozhodl využít jeho bádání a použít tři z nich, a sice odpovědnost občanskou, odpovědnost spotřebitelskou a odpovědnost romantickou.⁴⁶ Následující pasáž definuje tyto typy odpovědností a ukazuje jejich možné environmentální souvislosti.

2.3.3.1. OBČANSKÁ ODPOVĚDNOST

Při definici občanské odpovědnosti vychází Kala jednak z Dobsonova pojetí environmentálního občanství (Dobson, 2007), které se zakládá na vědomí ekologické krize coby globálního bezprecedentního problému. Zároveň je odpovědí na proces globalizace a individualizace, které jsou podle Dobsona za příčinou současného stavu věcí. (Kala: 2009, 64) Z tohoto hlediska je občanská odpovědnost charakteristická svou propojeností s veřejným sektorem: „Je realizována aktivním individuem mimo institucionální rámec. Předpokládá svobodu, zpolitizování soukromého života a tvůrčí přístup.“ (Kala: 2009, 76).

Kala zároveň ale vychází i z pojetí občanství Hannah Arendtové: „Hlavní motivací k odpovědnému jednání je dle Arendtové *amor mundi*, láska ke světu. Občanská odpovědnost je založena na iniciativě, jíž se chápe člověk sám. Jediným způsobem, jak je možné ji realizovat, je *jednání*. Právě jednáním se člověk zapojuje do světa a sebe-

⁴⁶ Zbylé dva Kalovy typy, totiž odpovědnost politická a správcovská, nejsou pro mou práci vhodné. Subjektem politické odpovědnosti není každý, ale jen politik, resp. zmocněnec. Jedná se o odpovědnost za moc, která mu byla svěřena do mandátu. Mí respondenti jsou z 95 % řadoví občané, ne politici, a i kdyby nebili, jejich odpovědnost bych zkoumal pouze v dimenzi občanské a osobní, ne v dimenzi politické moci, protože mě zajímá jejich individuální odpovědnost v souvislosti s jejich environmentalistickým vzděláním. Druhým zmíněným typem je odpovědnost správcovská. Ta se sice týká nás všech, nicméně vychází z filosofie Emmanuela Lévinase a jako taková se zakládá na metafyzických argumentech. Ačkoliv může být podnětná, pro účely mého výzkumu se nehodí, protože je důvodné se domnívat, že naprostá většina respondentů svou odpovědnost neřeší z hlediska metafyziky. Zároveň by bylo i velmi obtížné ji aplikovat v empirickém výzkumu.

definuje se v rámci veřejné sféry.“ (Kala: 2009, 76). Spojení s Arendtovou je zde zásadní, protože Arendtová na rozdíl od Dobsona klade u občanské odpovědnosti mnohem větší důraz na tvůrčí činnost. Arendtová by na rozdíl od Dobsona, jak Kala uzavírá, nepovažovala environmentálně uvědomělé spotřební jednání (kompostování, třídění odpadu atp.) za projev občanské odpovědnosti. „Tyto činy [pro Arendtovou] patří do sféry *práce* nebo lépe *zhotovování* a nemají nic společného s jednáním, které je pro občanství zásadní.“ (Kala, 2009: 68)

2.3.3.2. SPOTŘEBITELSKÁ ODPOVĚDNOST

Tato forma odpovědnosti má mnohem individualizovanější rysy. Jejím subjektem je svobodný individualizovaný jedinec, který o environmentální krizi rozhoduje svým tržním jednáním, tedy prostřednictvím své peněženky. Spotřebitelská je odpovědnost typ odpovědnosti, s nímž se v praxi setkáváme nejčastěji, protože jak se zdá, je v dnešní individualizované společnosti brána jako dobrý způsob řešení. Ve skutečnosti však není, protože neřeší systémové trhliny (slepotu k vadám systému je přitom specifickým rysem individualizované společnosti. Je proto charakteristické, že nám vyhovuje nejvíce právě tento typ odpovědnosti, který na nás neklade nárok systémové trhliny řešit).⁴⁷

Spotřebitelská odpovědnost je iluzí: „Spotřebitel v rámci nakupování využívá jen svobodu pasivní, která degraduje individuální volbu na jednorázový akt, ve kterém vlastně o nic nejde. Veškerá aktivita probíhá *ad hoc* a nic nezaručuje její opakování v budoucnosti. Přestože je tržní odpovědnost postavena na svobodné volbě, její možnosti jsou předpřipraveny a ohraničeny. Spotřebitel si sice může zvolit, zda si zvolí minimálně škodlivé auto nebo SUV. Co si však zvolit nemůže je místo a způsob výroby nebo způsob výroby nebo to, zda svůj vůz bude sdílet s komunitou.“ (Kala, 2009: 78)

Dalším charakteristickým rysem je, že koncepce spotřebitelské odpovědnosti se snaží vytvořit dojem, že karty v ruce drží bezmocní. Přesněji: „Privatizace a individualizace odpovědnosti za environmentální problémy přesouvá vinu ze státu a

⁴⁷Například fakt, že se hromadně vypalují tropické deštné lesy, aby se na jejich místě mohla pěstovat palma olejná či banány, je trhlina v systému. Snaha přesvědčit spotřebitele, aby tržním jednáním tento proces zpomalili či zastavili, samotnou trhlinu neodstraní. To může udělat jen proces, na jehož počátku je zamyšlení o tom, jak je možné, že současný globální tržní systém a dotyčné lokální hospodářské systémy toto plundrování umožňují a co je třeba udělat, aby se neopakovalo v jiné formě někde jinde.

velkovýrobců na beztvareho viníka typu „my všichni.“ (Maniates, 2001: 43) V jádru tohoto přístupu je pohodlnost státních institucí.⁴⁸

Přesto však má spotřebitelská odpovědnost svůj význam: „Ne vždy je možné řešit problematické jednání korporací právní cestou. Přístup některých firem může být sice morálně pochybný, ale v souladu s právem. Právě v těchto chvílích musí zasáhnout odpovědný spotřebitel.“ (Kala, 2009: 79)

2.3.3.3. ROMANTICKÁ ODPOVĚDNOST

Jedná se o nejvíce individualizovanou formu odpovědnosti ze všech (nejen ze zde zmíněných tří, ale i zbylých dvou, jež Kala popisuje). Tento typ přímo vychází ze Sartrova pojetí svobody (ačkoliv svoboda, byť ne sartróvská, je předpokladem pro všechny zmíněné typy odpovědnosti).

Sartróvská svoboda se odvíjí od již zmiňované teze o tom, že existence předchází esenci. V Sartróvě filosofii není prostor pro Boha, ani nic, co by člověka přesahovalo a zároveň dávalo jeho existenci nějaký přesah. Člověk není k ničemu předurčen. Sám si určuje, čím bude (Sartre, 2004). Předmětem této odpovědnosti je zásadní existenciální volba: „jde o volbu toho, kým člověk bude. Tím, že není ničím definován ani předurčen, musí sebe teprve vytvořit – jde o projekt člověka.“ (Kala, 2009: 46). Při odpovědný je člověk jen sobě, ne společenství či něčemu jinému – vzhledem k tomu, že pro Sartra neexistuje nic, co by člověka přesahovalo, neexistuje ani žádná vnější autorita. Tou je může být jen člověk sám sobě.

Romantická odpovědnost má, jak je vidět, cosi společného s odpovědností spotřebitelskou: obě jsou velmi individualizované. Rozdíl je u nich v tom, že zatímco spotřebitelská odpovědnost řeší systémové rozpory pomocí individuálních, biografických řešení (Beck, 2002), romantická odpovědnost je neřeší vůbec.

„V rámci tohoto pojetí spočívá odpovědnost jedince v jeho individuálních volbách. Vychází z osobní sebereflexe jedince, který touží minimalizovat důsledky svého jednání vůči ostatním lidem a přírodě. Necílí přímo ke změně společnosti, ale sebe samého... Jeho jednání by mělo být pro ostatní příkladem hodným následování.“ (Kala, 2009).

⁴⁸ Ilustrativní je Maniatesův příklad toho, jak státní správa hojně podporuje třídění odpadu, čímž opět přenáší odpovědnost za vznik odpadu z výrobce na bedra spotřebitele (tím, že klade důraz na akt likvidace). Efektivním řešením dle Maniatese opětovné využívání obalů. (Maniates, 2001:43)

2.3.4. DŮSLEDKY PRO VÝZKUM

Jak je vidět ze zvolených typů environmentální odpovědnosti, ve výzkumu se snažím zohlednit dvě základní roviny: jednak ryze individuální rovinu toho, co se v anglosaském prostředí nazývá termínem *voluntary simplicity* (Elgin, 1981), v češtině se pro to vžil souhrnný termín ekologická skromnost (Librová, 1994 & 2003). Druhou rovinou je pak odpovědnost jedince, který se vnímá jako součást celku a zodpovídá se ne pouze sobě, ale především celému lidskému společenství.

Z první roviny (tj. rovina romantické odpovědnosti) nevyplývají alespoň primárně žádné společenské, resp. systémové změny. Pokud náhodou ano, je to jen vedlejší produkt, který nebyl záměrem. Ke společenské změně tak v tomto případě dochází jen mimoděčně postupným tichých prorůstáním společenského podhoubí. Druhá rovina (tj. rovina občanské odpovědnosti) naopak společenskou změnu (respektive společenský dopad) předpokládá, bere ji jako neodmyslitelnou součást odpovědného, tj. angažovaného tvůrčího občanského jednání.

Ve zvláštním postavení vůči těmto dvěma rovinám je odpovědnost spotřebitelská. Jak ukazuje Kala (2009), spotřebitelská odpovědnost sice podobně jako odpovědnost občanská společenskou/systémovou změnu předpokládá, nicméně pokouší se o ni ryze individualizovaným způsobem, který je naopak vlastní rovině romantické. Na rozdíl od romantické odpovědnosti předpokládá „diskurzivní společenství spotřebitelů,“ (Kala, 2009) kteří rozhodují o systémové změně prostřednictvím svých individuálních tržních rozhodnutí, nicméně není to společenství hmatatelné, společenství bližních, kteří se střetávají a ovlivňují v reálném čase – je to společenství pouze virtuální. V tom spočívají právě limity tohoto typu odpovědnosti: díky tomu, že se nezakládá na společném jednání, může individuální praktiky a postoje (jejichž vlastností je dlouhodobost – oproti již zmiňované spotřebitelské volbě *ad hoc*) ovlivňovat jen v malé míře.

Ve snaze podtrhnout důležitost provázat své jednání se společenstvím jsem se proto rozhodl tento typ odpovědnosti spolu s odpovědností romantickou vnímat jako dvě strany jedné mince. Nechci je však házet do jednoho pytle – rozdíl mezi nimi, popsán výše, jsou zásadní. Při kvantitativním zkoumání, v němž chybí osobní rovina rozhovorů a přímého kontaktu s respondentem je ovšem zcela nemožné rozhodnout, do jaké míry je například čistě individuální rozhodnutí nejíst maso podmíněné romantickou, tj. osobní odpovědností, nebo zda se jedná o rozhodnutí spotřebitelské, v jehož pozadí je myšlenka „kdybychom to tak dělali všichni, je po problému.“

Z tohoto důvodu oba tyto typy odpovědnosti nahradím termínem *individualizovaná odpovědnost*, ne však proto, že bych mezi ně chtěl klást rovnítko, nýbrž z toho důvodu, že nemám možnost je od sebe v rámci mého výzkumu bohužel jednoznačně odlišit.

Na tomto příkladu se ukazuje ještě jedna věc, a sice že ony tři popsané typy odpovědnosti se navzájem nevylučují, u každého člověka se v té či oné míře vyskytují zároveň. Tento předpoklad je pro můj výzkum zásadní.

Z výše uvedeného nástinu by již mělo být patrné, proč ve své práci neuvádím pro konceptualizaci environmentální odpovědnosti zavedené termíny: v českém prostředí v souvislosti s individuální environmentální odpovědností nejčastěji hovoří o dobrovolné, respektive záměrné skromnosti (Librová, 2003) potažmo výběrové náročnosti (Kohák, 1998: 82). Je přitom charakteristické, že všechny tyto termíny spadají do dimenze odpovědnosti romantické, případně spotřebitelské, přičemž rovina občanské odpovědnosti není v poli jejich zájmu. Vzhledem k bourdieuvské povaze výzkumu však chci popsat environmentální odpovědnost v její totalitě, přičemž zaměřit se pouze na její nejvíce individualizované aspekty by právě bylo z pohledu Bourdieuho redukcionistické: zkoumám-li environmentální odpovědnost absolventů environmentálního oboru, pak se v kontextu jejich VŠ studia (coby pole) musím zajímat i o to, zda má jejich osobní environmentální odpovědnost nějaký společenský přesah.

Zdůrazňuji zde však ono „z pohledu Bourdieuho“ – kultovní trilogii Hany Librové nepokládám za redukcionistickou. Jedná se o autorčin výzkumný záměr soustředit se na osobní dimenzi environmentální odpovědnosti, přičemž je to volba plně reflektovaná (Librová, 2003: 13). Navíc je to vše vyvedené ve formě mimořádně osobně zúčastněné, což jsou naopak atributy, které bourdieuvskému typu bádání scházejí.⁴⁹

2.3.5. KVANTIFIKACE ENVIRONMENTÁLNÍ ODPOVĚDNOSTI

Díky této koncepci jsem nyní mohl odpovědi respondentů, týkající se environmentální odpovědnosti, roztřídit do dvou skupin: první se týkala ryze individualizované odpovědnosti (tj odpovědnosti spotřebitelské, případně romantické), druhá odpovědnosti občanské. Následně se však ukázalo, že jednotlivé otázky z dotazníku jsou natolik dílčí, že s nimi pro účely identifikace habitů nelze pracovat pouze jednotlivě.

⁴⁹ V tomto smyslu v přímém porovnání s Librovou Bourdieu se svým požadavkem na „totální vědu“ místy připomíná Nietzscheova „chladného démona poznání.“ (Nietzsche, 2005)

Rozhodl jsem se nakonec pokusit se environmentální odpovědnost respondentů kvantifikovat. Cílem této snahy přitom nebylo získat absolutní čísla (jejichž hodnota je sama o sobě bezcenná), nýbrž jen nástroj, jakým bych mohl respondenty mezi sebou porovnat.

Způsob, jakým jsem postupoval při kvantifikaci odpovědí na jednotlivé dílčí otázky, se odvíjel od četnosti odpovědí představených v předchozí kapitole. To znamená, že jsem pro každou možnou odpověď na danou otázku určil počet bodů, které se navzájem sčítaly a odečítaly. Kompletní způsob bodování je doložen v elektronické příloze, zde je z důvodu zachování plynulosti textu a snahy nestrhnout pozornost k číslům, o nichž tento proces není, nebudu rozvádět. Podobně se zde zcela záměrně vyhýbám jakémukoliv uvádění výsledných kvantifikovaných hodnot, a to ve snaze podtrhnout, že samotná hodnota čísel zde není důležitá. Konkrétní výsledky hodnocení je možné ve zmiňované příloze dohledat rovněž.

Výsledky ukázaly několik věcí – zaprvé, že míra občanské odpovědnosti se u většiny respondentů vůči míře individualizované odpovědnosti značně liší. Míru zde neporovnávám v absolutních číslech, jak již bylo zmíněno, ale jen v porovnání s ostatními respondenty. To konkrétně znamená, že respondenti, kteří měli skóre občanské odpovědnosti výrazně vyšší než medián, měli často skóre spotřebitelské odpovědnosti spíše pouze průměrné, či dokonce mírně podprůměrné. Dalé se ukázalo, že respondenti, kteří nikdy nezkusili práci v oboru (tzn. hodnocení profesního uplatnění získali 0 bodů) zároveň měli zpravidla (celkem v 70 % případů) i výrazně podprůměrnou celkovou občanskou odpovědnost.⁵⁰

Na základě těchto zjištění jsem se tedy rozhodl porovnat vzájemně občanskou a individualizovanou odpovědnost respondentů graficky. Výsledkem je křížový graf č. 36,

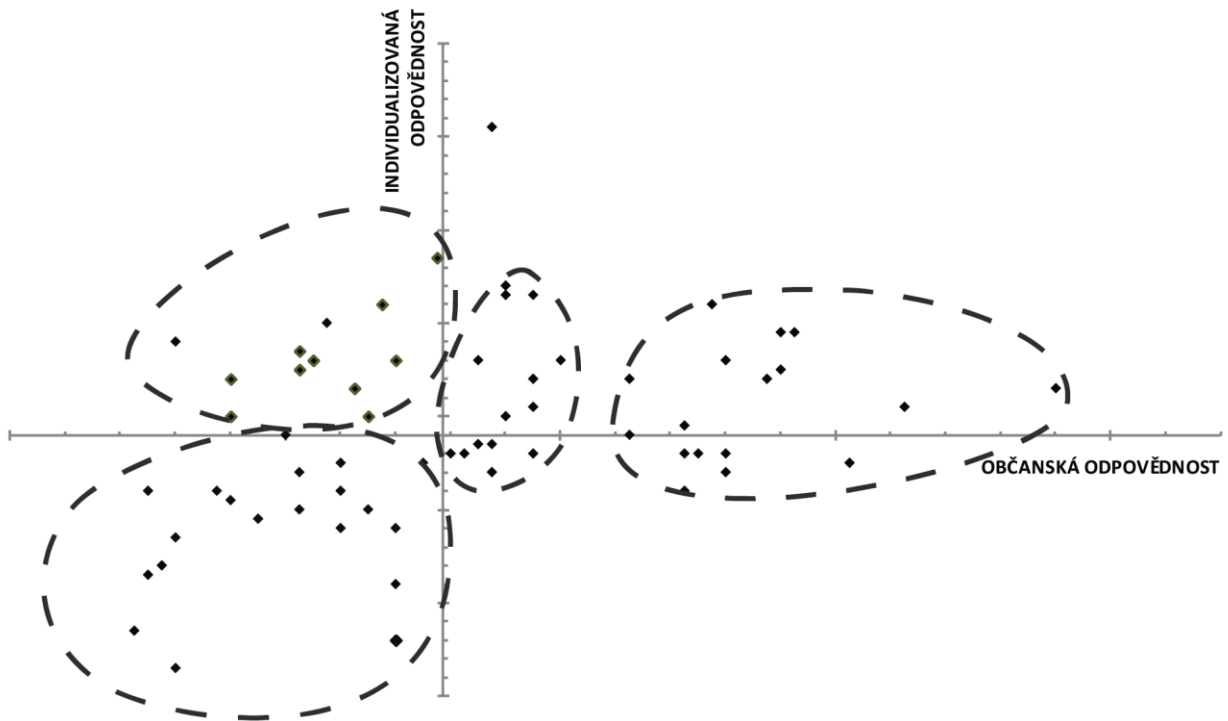
⁵⁰ Pro detailnější přehled bodování viz příloha. Zde jen uvedu, že body za profesní uplatnění jsem počítal do celkového skóre občanské odpovědnosti, nicméně vzhledem k tomu, že pracovní uplatnění nezáleží pouze na vlastní vůli se v daném odvětví uplatnit, ale i na mnoha jiných faktorech, které člověk neovlivní, jsem práci bodoval jen symbolickým počtem bodů (zlomky 1 bodu), tak, aby respondenty kteří se v oboru uplatnili, bylo možné odlišit, ale zároveň aby jim jejich uplatnění neposunulo na škále občanské odpovědnosti od zbytku respondentů o mnoho dále. Důvodem pro tento postup byl i předpoklad, že to, že člověk dělá tu či onu práci, nemusí ještě znamenat, že ji dělá z jakéhosi vnitřního pocitu odpovědnosti či snahy svět měnit k lepšímu.

na němž jednu osu tvoří občanská odpovědnost a druhou odpovědnost individualizovaná (romantická/spotřebitelská). Obě osy se přitom protínají v mediánech.⁵¹

Toto grafické zobrazení mi umožnilo mezi respondenty identifikovat čtyři skupiny lidí (na grafu znázorněné šrafovanými čarami), jejichž rysem byla podobná míra environmentální odpovědnosti (tj. mix oněch dvou) v porovnání se zbytkem respondentů.

První skupinu tvoří respondenti, kteří se nacházejí v prvním kvartálu grafu, což znamená, že mají nadprůměrnou individualizovanou odpovědnost, ale podprůměrnou odpovědnost občanskou. Druhou skupinou jsou respondenti, kteří mají podprůměrnou jak občanskou, tak individualizovanou odpovědnost. Tito se tedy nacházejí ve druhém kvartálu. Třetí skupina jsou lidé, kteří se nacházejí zhruba uprostřed grafu, individualizovanou odpovědnost mají značně různorodou, spojuje je však mírně nadprůměrná odpovědnost občanská. Poslední skupinou jsou ti, kteří mají výrazně nadprůměrnou občanskou odpovědnost, přičemž i u nich se míra individualizované odpovědnosti hodně liší.

⁵¹ Medián jsem místo aritmetického průměru zvolil z toho důvodu, neboť se zde vyskytují značné extrémy. Mezi těmi, kteří v hodnocení vyšli jako nejangažovanější, resp. nejuvědomělejší, a mezi zbytkem, je velká mezera. Z toho důvodu jsou také průměry o kus vyšší - průměr občanské odpovědnosti je 5,3, zatímco medián je 4,8. Podobně u individualizované odpovědnosti je průměr 8,75 a medián 8. Šlo mi zkrátka o to rozdělit respondenty na dvě stejně početné části, kde jedna se nachází nad osou a druhá pod osou.



Graf č. 19: Prvotní / pracovní identifikace skupin dle environmentální odpovědnosti

Následně jsem tedy pracoval s těmito čtyřmi skupinami odděleně – v tuto chvíli již bylo o mnoho jednodušší hledat mezi jednotlivými respondenty shodné atributy, které by v kombinaci s podobnou environmentální odpovědností mohly vypovídat o určitém typu habitusu. Tyto skupiny jsem však bral pouze jako pracovní, jejich smyslem bylo usnadnit mi práci s daty, ne předem rozhodnout, že tyto pozice v grafu předurčují určitý habitus a následně se snažit najít pro to v datech oporu – to by byl postup převrácený na ruby zcela proti duchu bourdieuovského zkoumání (znamenalo by to, že jsem si vytvořil umělou strukturu, do níž se respondenty snažím dosazovat).

2.3.5.1. ÚSKALÍ ZVOLENÉHO POSTUPU

Ještě než představím výsledky tohoto procesu, tedy identifikované kontury habitů, je nutné zmínit jeho limity a úskalí. Nejprve zmíním problémy vzniknuvší při samotném udělování bodů, které po stanovení pravidel již probíhá plošně: Tento problém lze shrnout příslovím „když dva dělají totéž, není to totéž.“ To znamená, že samotný fakt, že někdo třídí odpad, nebo že například při nákupu zboží hledí na jeho energetickou náročnost, ještě neznámá, že tak činí kvůli tomu, že mu tak velí jeho environmentální odpovědnost. Důvodem může být prostá snaha ušetřit vlastní kapse. Z toho důvodu nelze brát samotné udělení bodového hodnocení jako finální krok. Musí pak ještě následovat individuální kontrola dotazníků, kdy zjišťujeme, zda svými postoji a jednotlivými odpověďmi vsutku vykazují to, co se z udělených bodů zdá. Díky této kontrole jsem odhalil 2 případy, v nichž bodování bylo zavádějící:

Prvním případem byl respondent, který v otázce po pravidelných občanských aktivitách uvedl, že chodí k volbám. V celém vzorku byl ovšem jediný, kdo v této otázce odpověděl takto. My nicméně víme, že k volbám chodí valná většina respondentů (u Jokešové to bylo 94 %). To znamená, že by byla chyba danému respondentovi body za takovou odpověď přičíst.

Druhým příkladem je pak respondent, který v sémantickém diferenciatu výrazně upřednostnil biokvalitu potravin před jejich cenou. V jeho případě se však nemohlo jednat o volbu na základě zvažování environmentálních pro a proti, nýbrž o čistý konzum – dotyčný totiž u všech ostatních otázek na konzumní vzorce vykázal vysokou míru ignorance vůči environmentálním problémům. Výhradně preferoval značku, design, upřednostnil nové výrobky (dokonce si jako téměř jediný z celého vzorku pořídil auto přímo v autosalonu). Proto je důvodné domnívat se, že při volbě mezi biopotraviny a levnými potravinami volí první z důvodu kvality, čímž dbá spíše na sebe, než že by při tom zohledňoval environmentální dopady této volby. Dotyčnému respondentovi bylo tedy za tuto otázku započteno 0 bodů.

Další úskalí tohoto postupu jsou již obecnějšího, o to ale zásadnějšího rázu: Předně grafické znázornění svádí k tomu, abychom pozice brali absolutně. To by byla chyba. V žádném případě je nelze považovat za jakýsi srovnávací žebříček, hitparádu nebo soutěž o miss environmentální odpovědnosti. Jeho smysl je pouze orientační – zakládá se na jednorázových odpovědích respondentů, ne na jejich přímém a dlouhodobém pozorování, je tedy možné, že jejich reálná pozice se může do určité míry lišit. Jednak se

může lišit s ohledem na danou situaci, neboť míra sledovaných aktivit v různých životních epizodách může kolísat, zároveň se může lišit díky tomu, že respondenti v dotazníku mohli mít tendenci si přilepšit, nebo se oproti jiným případně hodnotit příliš přísně.

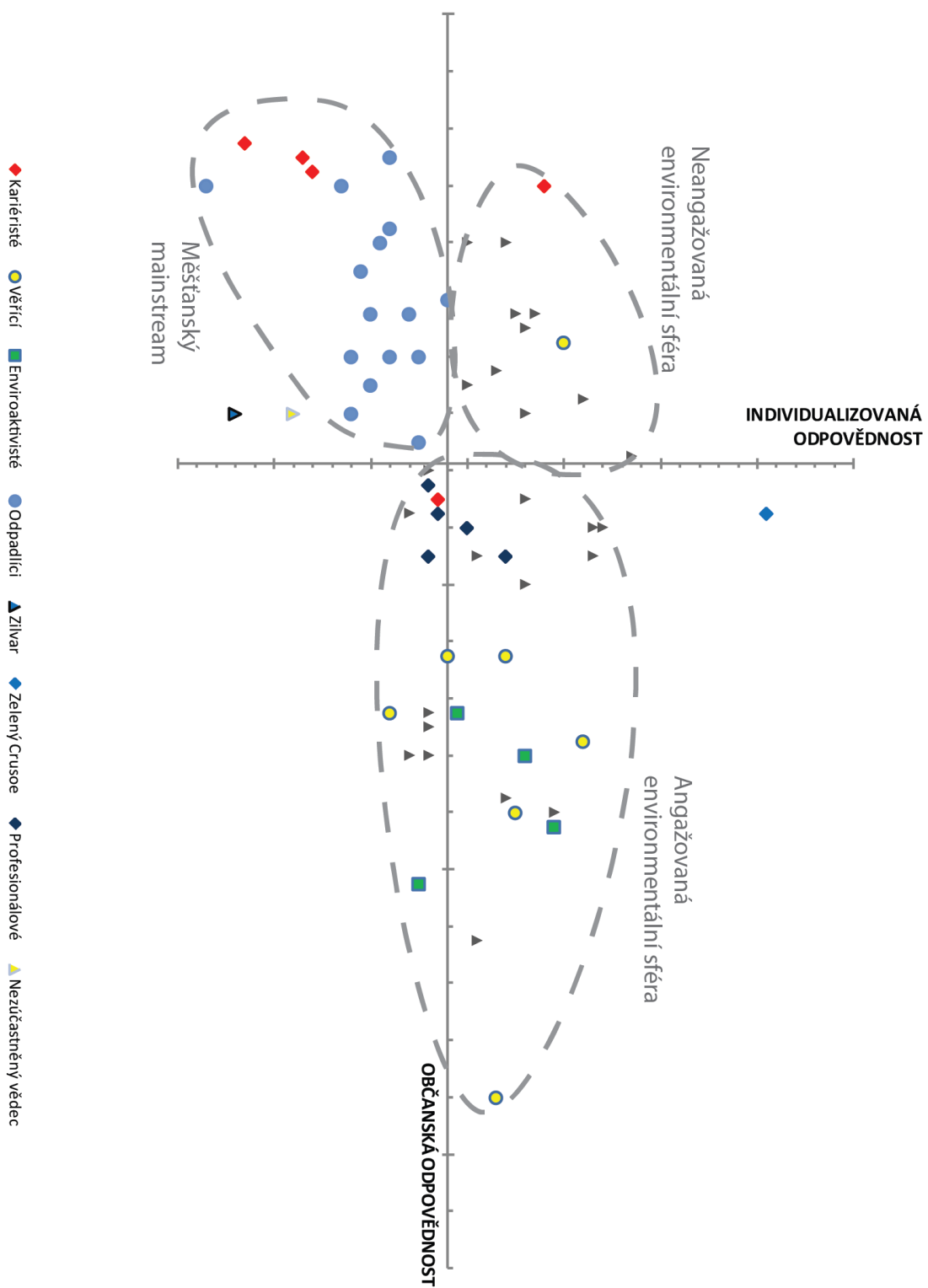
Dalším úskalím je situovanost dat. Je důvodné se domnívat, že pokud bychom dotazník respondentům dali vyplnit s odstupem času znovu, jejich odpovědi se mohou lišit.

Konečně posledním problémem je, že se jedná o poněkud zkratkovitou metodu. Nelze si myslet, že na základě několika málo otázek zjistíme něčí odpovědnost. Nicméně omluvou na tyto výtky právě je, že toto ani nebyl cíl – jedná se pouze o pomůcku, jakou se snažíme přibližně zjistit pozice respondentů v rámci pole SKE a primární kontury jejich habitů. Je to pouze brána k dalšímu zkoumání.

2.3.6. RODÍCÍ SE KONTURY HABITŮ

Rozdělení do výše uvedených čtyř skupin mi tedy usnadnilo práci – měl jsem díky němu pohromadě respondenty, kteří když už nic jiného, měli alespoň podobnou environmentální odpovědnost. Nyní bylo ještě třeba prozkoumat, zda se v těchto skupinách nevyskytují jedinci, kteří mají ještě další společné rysy. Nakonec se ukázalo, že ano. Postupně se mi podařilo identifikovat osm specifických habitů. Dále, díky tomu, že se mi zkoumané pole konečně začalo vyjevovat rozlišeně, jsem prvotní členění na čtyři pracovní skupiny opustil – identifikované habitusy totiž do původních skupin místy nezapadaly, respektive vyskytovaly se i v jiných částech grafu. Ve výsledku se ukázalo, že bude nejvhodnější zkoumané pole rozdělit na tři části: angažovanou environmentální sféru, neangažovanou environmentální sféru a měšťanský mainstream. Identifikované specifické habitusy přitom v drtivé většině zapadají vždy do jedné z těchto skupin a charakterizují přitom podskupinu lidí, kteří se zbytkem skupiny sdílí její hlavní charakteristiky, kromě toho je však spojuje ještě něco dalšího. Zároveň se ale nepovedlo identifikovat habitusy u všech respondentů: tito se nacházejí v rámci jedné ze tří identifikovaných skupin a sdílí její základní charakteristiky, nicméně nepovedlo se u nich nalézt specifičtější kontury, které by je v rámci dané skupiny dále odlišily.

Výslednou podobu zkoumaného pole zobrazuje graf č. 20. V dalším textu popíšu identifikované habitusy a skupiny habitů. Text je pro snazší orientaci strukturován jako seznam, v němž je vždy nejprve popsána nadřazená skupina habitů (v grafu šrafované bubliny) a následně pak konkrétní habitusy, které se v ní nacházejí.



Graf č. 20: Identifikované habity a skupiny respondentů

2.3.6.1. ANGAŽOVANÁ ENVIRONMENTÁLNÍ SFÉRA

Jsou to lidé, kteří se dlouhodobě nějakým způsobem ve větší či menší míře angažují ve veřejném prostoru. Často jsou členy environmentálních organizací, sdružení apod. Valná většina z nich pracuje v oboru (v neziskových organizacích, ve státní správě, ochraně přírody atp.). Naprostá většina z nich také uvedla, že se během studia dostali do konfliktu se svým okolím kvůli environmentální tematice.

Enviroaktivisté

Drobná skupina čtyř respondentů, které spojuje aktivismus. Tři z nich se angažují v současnosti (Limity jsme my, Klinika), jeden v minulosti (blokáda kácení stromů na Šumavě). Dále je spojuje alternativní myšlení, nekonformita (často i co se týče stylu oblékání, účesu apod.), hledání systémových řešení. Až na ojedinělé výjimky všichni v sémantickém diferenciálu hodnot silně upřednostnili volnost, smysluplnou práci, kosmopolitismus, vlastní hlavu, diskuzi a soudržnost. Také tři z nich uvedli, že ideální bydlení si představují stranou od města, v přírodě, z přírodních materiálů. Čtvrtý tuto otázku nevyplnil.

Možná trochu překvapivě na rozdíl od ostatních habitů v této oblasti grafu enviroaktivisté neoznačovali mezi oblíbenými aktivitami v dětství „pobyt přírodě“ – preferovali je až jako třetí možnost, pokud vůbec. Toto mají společné s profesionály (viz níže).

S tím souvisí i další překvapivá charakteristika. U lidí, kteří mají vyhraněné názory a nebojí se je snažit prosadit ve veřejném prostoru, by člověk čekal značnou konzistenci v jejich životním vývoji. Namísto toho se však zdá, že ani jeden z těchto respondentů neměl při svém směřování do environmentální sféry vyšlapanou cestu, případně že v jejich životě nastal podle všeho nějaký zvrat. Jeden z respondentů uvedl (v osobním rozhovoru), že se před SKE věnoval úplně jiným věcem (práce v IT), občansky se neangažoval a k aktivismu se dostal postupně až po SKE. Další respondent z této skupiny zase popisuje, že díky svému aktivismu na čas vyhořel a ze sféry environmentálního aktivismu se na čas stáhl.

Nejpreferovanější činnost v dospívání je u těchto respondentů četba (100% jako aktivita č. 1). Na to, že jsou jen čtyři, uvedli dohromady pestré a bohaté množství titulů, což je také docela odlišuje od ostatních skupin, kde se nachází často tituly bestsellerové, notoricky známé, a často se opakující.

Věřící

Toto byla jedna z oněch dvou skupin, které si mi podařilo identifikovat už před prvním sestavením křížového grafu. Všichni tito respondenti – až na jednoho – se vyskytují v oblasti angažované environmentální sféry, ten jediný v oblasti environmentální sféry neangažované. Spojuje je dohromady to, že na rozdíl od ostatních respondentů uvedli, že chodí do kostela a zároveň byli v dětství ve většině případů členy církevních organizací (ať už církví, či mládežnických církevních organizací). Drtivá většina z nich pochází z malých měst či obcí (naopak většina z celkového počtu respondentů pochází z velkých měst).

Profesionálové

Všichni tito respondenti se nacházejí zhruba ve středu grafu. Jsou to představitelé profesionalizované neziskové sféry, případně bývalí aktivisté, kteří neziskový aktivistický kabát převlékli za úřednické sako. Těmto respondentům je vlastní profesionální přístup, odměřenost, někdy i nezúčastněnost – prostě to moc neprožívají. Dva z nich jsou úřednické myši (termín, kterým sám sebe jeden z nich popisuje), dělají sice práci v oboru, ale takovou, v níž nemohou nic téměř změnit, je to nezáživné, ale stejně v tom pokračují. Další působí v jako odborníci v neziskových organizacích, které poskytují profesionální služby ať už prostřednictvím grantů, nebo zakázek. Ani jeden z těchto respondentů neuvedl, že by se v době studia na SKE dostal s někým ze svého okolí do konfliktu kvůli environmentální tematice – to je jasně odlišuje od zbytku celé skupiny. Všichni tito respondenti jsou zároveň starší ročníky – nejmladší z nich se narodil roku 1983.

Uprostřed respondentů s tímto habitem se na grafu nachází ještě jeden respondent, který habituálně spadá mezi kariéristy (viz níže), s nimiž jej spojuje silná hodnotová inklinace ke kariéře a výdělku. Nicméně řadím jej mezi profesionály, neboť k nim jasně spadá praktikami a jednáním – platí pro něho všechny výše uvedené charakteristiky.

2.3.6.2. NEANGAŽOVANÁ ENVIRONMENTÁLNÍ SFÉRA

Všichni tihle respondenti se nachází v prvním kvartálu grafu, tedy je pro ně charakteristická nadprůměrná individualizovaná odpovědnost, ale podprůměrná odpovědnost občanská. Až na ojedinělé výjimky se občansky neangažují, nejsou ani členy spolků, sdružení či organizací. Naprostá většina z nich však pracuje v oboru. Většinou pocházejí z menších měst a obcí, kde bydleli v rodinných domech v osobním vlastnictví. Drtivá většina z nich (až na dva) jsou mladší ročníky – 1985 a výše.

Jako nejoblíbenější činnost v dětství jednoznačně volili pobyt v přírodě (ze 100%, většinou jako aktivitu č. 2). Dále se to různí. Četba nepatří mezi zvláště preferované činnosti (na rozdíl od angažované environmentální sféry). Tomu také odpovídá výběr oblíbených knih a filmů – zmiňují výhradně mainstreamové bestsellery – typicky Pán Prstenů, Harry Potter či Prachetovy knihy, případně světová klasika povinná ve školních škamnách.

Drtivá většina z nich sní o nekompromisním přírodním bydlení (tj. na vsi, bez požadavku na blízkost města) a zároveň drtivá většina takto nebydlí (až na jednoho všichni velkoměsto).

Zároveň do této sféry patří i jeden respondent, který má zároveň i habitus věřícího a jeden respondent, který z hlediska vyznávaných hodnot patří ke kariéristům.

2.3.6.3. MĚŠŤANSKÝ MAINSTREAM

Skupina lidí, kteří mají podprůměrnou jak občanskou angažovanost, tak uvědomělou skromnost. SKE je v praktickém ohledu příliš neovlivnila - „naučila je sice často přemýšlet o světě,“ jak uvádí většina z nich, ale prakticky se to nijak neprojevílo. Občanského života se téměř neúčastní, v drtivé většině nejsou ani členy spolků či organizací.

Odpadlíci

Více jak polovina z této skupiny si za studia vyzkoušela práci v oboru, nicméně jen 2 z celkových patnácti v současnosti v oboru pracují (a sice jako úředníci ve státní správě). Většina z nich se tedy v oboru evidentně ujmout mohla, pokud by chtěli. Nicméně dle odpovědí na otázku „které zaměstnání bylo nejlepší a proč,“ v níž většina uvedla zaměstnání mimo obor a důvody, které nesouvisí s náplní a smyslem práce (např.

kolektiv, plat, nezávislost...), lze soudit, že pro ně uplatnění v oboru nebylo důležité. Převládají zde úřednické a kancelářské pozice. Tomu se vymykají jen 3 respondenti: lékař, živnostník v oblasti realit a asistent produkce.

Jen pětina z nich sní o bydlení mimo město, v rodinném domě na okraji malého města a pouze u jeden zmiňuje bydlení selského typu („stodola, krávy, chlév“). Ostatní buď nespecifikují místo, ale pouze vlastnosti (typicky praktický, útulný, prostorný), nebo zmiňují konkrétní typ bydlení, v němž hraje hlavní roli styl a design („vila na Hanspaulce se zachovalými prvky“, „moderní rodinný dům“, atd.).

Pokud jde o aktivity v dětství – pobyt v přírodě není v této skupině bezkonkurenčně nejpreferovanější činností. Téměř polovina respondentů jej neoznačila vůbec a jen ca 20 % jej označilo jako aktivitu č. 1. Naproti tomu nejpreferovanější aktivitou z hlediska preferencí je četba. Pokud bychom to však měřili bez ohledu na označení priorit, pak by bylo jednoznačně nejoblíbenější sledování filmů (65 % respondentů). To neplatí pro žádnou jinou identifikovanou skupinu.

V mládí polovina z nich chodila do skauta, junáka nebo pionýra (v tom si jsou podobní s neangažovanými zelenými, u nichž skaut, pionýr byl mnohem častější než u angažovaných zelených. V době studia ale z nich byli členy nějakého (jakéhokoliv) spolku už jen 3 (tj. 21 %).

Kariéristé

Jedná se o tři respondenty,⁵² kteří na rozdíl od zbytku preferují silně výdělek před smysluplnou prací a kariéru před rodinou, a zároveň se všichni tři umístili ve druhém kvartálu grafu.

Na rozdíl od valné většiny respondentů bylo jejich rodičům svorně jedno, že šli na SKE, v jednom případě dokonce chtěli, aby dotyčný šel na jinou školu, a sice buď na architekturu, nebo na práva. Jeden respondent dále označil jako důvod pro výběr školy, že je nenáročná a lze při ní pracovat, druhý, že se mu tam hodilo téma bakalářské práce.

Všichni tito respondenti uvedli, že je SKE naučilo přemýšlet o světě. Ani ovšem jeden neoznačil, že by mu však dalo důležité odborné vědomosti. To patrně odpovídá i jejich uplatnění – nikdo z nich nikdy nepracoval v oboru, ani o to zjevně neusiloval.

⁵² Nepočítáme-li již zmíněné dva, kteří však spíše patří jinam. Pro zachování transparentnosti jsem je však explicitně zmínil a v grafu označil štítkem kariéristů, nicméně je zjevné, že spíše patří do těch skupin, ke kterým mají na grafu blíže.

Všichni inklinovali k pracím v komerční sféře, kde pracovali již za školy. Jako důvod preference daného zaměstnání označují finanční ohodnocení, nezávislost, svobodu, případně osobní růst (tenisový a sportovní manažer: „nepovažuji ani jedno za nejlepší – každé mě posunulo a bylo přínosné“).

Nikdo z nich se nikdy nikde neangažoval. V dospívání nebyli kromě různých dětských kroužků ani členy nějaké mládežnické organizace. Všichni bydlí ve velkoměstě v bytech, a pokud jde o sny o ideálním bydlení, moc se nerozepisují, ani je nepopisují v konkrétních rysech: „nesmí to být mimo město či daleko od civilizace,“ musí to být „vlastní bydlení, ale ne na hypotéku,“ „nemám jasnou představu.“

Zdá se, že na rozdíl od odpadlíků nebyl nikdo z nich členem nějakého stálého kolektivu (odpadlíci často alespoň skaut, či zmiňují setkávání s přáteli, kolektivní hry jako Dračí doupě).

Naopak odpadlíkům se podobají v konfliktech s okolím kvůli environmentální tematice. V celé skupině zmínil nějaký konflikt, a to spíše jen úsměvný, nikterak vážný ani niterný, pouze jeden respondent: „jsem jediná, kdo v kanceláři třídí odpad a terorizuji tím ostatní.☺“ Ostatní konflikty neuvádějí.

2.3.6.4. SOLITÉŘI

Tito respondenti se všichni značně odlišují od zbytku vzorku, takže do žádné ze skupin nezapadají. Právě díky tomu, že se od zbytku pole tolik odlišují, mohou mu každý svým způsobem poskytnout zrcadlo.

Nezúčastněný vědec

Jedná se o respondenta, který se jako jediný v současnosti živí výhradně vědeckou činností v oboru. Občansky se neangažuje a environmentální skromnost také příliš neřeší. Svou preferovanou práci hodnotí lakonicky: „věda – zajímavé.“ Mezi jeho oblíbené aktivity v dětství patřily výtvarné práce, filmy kamarádi, přírodu nezmínil vůbec. V otázce „Co jste díky SKE začali / přestali dělat?“ uvedl do kolonky „jiné“: „Začal jsem se více zajímat o ŽP.“ Jinou, praktickou změnu (na niž byla otázka směřována a většina respondentů ji tak pochopila) nezmiňuje.

Celkově vytváří obraz badatele – nezúčastněného pozorovatele, uzavřeného ve svém světě, který se zaujetím zkoumá, ale spíše pro poznání samotné než pro to, aby

poznání prospělo životu (Nietzsche, 2005). Ve své profesi rozkrývá dopady lidské činnosti na životní prostředí, ale tíha environmentální krize na něho přes optiku jeho badatelského mikroskopu – alespoň zdánlivě – nedoléhá. V tomto typu vědeckého neúčastněného zápalu je cítit odtažitý chlad a jistá požívačnost, která je věda často svádí. Přesto – jak je vidět na zbytku pole – tento způsob bádání v environmentální sféře ojedinělý.

Zelený Crusoe

Jedná se o v grafu osamoceného respondenta, který se od zbytku odlišuje extrémně vysokou individualizovanou odpovědností (získal skoro maximální možný počet bodů, to znamená, že skoro všude volil extrémy). Na ose občanské odpovědnosti se v porovnání se zbytkem řadí k průměru. Povoláním je steward v letadle (dává mu „svobodu, nezávislost, zábavu a poznání“) – další věc, kterou se odlišuje od zbytku a zároveň poněkud příkře v rozporu s jeho jinak vysokou záměrnou skromností. Je to zjevně výrazná osobnost, která zároveň působí osamoceně – ať už tím, že se jí nikdo co do individualizované odpovědnosti nevyrovná, či tím, že se na rozdíl od většiny respondentů v této skupině nikdy nezapojovala do žádných občanských environmentálních aktivit ani do sdružení, spolků, apod.

Nabízí se zde i hypotéza, že jeho proklamovaná extrémní individualizovaná odpovědnost, kterou zároveň nedokládá žádnými praktikami (kromě deklarací týkajících se spotřebitelské odpovědnosti), ani ji nemá spojenou s žádným kolektivem, může být určitou pózou, spíše než že by byla hlubokým názorovým přesvědčením.

Pokud by to byla pravda, bylo by možno zde spatřovat určitou podobnost mezi tímto respondentem a respondenty z opačné strany grafu, kteří žijí podle všeho hodně individualizovaný městský život, krom toho často řeší hodně design a styl (jak ukazují jejich odpovědi o vysněném bydlení a odpovědi na otázky po individualizované environmentální odpovědnosti). Pokud by to byla pravda, byl by to důkaz toho, že protiklady k sobě mají často blíže nežli k ostatním částem spektra.

Ať už to tak je, či není, v každém případě je tento respondent více než kdo jiný ukázkovým příkladem individualizované spotřebitelské odpovědnosti ve smyslu již zmiňovaného Maniatese (2001) a Becka (2002). Jeho pozice nastavuje zrcadlo v tom smyslu, že se na něm plně projevuje obecná tendence lidí v dnešní individualizované společnosti tíhnout k uzavírání se do svého osobního světa a ve společnosti se příliš neangažovat. Kromě toho ukazuje na Damoklův meč environmentálního hnutí: pokud by převládla individualizovaná odpovědnost nad odpovědností občanskou, mohlo by to

znamenat jeho naprosté rozmělnění (v souvislosti s tím je přítom příznačná trosečnická pozice tohoto respondenta v grafu – na rozdíl od ostatních je zde zcela osamocen).

Zilvar

Tento respondent se od zbytku vzorku odlišuje zcela nejvíce. Sám sebe (jako jediný) postavil do pozice outsidera. V otázce „co Vám dalo SKE?“ uvedl: „Pochopil jsem, kam všude nepatřím (např. na universitu)“, a dále v otázce „co jste začali díky SKE dělat?“ odpovídá ostrou kritikou prostředí katedry: „Začal jsem cítit silný odpor a skepsi vůči akademickému prostředí a lidem, kteří v něm působí - elitáři, sebehoniči a uctívači, sběratelé kulturního kapitálu a kádrováci převlečení do liberálního hávu, atd.“

Působí jako solitér – samorost, který je v konfliktu se světem. V dospívání jako jeden z mála uvádí problémy ve škole kvůli drogám a alkoholu. Zmiňuje též vážnější kázeňské prohřešky: „osobní inzultace učitele.“

Jako jediný respondent zároveň pochází z čistě dělnického prostředí – oba jeho rodiče zastávali profese s nízkou kvalifikací. Sám sebe označuje za komunistu. Ilustrativní je také jeho oblíbená literární postava, po níž jsem ho pojmenoval – Zilvar z chudobince – enfant terrible ze společenské periferie.

Je to silná osobnost, která má svůj názor a nebojí se ho říkat nahlas. Pravidelně se účastní demonstrací a dle svých slov se často dostával do střetu s okolím kvůli názorům, které zároveň souvisely i se studiem SKE – takto vyhroceně to nepopsal žádný respondent: „často – ohledně globální změny klimatu (zda ano /ne). Dál kapitalismus a jeho strukturální totalitní povaha - většina lidí to nevidí a pokud to vidí, tvrdí, že je to normální.“ Zmiňuje i konkrétní lidi (na rozdíl od ostatních respondentů, kteří v popisu zůstávají spíše vágní): „např. s otcem, šéfem v práci, spolubydlíci, bývalými spolužáky tam někde u piva - obecně s lidmi s opačným politickým přesvědčením. (jsem komunist).“

Nezmiňuje členství v žádné organizaci, zároveň ale není „vyděděncem,“ který by neměl kamarády či partu (jako Zilvar): „Do skauta mě nevzali, protože jsem "neuměl stromy". Tak jsme si založili vlastní sídlištní gang - hráli jsme hokej, stavěli bunkry a lanovky. Později - ve třinácti - už jsme hráli punk, chlastali a kouřili.“

Zilvar a Zelený Crusoe jsou naprosté protiklady. Přesto – nebo možná právě proto – oba nastavují (zejména environmentalistickému) zbytku pole zrcadlo, které skýtá podobný obraz. Zilvar je typ člověka, který se do systému – kvůli svému radikálnímu

myšlení a nevoli podřídít se řádu – nikdy nezačlenil. Za zeleného či environmentalistu ho označit sice nelze (sám se za něj ani nepovažuje), přesto je svým myšlením radikálnější než valná většina respondentů. Ať jsou jeho názory jakékoliv, podstatné na nich pro nás je, že řeší systémové otázky a snaží se ve svých úvahách dotknout samotné podstaty environmentální krize. Tím právě – stejně a přitom jinak než Zelený Crusoe – ukazuje na to, co environmentalistům nesmí chybět: neustálá snaha hledat, řešit a upozorňovat na samotné kořeny environmentálních problémů.

3. INTERMEZZO

3.1. TROJÍ POJETÍ REFLEXIVITY PIERRA BOURDIEU

Tuto kapitolu jsem se rozhodl umístit až na konec práce a ne do teoretické části, jednak protože reflexivita v podání Pierra Bourdieuho není žádnou teoretickou finesou, která se odehrává především na papíře. Dále proto, že musí prostupovat celý výzkum průběžně, ne jen jeho část. Některé aspekty práce přitom nebylo vhodné kvůli plynutí textu rozebírat dopředu. Zároveň však uznávám, že v porovnání s Bourdieum působí tato konstelace značně školsky, neboť Bourdieu reflexivitu do svých prací vkomponovával jako místy těžko postřehnutelnou niť, která prostupuje celým dílem. (Bourdieu & Wacquant, 1992: 36)

Reflexivita, která je tedy nedílnou metodologickou součástí bourdieuovského výzkumu, se výrazně odlišuje od tradiční etnografické reflexivity, a to tím, že není „egocentrickým osobním podnikem osamělého akademika,“ který hraničí s egoismem (Bourdieu & Wacquant, 1992). Reflexivita v podání Bourdieuho vždy cílí především na sociologické pole výzkumníka, ne na něho samého.

V praxi lze Bourdieho pojetí reflexivity rozdělit na tři části, které jsou vzájemně propojené. Zaprvé, na epistemologickou reflexi výzkumníkova vlastního habitu v rámci akademického pole, které jej formuje k určitému způsobu zkoumání a vidění světa. Výzkumník by se měl snažit „identifikovat osobní dispozice a zájmy, které prostupují jeho koncepci, výběr výzkumných témat a metody.“ (Swartz, 1997: 271). Zadruhé by měl výzkumník podrobit reflexi akademické pole, z něhož vychází. Zatřetí by měl podrobit reflexi samotný způsob poznávání.

3.1.1. REFLEXE HABITU VÝZKUMNÍKA

Pokud jde o reflexi vlastního habitu výzkumníka, Bourdieu se snažil většinou⁵³ zachovat neochvějnou diskrétnost a nevyzrazovat na sebe osobní záležitosti (Bourdieu & Wacquant, 1992: 203). Zde se od Bourdieuho přístupu musím mírně odchýlit, a sice z toho důvodu, že jsem sám součástí pole, jež zkoumám, přičemž můj habitus, s nímž jsem na SKE přišel, podnítil vznik této práce.

Při volbě magisterského oboru jsem zvažoval krom SKE ještě jiný obor na FHS, který byl pro mne lákavější volbou z toho důvodu, že jsem se jím zabýval už na bakaláři a jeho katedru tvořili převážně lidé, kteří mě formovali v průběhu mého bakalářského studia na FHS. Také valná část z mých kamarádů zvolila tento obor. Pro studium SKE jsem se ale nakonec rozhodl z toho důvodu, protože jsem chtěl studovat něco s praktickým přesahem. Environmentální tematika mne zajímala, ale stejně jako většina respondentů jsem neměl nikterak hluboké oborové znalosti. Zároveň jsem se nikdy neúčastnil žádných environmentalistických aktivit a ani osobní environmentální odpovědnost jsem nijak zvlášť moc neřešil. Měl jsem proto obavy, že mezi studenty SKE nezapadnu, neboť studiu environmentalistiky se přeci věnují „environmentalisté“ tj. zelení, environmentálně angažovaní a uvědomělí radikálové (v nejlepším slova smyslu). Místo toho jsem však s překvapením zjistil, že většina lidí z našeho ročníku je na tom podobně jako já. Začala mne proto zajímat architektura sociálního pole SKE a moje pozice v něm.

Metody výzkumu jsem aplikoval i na sebe. Výsledek: moje vlastní pozice v rámci pole SKE je z hlediska environmentální odpovědnosti někde na pomezí mezi odpadlíky a neangažovanými zelenými, jinak však velmi dobře odpovídá habitu odpadlíků, a to nejen z hlediska mých dispozic před SKE, ale praktik na SKE (práce v oboru) a z hlediska dalšího směřování (zcela mimo obor). To zde zmiňuji i z toho důvodu, že některé závěry mého zkoumání by se snad mohly někoho dotknout, případně by mohly být vnímány jako kádrováctví. Je to tedy i doklad toho, že tomu tak není.

⁵³ tj. jak je mi známo patrně snad jen s výjimkou Sketch for Self-Analysis – jednoho ze svých úplně posledních textů, kde to však i tak dělal velmi rezervovaně a kde si to ve svém kmetském věku již mohl dovolit. Řeč je o: Bourdieu, P. (2007). Sketch for Self-Analysis.

3.1.2. REFLEXE AKADEMICKÉHO POLE

Zde je třeba zdůraznit fakt, že jsem zkoumal velmi specifické akademické pole – totiž pole, které na rozdíl např. od sociologie neklade na výzkumníka nároky na chladnou objektivitu, ale naopak spíše svádí k osobní zúčastněnosti. Jak jsem uvedl již dříve, propadnout nezúčastněnému, pozitivistickému objektivismu je v environmentalistice naštěstí mnohem těžší než v sociologii. Pokud byla Bourdieuho snaha podrobit reflexi svůj habitus sociologa, pak to bylo zejména z důvodů oné domnělé objektivitu, která sociologii dle Bourdieuho svádí na scestí. (Bourdieu & Wacquant, 1992:10 a 45) V mém případě to však není odtažitá objektivita, ale naopak osobní zúčastněnost, k níž environmentalistika vybízí.

Na katedře SKE jsem chodil především na společenskovední kurzy, přičemž nejvíce jsem se pohyboval v poli vyučujících, kteří kromě svého působení na katedře byli i příkladem občanské angažovanosti. Každý z těchto vyučujících reprezentuje určitou občansky angažovanou pozici uvnitř environmentálního hnutí (uměřená participace v občanské společnosti, přímý aktivismus, účast v politice). Promýšlení těchto pozic spolu s promýšlením pozice environmentalistiky jako společenskovedního oboru vůči environmentálnímu hnutí, podpořené četbou vybrané literatury, v níž se odrážela vyloženě osobní pozice badatele vzhledem k předmětu jeho vědeckého zájmu (např. Librová, 1994 & 2003; Kohák, 2012; Keller, 1995) zcela jistě ovlivnilo to, jak jsem se rozhodl koncipovat v práci environmentální odpovědnost – totiž vnímat ji jako nedílnou součást environmentalistova svědomí.

3.1.3. REFLEXE EPISTEMOLOGICKÁ

Tato část reflexe se mi nedělá snadno, protože se v ní naplno projevují limity mé práce, totiž že habitus nelze poznat bez etnografického výzkumné fáze.

Tento typ reflexe se týká zejména toho, co Bourdieu nazývá scholastické selhání, resp. „scholastic fallacy“. (Bourdieu, 1990) Termín scholastický zde užívá ve významu „akademického vidění světa“ (z řeckého SKHOLÉ). Jedná se o specifický teoretického uchopování světa. Scholastického selhání se výzkumník dopouští ve chvíli, když k aktérům výzkumu přistupuje, jako kdyby byli „sociology sebe sama“, (Bourdieu, 1990: 384) to znamená, když u aktérů svého výzkumu předpokládá, že mají stejnou teoretickou výbavu, jako on: selhání spočívá v tom, že jako vědec se snaží uchopit praktiky aktérů

teoretickým rozumem, ale přitom zapomíná na to, že tento teoretický rozum nemusí být ve výbavě samotných aktérů, čemuž je nutné přizpůsobit způsob dotazování. Konkrétním příkladem třeba je, když se aktérů zeptáme na to, z jaké společenské třídy pocházejí. Z tohoto důvodu jsem z dotazníku zcela vyřadil otázku po názorové orientaci respondentů: původní otázka zněla: jaká politická ideologie je Vašemu názorovému přesvědčení blížká?“ přičemž následoval výčet rozličných ideologií, z nichž respondenti mohli volit.

Přeneseně jako scholastické selhání vnímám i to, pokud výzkumník zapomene při výzkumu uvažovat rozdíl mezi tím, jak respondenti mluví o tom, co dělají (rozhovor) a co ve skutečnosti dělají (pozorování). Hlavní část mého výzkumu spočívala v dotazníkovém šetření, což je metoda, kterou nelze poznat praktiky respondentů *per se*: umožňuje poznat jen to, co o sobě říkají. Úskalím této metody je, že může sklouznout k objektivismu, tj. k projekci scholastické vize domnělých praktik do myslí aktérů. (Bourdieu & Wacquant, 1992: 8) Konkrétně v mém výzkumu: například to, že respondent uvede, že „vždy nakupuje místní produkty,“ neznamená, že to tak ve skutečnosti dělá a dále, že to dělá na základě nějaké environmentálně etické úvahy.

Skutečné praktiky a to, jak je jejich aktéři chápou, může mnohem lépe rozkrýt až etnografický výzkum. Tento nedostatek dotazníkového šetření jsem se z toho důvodu tam, kde jsem mohl, snažil doplňovat etnografickými metodami (tj. konkrétně mou osobní znalostí výzkumného terénu a jednotlivých respondentů, získanou již zmiňovanou *pozornou participací*), přesto jím řádný etnografický výzkum nelze suplovat.

Toto se týká zejména mé snahy konceptualizovat environmentální odpovědnost: Kala (2009) uvádí několik teoretických rámců, z nichž je možné environmentální odpovědnost nahlížet. Tyto rámce (resp. typy environmentální odpovědnosti) představují můj scholastický model, jehož pomocí se snažím uchopit praktiky aktérů svého výzkumu. Nelze si myslet, že stejný scholastický model tvoří i teoretickou výbavu mých respondentů. A v tom právě spočívá nepřesnost tohoto přístupu vůči reflexivní sociologii Pierra Bourdieuho: správný postup by měl být obrácený: identifikovat různé typy odpovědnosti na základě výpovědí aktérů o tom, jak a proč jednají tak, jak jednají.

4. ZÁVĚR

Ve své práci jsem se pokusil vykreslit habitus absolventů SKE. V první části jsem na základě svých osobních zkušeností se studiem SKE popsal pole katedry. Cílem části bylo popsat možné dispozice, které absolventi při studiu mohli vstřebat. V druhé části výzkumu jsem na základě sesbíraných dotazníků postupně popsal habitus absolventů v jejich názncích, tak, jak mi je umožnily prozkoumat sesbírané dotazníky. Dotazníkové šetření potvrdilo mé osobní pozorování, a sice že absolventi SKE nejsou ve valné většině členové „tmavozeleného světa“, respektive environmentální aktivisté či radikální zelení. Občanských aktivit se dokonce účastní spíše jen menšina z nich a pouze minimum se podílí na radikálně environmentálních akcích. Jako celek působí spíše uměřeným dojmem. Výsledky z předchozí kapitoly (identifikované kontury habitů) navíc potvrzují i zjištění z analytické fáze výzkumu, totiž že značná část lidí, kteří jdou na SKE, je názorově a odborně nevyhraněná. Naprostá většina sem sice šla ze zájmu o obor, na druhou stranu jen málo z nich mělo z předchozího studia hlubší znalosti o oboru a ani většina z nich před SKE nebyla součástí environmentální sféry. Identifikované kontury habitů také podporují výše zmíněnou hypotézu, že většina lidí jde na SKE z puzení po sebeaktualizaci, tj. s nevyhraněným habitem, který má snahu získat jasnější rysy. Nejdou sem ze snahy o *u-plat-nění* (tedy ve snaze získat společenský status v podobě symbolického kapitálu), ani kvůli jasné představě, že budou vykonávat určitou činnost (jako například student veterinární medicíny jde studovat kvůli tomu, aby mohl pečovat o zvířata). Naopak řadě z nich se tyto představy teprve v průběhu studia tvoří.

Celkově se rýsuje obraz velmi barevného pole různých pozic, v němž je environmentálně aktivistický, tmavozelený svět spíše na periferii. Vedle toho zde převládá „světlezelený“ svět umírněných, zkrocených neziskových organizací⁵⁴ a zelených

⁵⁴ Tento proces ve specifickém českém prostředí po pádu železné opony popisuje a analyzuje Novák (2015: 104-108 a 200-207). V širším kontextu světového vývoje environmentálního hnutí se jedná o opakující se jev: obdobně se umírnila i část protestního hnutí z konce 60. let (Kuřík 2013: 43).

úředníků. Lidí, kteří hledají alternativy v rámci možností stanovených systémem, přičemž jejich přímá odpověď na environmentální problémy je spíše individualizovaná. K tomu zde je velká část lidí šedých, resp. šedo zelených, tj. těch, kteří se, pokud jde o environmentálně uměřené jednání a angažovanost, jen málo odlišují od většinové společnosti, zároveň však značná část z nich má kladný vztah k oboru a mají s ním určitý pocit sounáležitosti. Všechny tyto skupiny se přitom v rámci studia mísí a interagují spolu, nejedná se o uzavřené ostrůvky. Pole SKE je tak velmi rozmanité prostředí, pro něž je charakteristická otevřenost – začlenit se sem může každý, kdo o to má zájem, nikdo není ostrakizovaný na základě toho, že by nebyl dostatečně zelený, či z důvodu, že nedisponuje dostatečným kulturním či sociálním kapitálem. Vyhraněnost, touha po prestiži a stranictví nejsou tomuto poli vlastní.

4.1. MOŽNOSTI PRO DALŠÍ ZKOUMÁNÍ

Smutnou tečkou za celou touto prací je, že empirický výzkum končím ještě před započítáním výzkumné fáze, kvůli níž jsem jej původně začínal – tj. před etnografickým zkoumáním jednotlivých aktérů. Výše popsané pozice v rámci pole, jak už bylo řečeno, jsou pouze zárodky předpokládaných habitů. Zmíním tedy alespoň ještě, jakým způsobem bych na základě zjištění představených výše postupoval dále v etnografické fázi.

Další výzkum by se měl soustředit na dokreslení a případnou korekci výše nastíněných habitů a popis vzájemných vztahů pozic jednotlivých aktérů uvnitř pole (např. vnímají svou pozici jako dominantní? nebo se jako Zilvar staví spíše do pozice outsidera? atd.). Nabízí se sesbírat rozhovory vždy s jedním aktérem z každého z habitů, případně dále tento postup kombinovat s metodou sněhové koule.

V první řadě by se měla etnografická fáze (podobně jako dotazník) zaměřit na osobní biografie aktérů – habitus je sada internalizovaných dispozic, schémat a struktur z minulosti. Tyto struktury může podrobně rozkrýt jen kvalitativní výzkum, jemuž může kvantitativní šetření sloužit jako předstupeň.

Dále se nabízí věnovat se dále environmentální odpovědnosti aktérů. Vzhledem k tomu, že hrála zásadní roli při identifikaci habitů v kvantitativní fázi, by bylo vhodné držet se tohoto konceptu i nadále, snažit se jej v kvalitativním zkoumání rozvinout, testovat zároveň jeho limity a objevovat skuliny. V ideálním případě by se mělo podařit

na základě rozhovorů dokreslit environmentální odpovědnost aktérů, induktivně ji konceptualizovat a výsledky porovnat s Kalovými typy environmentální odpovědnosti, které jsem použil.

Lze přitom předpokládat, že kvalitativní zkoumání environmentálních odpovědností respondentů bude stejně jako u vyhodnocování dotazníkového šetření klíčovým významuplným prvkem, který od sebe bude jednotlivé aktéry jasně odlišovat. Uvedu příklad – v případě Enviroaktivistů a Zeleného Crusoa se ukázalo, že vysoká občanská odpovědnost často není doprovázena vysokou individualizovanou odpovědností a opačně. To může být z různých důvodů, nabídnou základní dva – u vysoké občanské angažovanosti a nízké uvědomělé skromnosti to může být dáno tím, že dotyční řeší především systémové věci, v jejichž perspektivě se jim dopad jejich osobní spotřeby nejeví jako kardinální problém. Naopak u lidí, které mají tyto hodnoty převrácené (Zelený Crusoe), lze usuzovat na to, že systémové věci příliš neřeší, na příklad proto, že jsou pro ně buď moc komplikované, nebo z toho důvodu, že pro samé zaobírání se vlastním životem nedohlédnou dále než za humna. V tom prvním případě se nabízí hypotéza, že tito lidé environmentální problémy, pro něž díky jejich komplexitě nevidí východisko, řeší svou vlastní osobní angažovaností. V onom druhém případě pak environmentálně uvědomělá spotřeba může být spíše věcí stylu, sebeaktualizace, vyjádření příslušnosti k určité skupině, podobně, jako když někdo "nosí kalhoty vždycky naruby, protože si myslí, že je to známka punku."⁵⁵ Tyto dva uvedené styly myšlení se samozřejmě nevyskytují izolovaně, spíše se lze domnívat, že se v každém člověku v určité míře navzájem mísí. Právě tato směs typů environmentální odpovědnosti (případně identifikace typů jiných), ovšem prozkoumaných kvalitativně, by mohla podle mého mínění být jednou z důležitých charakteristik habitů v poli SKE.

⁵⁵ Parafráze textu kapely Visací zámek.

BIBLIOGRAFIE

BECK, Ulrich.; BECK-GERNSHEIM, Elisabeth. (2002). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. Sage Publications, London.

BOURDIEU, Pierre. (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

BOURDIEU, Pierre. (1990). The Scholastic Point of View. In: *Cultural Anthropology* 5, Issue 4. pp. 380-391.

BOURDIEU, Pierre. (1998). *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

BOURDIEU, Pierre. (2007). *Sketch for Self-Analysis*. Cambridge: Polity Press.

BOURDIEU, Pierre; PASSERON, Jeane-Claude. (1967). *The Inheritors*. Chicago: Chicago University Press.

BOURDIEU, Pierre; WACQUANT, Loïc. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.

DOBSON, Andrew.(2007). *Environmental Citizenship: Towards Sustainable Development*. *Sustainable Development* 15, 276-285.

ELGIN, Duane. (1993). *Voluntary simplicity: toward a way of life that is outwardly simple, inwardly rich*. Quill, New York

FITTS, William H; et al. (1971) *The self-concept and self-actualization. Studies on the Self Concept*, Vol. 3

FOSTER, John Bellamy; CLARK, Brett; YORK, Richard. (2010). *The Ecological Rift*. New York: Monthly Review Press.

FROMM, Erich. (1993). *Strach ze svobody*. Naše vojsko, Praha.

GHOSH, Yassar Abu; STÖCKLOVÁ, Tereza. (Eds.). (2013). *Etnografie*. Praha: Slon.

GOTTWALDOVÁ, Štěpánka. (2011). *Kulturní spotřeba a sociální distinkce*. (Diplomová práce). Olomouc: FF UPOL.

HARDIN, Garret. (1968). *The Tragedy of the Commons*. Science 162,3859, pp. 1243-1248.

JOKEŠOVÁ, Martina. (2016). *Diplomování zelení? Absolventi oboru SKE na FHS UK Praha* (Diplomová práce). Praha: FHS UK.

KÁBRT, Jan; et. al. (2000). *Latinsko / český slovník*. Praha: Leda.

KALA, Lukáš. (2009) *Pojetí environmentální odpovědnosti*. (Diplomová práce). Brno: Masarykova Univerzita, KES FSS.

KELLER, Jan. (1995). *Až na dno blahobytu*. Duha: Brno.

KIERKEGAARD, Sören Aabye. 1993. *Bázeň a chvění - Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda – Libertas.

KLEIN, Naomi. (2014). *This Changes Everything*. Canada: Knopf.

KOHÁK, Erazim. (2012). *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Slon.

KUŘÍK, Bohuslav. (2013). *Protestní hnutí v Evropě*. In: Filip Pospíšil: Umění protestu. Praha: Rubato, pp. 32-62.

LIBROVÁ, Hana. (1994). *Pestří a zelení (kapitoly o dobrovolné skromnosti)*. Brno: Hnutí Duha.

LIBROVÁ, Hana. (2003). *Vlažní a váhaví (kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk.

LISSMANN, Konrad Paul. (2009). *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia.

MACNAGHTEN, Phil; URRY, John. (1998) *Contested Natures*. London: SAGE Publications Ltd.

MANIATES, Michael F. (2001). *Individualization: Plant a Tree, Buy a Bike, Save the World?* Global Environmental Politics 1: 3, 31-52.

MAŘÍKOVÁ, Hana, et al. (Eds.). (2010). *Jaká je naše společnost? Otázky, které si často klademe*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm. (2005). *Nečasové úvahy*. Praha: Oikumené.

- NOVÁK, Arnošt. (2009) *Tmavě zelení. Hlubinná a sociální ekologie jako dva proudy ekologie radikální*. In Dlouhá, J. (Ed.) *Vědění a participace. Teoretická východiska environmentálního vzdělávání*. Praha: Nakladatelství Karolinum
- NOVÁK, Arnošt. (2010) *Anarchismus, environmentalismus a přímá akce. Dějiny a současnost* 7/2010, Praha: NLN
- NOVÁK, Arnošt. (2015). *Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v ČR po roce 1989* (Disertační práce). Praha: FHS UK.
- SEALE, Clive. (2002). *Kvalita kvalitativního výzkumu*. Biograf, 27, 30 odst.
- STÖCKELOVÁ, Tereza. (2010). *Spočítej a panuj*. In: Pavel BARŠA et al.: *Kritika depolitizovaného rozumu*. Všeň: Grimmus. pp. 61-76.
- SWARTZ, David (1997) *Culture and Power: the Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: The University of Chicago Press.
- ŠAFR, Jiří. (2008.) *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- ŠEDOVÁ, Iveta; SLOVÁK, Luboš; JEŽKOVÁ, Ivana. (2016). *Coping with Unpleasant Knowledge: Meat Eating among Students of Environmental Studies*. *Appetite* 107:415-424.
- THORPE, Holly Aysha. (2009) *Bourdieu, Feminism and Female Physical Culture: Gender Reflexivity and the Habitus-Field Complex*. *Sociology of Sport Journal*, vol 26, Issue 4. pp. 491-516.
- WACQUANT, Loïc. (2002). *Pierre Bourdieu. Biograf*, 27. 46 odst.
- WACQUANT, Loïc. (2003). *Body and Soul. Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford: Oxford University Press.
- WACQUANT, Loïc. (2011). *Habitus as a Topic and Tool. Reflections on Becoming a Prizefighter*. *Qualitative Research in Psychology*, 8, 81–92
- WEBER, Max. (1929). *Politika jako povolání*. Praha: Orbis.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Pehe, J. (2006). Demokracie bez voleb. dostupné online:

<http://www.pehe.cz/zapisnik/2006/demokracie-bez-voleb> 27.6.2017 0:12:19

Popis oboru na webových stránkách katedry: <http://kske.cz/popis-studijniho-oboru>.
29.6.2017 17:08:34

Tisková zpráva z Klimakempu 2017: <https://limityjsmemy.cz/press/> 29.6.2017 17:10:15

SEZNAM GRAFŮ A TABULEK

Graf č. 1: Rok nástupu ke studiu, délka studia a věk respondentů	41
Graf č. 2: Rodinný stav.....	42
Graf č. 3: Počet dětí	42
Graf č. 4: Původ	43
Graf č. 5: Současné bydliště.....	43
Graf č. 6: Migrace respondentů.....	44
Graf č. 7: Typ bydlení v dětství	45
Graf č. 8: Typ bydlení v současnosti	45
Graf č. 9: Která adjektiva nejlépe vystihují atmosféru Vašeho bytu?.....	47
Graf č. 10: Odkud máte doma nábytek?	47
Graf č. 11: Vysněné bydlení.....	49
Graf č. 12: Oblíbené aktivity v dětství	50
Graf č. 13: Koníčky, k nimž respondenty vedli rodiče.....	51
Graf č. 14: Aktivity rodičů, když byli respondenti ještě děti	52
Graf č. 15: Aktivity respondentů v současnosti	52
Karta č. 1: Výchova a konflikty.....	54
Karta č. 2: Studium na VŠ	56
Karta č. 3: Hodnoty rodičů vs. hodnoty respondentů	60
Graf č. 16: Prezidentské volby	61
Graf č. 17: Nejoblíbenější politici.....	62
Karta č. 4: Typologie profesí	66
Graf č. 18: Profese rodičů a profese dětí v jednotlivém porovnání.....	67
Karta č. 5: Souvislost profese s oborem, typy profesí vzhledem k pohlaví, souborné porovnání s rodiči ...	68
Karta č. 6: Spotřební vzorce respondentů	70
Karta č. 7: Občanská angažovanost respondentů	72
Graf č. 19: Prvotní / pracovní identifikace skupin dle environmentální odpovědnosti	86
Graf č. 20: Identifikované habitby a skupiny respondentů.....	89

SEZNAM ELEKTRONICKÝCH PŘÍLOH

Příloha I:	1_souhrnný export.xlsx
Příloha II:	2_kvantifikace environmentální odpovědnosti.xlsx
Příloha III:	3_křížový graf a habitby.xlsx
Příloha IV:	4_dílčí grafy.xlsx
Příloha V:	5_data a grafy dle habitů.xlsx
Příloha VI:	6_porovnání hodnot rodiče vs respondenti.xlsx

PŘÍLOHY

Dotazník

Strana 1 - První strana

Jste absolventem Sociální a kulturní ekologie?

Ano

Ne

Strana 2 - dětství - zázemí, domov, koníčky

Seřadte prosím dle důležitosti 3 činnosti, které v období Vašeho dospívání patřily mezi Vaše nejoblíbenější:

Hra na hudební nástroj Pobyt v přírodě Výtvarné práce

Četba Párty Kutilství

Filmy Koncerty, festivaly Jiné, konkrétně

Počítačové hry Sport, konkrétně

K jakým koníčkům Vás vedli rodiče?

Hra na hudební nástroj Skaut Nevedli mě - nechali mě ať dělám, co chci, ale podporovali mě v tom

Četba Sport, konkrétně: K žádným mě nevedli, o moje koníčky se moc nezajímali

Turistika K jiným, konkrétně:

Jaké jsou z dob dětství a dospívání Vaše nejoblíbenější knihy, filmy či PC hry? Jmenujte prosím maximálně 6 titulů celkem.

.....

Jaké konkrétní literární či filmové postavy jste měli nejraději, když jste dospívali?

.....

Pocházíte z:

Z velkoměsta nad 100 000 obyv. Z města 10-50 tis. obyv. Z obce 2-5 tis. obyv.

Z města 50-100 tis. obyv. Z malého města 5-10 tis. obyv. Na vsi do 2 tis. obyv.

V době Vašeho dětství a dospívání jste bydleli:

Označte prosím všechny hodící se možnosti

	V NÁJMU	VE VLASTNÍM	JINÉ (sdílené bydlení, squat, atd.)
V bytě v cihlovém domě	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Četba	()	()	()	()
Návštěva kostela (či obecně modlitebny) z náboženských či duchovních pohnutek	()	()	()	()

Kolik času s vámi rodiče trávili, než jste začali chodit do školy?

	Rodič A	Rodič B
Prakticky veškerý, byl/a se mnou doma	()	()
Ve všední dny chodil/a do práce, odpoledne či alespoň večery ale věnoval/a rodině	()	()
Z práce chodil/a většinou až večer, společně jsme trávili spíše jen víkendy	()	()
Často byl/a pryč i o víkendech s rodinou trávil/a málo času	()	()

Kolik týdnů v roce trávili Vaši rodiče na dovolené (mimo víkendy)?

() Ne více jak 2 týdny

() Zhruba 2-5 týdnů

() Více než 5 týdnů

Typická dovolená Vašich rodičů ve vašem dětství byla:

V hotelech, kompletně i s programem zařízená přes cestovní agenturu

V kempu, na vodě, atd.

V hotelech, zařízená na vlastní pěst

Mimo civilizaci

Strávená na chatě

Nebyla žádná

Jiná:

Uveďte prosím stručně, na jaké prázdniny z dětství či dospívání vzpomínáte nejradši (jmenujte prosím konkrétní místa, aktivity atd.):

.....

Zvolte ty činnosti, které nejlépe vyjadřují charakter vztahu Vašich rodičů k přírodě (nemusí je přitom přímo vykonávat):

	Rodič A	Rodič B
bylinkářství	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
houbařství	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
myslivost	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
rybolov	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
lesnictví	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Hornictví	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

zkoumání	[]	[]
Meditace	[]	[]
odpočinek	[]	[]
Sport	[]	[]
jiné:	[]	[]

Které z následujících dvojic jsou prvním z Vašich rodičů bližší? Zvolte prosím vždy bod na škále mezi dvojicí slov.

	3	2	1	0	1	2	3
Tradice	()	()	()	()	()	()	()
Risk	()	()	()	()	()	()	()
Pokora	()	()	()	()	()	()	()
Volnost	()	()	()	()	()	()	()
Vlastenectví	()	()	()	()	()	()	()
Smysluplná práce	()	()	()	()	()	()	()
Rodina	()	()	()	()	()	()	()
Diskuze	()	()	()	()	()	()	()
Poslušnost zákona	()	()	()	()	()	()	()
Soutěživost	()	()	()	()	()	()	()

Které z následujících dvojic jsou druhému z Vašich rodičů bližší? Zvolte prosím vždy bod na škále mezi dvojicí slov.

	3	2	1	0	1	2	3
Tradice	()	()	()	()	()	()	()
Risk	()	()	()	()	()	()	()
Pokora	()	()	()	()	()	()	()
Volnost	()	()	()	()	()	()	()
Vlastenectví	()	()	()	()	()	()	()
Smysluplná práce	()	()	()	()	()	()	()
Rodina	()	()	()	()	()	()	()
Diskuze	()	()	()	()	()	()	()
Poslušnost zákona	()	()	()	()	()	()	()

Byli jste v mládí členy nějakého spolku, klubu, církve, nebo mládežnických organizací? Pokud ano, jakých?

.....

Na jaký typ střední školy jste chodili?

.....

Jaký jste vystudovali bakalářský obor?

.....

Strana 5 - Na SKE

Jaký byl Váš hlavní důvod pro to, že jste se rozhodli studovat Sociální a kulturní ekologii?

- | | |
|---|---|
| <input type="checkbox"/> Zájem o environmentální problematiku | <input type="checkbox"/> Nedostal/a jsem se na jinou školu, na kterou jsem chtěl/a více |
| <input type="checkbox"/> předpokládaná uplatnitelnost na pracovním trhu | <input type="checkbox"/> Pověst katedry/vyučujících |
| <input type="checkbox"/> Je to nenáročná škola, při níž lze pracovat | <input type="checkbox"/> Jiné: |

Co Vaši rodiče říkali na to, že jste šli na SKE?

- Bylo jim to jedno
- Moc nechápali, co že to studuju, ale i tak mě v tom podporovali
- Byli rádi, obor jim byl sympatický
- Nebyli rádi, chtěli původně, abych šel/šla na jinou školu. Doplněte prosím jakou:

Co Vám dalo SKE? Označte prosím maximálně 3 varianty:

- | | |
|---|--|
| <input type="checkbox"/> Skoro nic | <input type="checkbox"/> Zapalo mi hlavu zbytečnými bláboly |
| <input type="checkbox"/> Pomohlo mi uplatnit se na pracovním trhu | <input type="checkbox"/> Naučilo mě přemýšlet o světě |
| <input type="checkbox"/> Můžu se díky němu živit tím, co mě baví | <input type="checkbox"/> Získal/a jsem díky němu oborové vědomosti |
| <input type="checkbox"/> Pomohlo mi objevit, co chci v životě dělat | <input type="checkbox"/> Studium dalo mi hlavně starosti a stres |
| <input type="checkbox"/> Kontakty na lidi z oboru | <input type="checkbox"/> Prodloužilo mi mládí |
| <input type="checkbox"/> Získal/a jsem zde kamarády | <input type="checkbox"/> Jiné: |

Co jste díky SKE začali/přestali dělat?

- | | |
|--|---|
| <input type="checkbox"/> Začal/a jsem hlídat, odkud jsou potraviny, které kupuji | <input type="checkbox"/> Přestal/a jsem tolik jezdit autem |
| <input type="checkbox"/> Omezil/a nebo přestal/a jsem jíst maso | <input type="checkbox"/> Začal/a jsem chodit na demonstrace |
| <input type="checkbox"/> Začal/a jsem jezdit na kole | <input type="checkbox"/> Začal/a jsem číst noviny/sledovat zprávy |

Začal/a jsem kouřit trávu

Jiné:

Začal/a jsem často kalit

Dostali jste se během studia na SKE či po něm do (vnitřního či vnějšího) konfliktu s Vaším okolím kvůli Vašemu názorovému přesvědčení, které nějak souviselo i s tím, co jste se naučili na SKE? Pokud ano, stručně popište.

.....

Účastnili jste se v dobách svého studia na VŠ nějakých občanských či politických aktivit?

	Vůbec	Zřídka	Pravidelně
Účast na demonstraci	()	()	()
Aktivní organizace akcí ve veřejném prostoru (demonstrace, happening, interpelace, petice, apod.)	()	()	()
Jiných:	()	()	()

Byli jste v době studia na SKE členem nějaké organizace/spolku/politické strany? Pokud ano, vyplňte prosím jakých:

.....

Strana 6 - Po SKE

Jaká zaměstnání či brigády jste od nástupu na SKE až po současnost vykonávali?

.....

Které z nich bylo nejlepší a proč?

.....

Jaké je Vaše současné zaměstnání?

.....

V současnosti žijete:

() Ve velkoměstě nad 100 000 obyv.

() V malém městě 5-10 tis. obyv.

() Ve městě 50-100 tis. obyv.

() V obci 2-5 tis. obyv.

() Ve městě 10-50 tis. obyv.

() Na vsi do 2 tis. obyv.

V současnosti bydlíte:

Označte prosím všechny hodící se možnosti

	V NÁJMU	VE VLASTNÍM	JINÉ (sdílené bydlení, squat, atd.)
V bytě v cihlovém domě	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

V bytě v panelovém domě	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
V rodinném domě v obci/městě	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
V rodinném domě v suburbii	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Jinde, konkrétně:	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Odkud máte auto?

- Nemám auto.
- Koupil/a jsem ho nové v autosalonu.
- Koupil/a jsem ho z druhé ruky.
- Podědil/a jsem ho
- Jiné:

Odkud máte nábytek?

- IKEA, SCONTO, apod. Od designéra
- Starožitnictví Na zakázku od truhláře
- Bazoš.cz, Bleší trh, apod. Jiné:
- Poděděný od rodičů / prarodičů

Vyberte prosím 3 charakteristiky, které nejlépe vystihují atmosféru Vašeho bytu/rodinného domu:

- | | | |
|--|---|---|
| <input type="checkbox"/> Čistý, uklizený | <input type="checkbox"/> Střídmý, nenápadný | <input type="checkbox"/> Vypiplaný |
| <input type="checkbox"/> Komfortní, útulný | <input type="checkbox"/> Hřejivý, teplý | <input type="checkbox"/> Plný fantazie |
| <input type="checkbox"/> Poskládaný, sestavený | <input type="checkbox"/> Jednoduchý na údržbu | <input type="checkbox"/> Praktický, funkční |
| <input type="checkbox"/> Rostlý, organický | <input type="checkbox"/> Klasický | <input type="checkbox"/> Intimní |
| <input type="checkbox"/> Luxusní | <input type="checkbox"/> Harmonický | |

Stručně prosím popište, jak si představujete bydlení svých snů:

.....

Strana 7 - volný čas

Jak často se věnujete následujícím aktivitám?

	Často, pravidelně	Občas, nepravidelně	Zřídka	Nikdy
Sport (upřesněte:)	()	()	()	()

Vycházky, pěší turistika	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kemping	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kutilství, rukodělné práce	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Výtvarné práce (kresba, malba, sochařství...)	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Hra na hudební nástroj	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Sledování televize a filmů	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Návštěva divadla, muzea nebo galerie	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Návštěva koncertů	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Četba	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Návštěva kostela (či obecně modlitebny) z náboženských či duchovních pohnutek	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Kolik týdnů v roce trávíte na dovolené (mimo víkendy)?

Ne více jak 2 týdny

Zhruba 2-5 týdnů

Více než 5 týdnů

Vaše typická dovolená je:

V hotelech, kompletně i s programem zařízení přes cestovní agenturu

Strávená na chatě

V hotelech, zařízení na vlastní pěst

V kempu, na vodě, atd.

Na vlastní pěst, přes couchsurfing aj.

Mimo civilizaci

Jiná:

Která z následujících dvojic je Vám bližší? Zvolte prosím vždy bod na škále mezi dvojicí slov.

	3	2	1	0	1	2	3
Tradice	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Risk	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Pokora	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Volnost	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Vlastenectví	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Smysluplná práce	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Rodina	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Diskuze	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Poslušnost zákona	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Soutěživost	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Koho jste volili v prvním kole českých, popř. posledních slovenských prezidentských voleb?

.....

Který z českých, potažmo slovenských politiků je Vám nejbližší? Můžete jmenovat i již zemřelou osobnost.

.....

Účastníte se v současnosti nějakých občanských či politických aktivit?

	Vůbec	Zřídka	Pravidelně
Účast na demonstraci	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Aktivní organizace akcí ve veřejném prostoru (demonstrace, happening, interpelace, petice, apod.)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Jiných:	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Jste v současnosti členem nějaké organizace/spolku/politické strany? Pokud ano, vyplňte prosím jakých:

.....

Strana 8 - osobní odpovědnost a konzumní vzorce

Jíte maso?

Ano, hodně a rád/a Výjimečně

Ano, ale neměl bych tolik Vůbec

Střídmě

Jezdíte autem?

Ano, často, ale je to nezbytné Výjimečně

Ano, ale více než bych musel/a Vůbec

Střídmě

Do jaké míry hledíte při nákupu zboží na jeho environmentální zátěž?

	vždy	téměř vždy	velmi často	občas	spíše ne	zřídka
Nakupuji místní produkty	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Nakupuji bio a eko potraviny	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Pořizuji věci z druhé ruky, ne nové	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Rozhodující je pro mě nízká energetická náročnost produktu	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Rozhodující je pro mě nízká materiálová náročnost produktu	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Rozhodující je, že daný produkt vznikl za férových podmínek pro dělníky	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Co v praxi při nakupování upřednostňujete?

	3	2	1	0	1	2	3
blízkost místa výroby produktu	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
bio kvalitu potravin	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
bazarové a secondhandové zboží	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
energetickou a materiálovou náročnost výrobku	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
férové podmínky pro lidi, kteří produkt vyrobili	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

Jaký odpad recyklujete? zaškrtněte všechny hodící se možnosti.

Odpad nerecykluji

Nápojové kartony

Plasty

Kovy

Papír

Bioodpad

Sklo

Textilie

Strana 9 - závěrečné údaje makrosociol. apod.

Rok Vašeho nástupu ke studiu na SKE:

2001

2008

2002

2009

2003

2010

2004

2011

2005

2012

2006

2013

2007

2014

Délka Vašeho studia v semestrech:

méně než 4

4

5

6

7

8

9

10

Jste:

Muž

Žena

Rok Vašeho narození:

.....

Rodinný stav:

Nežadaný/á

Zadaný/á

Ženatý/vdaná

Kolik máte dětí?

.....

Strana 10 - Poděkování a rozloučení

Mockrát Vám děkuji za ochotu a účast!

Projekt výzkumu



Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru
sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice



Magisterský obor
sociální a kulturní
ekologie

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Adam Hron, Bc.
2. Osobní číslo (UKČO): 37255503
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2009
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 9/2014
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: Bydlení jaké téma filosofie i architektury SHV, FHS UK, 2014
6. Předběžný název DP (česky): Kdo jsou absolventi SKE?
7. Předběžný název DP (anglicky): Who Are the Graduates of the Social and Cultural Ecology Programme?
8. Klíčová slova (česky): Absolventi, Sociální a kulturní ekologie, SKE, milieu, habitus, reflexivní sociologie.
9. Klíčová slova (anglicky): Alumni, Social and Cultural Ecology, milieu, habitus, reflexive sociology.
10. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]): Předmětem práce jsou absolventi oboru SKE FHS. Zkoumám jejich životní trajektorie, biografické pozadí, zajímá mne, z jakého sociokulturního milieu pocházejí, jaké vyznávají hodnoty, proč si vybrali studium SKE, jaké nyní zastávají profese a jak se ohlížejí zpětně na svá studentská léta a vývoj.
11. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]): Výzkum vychází z Bourdieho a Wacquantovy reflexivní sociologie (Bourdieu & Wacquant, 1992). Řečeno bourdieovskou terminologií zkoumám habitus absolventů SKE před a po jejich studiu na katedře, a dispozice, které mají z různých sociálních polí, v nichž se v průběhu života pohybovali či pohybují. Po vzoru Wacquantovy „karnální sociologie“ nezastávám klasickou etnografickou pozici výzkumníka mezi křováky, neboť jsem jedním z těch, které zkoumám – s výzkumem jsem vlastně začal na základě úvah nad svými vlastními cestami životem a zajímalo mne, jak to mají ostatní. Přiznaná role výzkumníka je proto ve výzkumu zásadním faktorem; habitus mi není pouze předmětem bádání, je pro mě zároveň i nástrojem poznání (Wacquant, 2011).
12. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém: Habitus (bourdieovský) absolventů SKE FHS před studiem, v průběhu studia a po studiu na katedře.
13. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:
První fáze – dotazníkové šetření, mající za cíl rozřadit absolventy do různých milieu.
Druhá fáze – rozhovory s vybranými respondenty z první fáze. Vybírání budou respondenti z určitých milieu, nebo metodou sněhové koule (záleží na výsledcích první fáze).
14. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.): Zjistit, kdo jsou (myšleno sociologicky) absolventi SKE. Praktický přínos by práce mohla mít pro katedru SKE, která by tak díky ní mohla získat lepší přehled o svých absolventech.
15. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“): Tomuto tématu (konkrétně zkoumání absolventů SKE) se již věnovala ve své diplomové práci Jokešová (2016). Její

práce zkoumá absolventy našeho oboru z pohledu klasické objektivistické, resp. strukturalistické sociologie. Já naproti tomu budu v práci zastávat pozici bourdieovské „sociální praxeologie,“ jež ve snaze vyhnout se redukcionismu překlenuje klasické antinomické přístupy typu strukturalismus vs. konstruktivismus, objektivismus vs. subjektivismus atd. (Bourdieu & Wacquant, 1992: p. 7-11). Má práce tedy poskytne pohled na absolventy SKE ze zcela jiné perspektivy.

16. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos: Jedná se o velmi specifický a úzce zaměřený výzkum, zobecnitelnost je problematická. Z hlediska teorie může být práce – *čistě teoreticky* – přínosná tím, že se stane precedentem (ať už v pozitivním či negativním smyslu slova) pro další práce, zkoumající podobným způsobem absolventy environmentálních kateder.
17. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol): Úvod – Teoretické zakotvení a nástin perspektivy – Dotazníková fáze – shrnutí výsledků této fáze a její kritické zhodnocení – Kvalitativní fáze (rozhovory) – Shrnutí této fáze a její kritické zhodnocení – Závěr práce.
18. Předběžná bibliografie k tématu:

Abu Ghosh, Y. & Stöcklová, T. (Eds.). (2013). *Etnografie*. Praha: Slon.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

Gottwaldová, Š. (2011). *Kulturní spotřeba a sociální distinkce*. (Diplomová práce). Olomouc: FF UPOL.

Jokešová, M. (2016). *Diplomování zelení? Absolventi oboru SKE na FHS UK Praha* (Diplomová práce). Praha: FHS UK.

Kuřík B. (2010). *Aktivisté na cestách za Zapatisty* (Diplomová práce). Praha: FHS UK.

Lahire, B. (2003). From the Habitus to an Individual Heritage of Dispositions. Towards a Sociology at the Level of Individual. *Poetics*, 31, 329-355.

Librová, H. (1994). *Pestrí a zelení (kapitoly o dobrovolné skromnosti)*. Brno: Hnutí Duha.

Librová, H. (2003). *Vlažní a váhaví (kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk.

Maříková, H, et al. (Eds.). (2010). *Jaká je naše společnost? Otázky, které si často klademe*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Novák A. (2015). *Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v ČR po roce 1989* (Disertační práce). Praha: FHS UK.

Šafr, J. (2008). *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Wacquant, L. (2002). Pierre Bourdieu. *Biograf*, 27. Dostupné z:

Wacquant, L. (2003). *Body and Soul. Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford: Oxford University Press.

Wacquant, L. (2011). Habitus as a Topic and Tool. Reflections on Becoming a Prizefighter. *Qualitative Research in Psychology*, 8, 81–92


19. Předpokládaný vedoucí DP: Mgr. Bohuslav Kuřík, Ph.D.

20. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):¹ viz bod č. 11.

Jinonice 7. března 2017


diplomant


vedoucí DP


vedoucí katedry SKE

¹ nepovinné